

DR 174434

ПЯТЯК







КРИПТА

ТОМО I

СЕРИЯ А



СЕРИЯ А





Не выдається  
на дом.

# ПАЧАТАК.

Зборнік Віцебскай філіі  
„МАЛАДНЯКА“.

174434

Бел. аддзел  
1994 г.

114668

№ 5. 45037  
19 <sup>12</sup>/<sub>17</sub> 30 р.

1926 г.

ВІЦЕБСК.

Выдавецтва „ЗАРА ЗАХАДУ“.

Дзярж.  
Біблі.  
БС  
В. І.

**Вокладна мастака Семашкевіча.**

Віцкрлітбел № 18852.

Зак. № 547.

---

Надрукавана ў Віцебску, у Друкарні „Комінтэрн“ (выд. „Зара Захаду“)  
у ліку 1600 экз.

М 0.12.2009



## Прадмова.

«Маладняк»—арганізацыя, якая зьяўляецца дзіцянем Вялікага Кастрычніка. Перамога Пролетарскай рэвалюцыі на фронце грамадзянскай вайны і гаспадарчым дала шырокія магчымасці нацыянальнага і культурнага развіцця працоўных мас, прыгнечаных раней нацыянальнасцяў.

Толькі перамога ў галіне соцыялістычнага будаўніцтва зможа і надалей забяспечыць гэтае развіццё.

«Маладняк» радзіўся ў працесе змаганьня рабочых і сялян. Маладнякоўцы вышлі з гушчы працоўнай масы. А гэта, зразумела, павінна забяспечыць творчасць маладнякоўцаў ад ухілаў, ад усякіх буржуазных і дробна-буржуазных настройў. Ня можа быць «мастацтва дзеля мастацтва». Уся маладнякоўская творчасць павінна быць накіравана ў бок вырашэння асноўнай задачы,— перамогі пролетарыяту. У мастацкіх творах трэба клікаць да змаганьня, гартаваць волю працоўных. «Маладняк» павінен выхаваць сваіх сяброў у разуменні пролетарскай дыктатуры, павінен даць з свайго складу здольных пролетарскіх поэтаў і пісьменьнікаў.

Так, «Маладняк» гэта дасць. Мы ў гэтым упэўнены. Гарантыяй нашай упэўненасці зьяўляецца тое, што «Маладняк» працуе і будзе працаваць пад непасрэдным кіраўніцтвам вялікага змагара за долю пролетарыяту—Камуністычнай партыі і камсамолу. Бяз сувязі з апошнімі, без кіраўніцтва іх «Маладняк» не—«Маладняк». Без кіраўніцтва і сувязі з Камуністычнай партыяй і камсамолам «Маладняк» ня выканае сваёй гістарычнай ролі быць крыніцай, быць горнам пролетарскай культуры.

«Маладняк» расьце, «Маладняк» буйнее. Але і ў добрай руні бывае дрэннае зельле. Суровая крытыка, змаганьне з самавыхваленьнем, змаганьне з ідэалёгічнымі хібамаі, якія могуць быць,—павінны быць асноўнай нашай задачай. Іржавая зброя нічога ня варта. «Іржы» дробна-буржуазных уплываў не павінна быць на гострай зброі пролетарскай культуры—творчасці «Маладняка».



пролетар'яту. Гэта патрабуе ад маладняка стройнай пролетарскай ідэолёгіі. Вось чаму ў гэтым напрамку перад нашай філіяй стаіць вялікая задача.

Комсамол жадае нашай філіі ў сваёй далейшай, вялікай працы трымаць шчыльную сувязь з комсамолам. Комсамол з свайго боку зробіць усялякую дапамогу.

Комсамол ад шчырага сэрца жадае: каб гэты першы зборнік з'явіўся моцнай падставай, на якой будзе будавацца вялікі будынак вашай літаратурнай творчасці. Каб выданні ваших твораў прыдалі-б вам новую моц і энэргію да працы.

Узмацняйце вашы сілы. Трымайце шчыльную сувязь з комсамолам. Працуйце пад кураўніцтвам Камуністычнай партыі. Узмацняйце дыктатуру пралетар'яту на культурным фронце. Супольна з усімі працоўнымі масамі будуйце сацыялізм.

З прывітаньнем:

Сэкратар Віцебскага Акружкому ЛКСМБ Пыканаў.

21/XII—26 г.

Ад пролетарскіх крыніц бягуць ручайкі маладнякоўскай творчасці. І паўней і мацней павінна быць сувязь «Маладняка» з пролетарскай масай з яе партыяй і комсамолам. «Маладняк» не павінен пужацца «някультурнасьці», «няпісьменнасьці» масы. Так. Часта і някультурная, часта і няпісьменная. Але толькі ў пралетарскай масе тая моц і сіла, тое жаданьне да змаганьня і перамогі, якое дасьць моц і «Маладняку». Гэта «Маладняк» памятае і будзе памятаць.

„Маладняк“ павінен уцягнуць у свае колы ўсё лепшае, усё здольнае з рабочае клясы і сялянства, выхаваць іх тэорытычна, даць у рукі аружжа вучэньня Маркса—Леніна, і рэвалюцыйнага вопыту пролетар’яту, узбагаціць агульнымі культурнымі дасягненьнямі ўсяго чалавецтва.

„Маладняк“ павінен, як ужо сказана, абслужыць пролетарскую і сялянскую масы. Скарыстаўшы ўвесь вопыт ранейшай тэхнікі мастацкай творчасці і, імкнучыся да адшуканьня новых мастацкіх форм, „Маладняк“ павінен даць творы такімі, каб яны ня былі „надзвычайна поэтычнымі выкрутасамі“, а тым самым „надзвычайна“ незразумелымі той масе, для якой яны прызначаюцца.

Віцебская філія прайшла тая-ж этапы разьвіцьця, як і ўвесь „Маладняк“, вырасла на той жа глебе, жывіцца тымі-ж крыніцамі. Наперадзе перед ёю тая-ж перспэктыва і дасягненьні. Прыкладам усяго гэтага і зьяўляецца гэты першы зборнік, які філія перадае на суд рабочых і сялянскіх мас.

На здаровай і сталай крытыцы яго маладнякоўцы здабудуць новы вопыт у іх далейшай творчасці.



## Некалькі пажаданьняў.

Акружком ЛКСМБ шчыра вітае Віцебскую філію «Маладняка» з выпускам першага зборніку сваіх твораў.

Выпуск гэтага зборніку для Віцебшчыны, зьяўляецца яшчэ адным новым дасягненьнем у справе культурнага будаўніцтва і нацыянальнай політыкі. Нацыянальнасьць, якая раней была прыгнечана, зараз мае магчымасьць, нават у такім невялічкім гарадку, мець літаратурнае аб'яднаньне і выдаваць яго творы. Гэта магчыма толькі пры савецкай уладзе, якой кіруе камуністычная партыя.

Камсамол з вялікім здавальненьнем адзначае дасягненьні «Маладняка», лічачы яго дасягненьні сваімі дасягненьнямі.

Камсамол і «Маладняк» блізкія і родныя паміж сабой ня толькі па сваіх задачах, але і па свайму складу.

Задача комсамолу, праз удзел у практычным сацыялістычным будаўніцтве, выхоўваць і рыхтаваць з моладзі будаўнікоў сацыялізму і побач з гэтым практычна дапамагаць камуністычнай партыі і савецкай уладзе ў пабудове сацыялізму ў нашай краіне.

Маладняк таксама ставіць сваёй задачай: сваім мастацкім словам уздымаць масы да актыўнага ўдзелу ў сацыялістычным будаўніцтве, стоячы на пункце погляду марксыскай-пролетарскай ідэолёгіі. Маладняк мастацкім словам унедрае гэтую ідэолёгію ў шырокія колы працоўных. Маладняк імкнецца прыставаць свае творы да запатрабаваньняў працоўных мас і даць жывыя малюнкi іх жыцьця і барацьбы. Гэтая справа лёгка даецца маладняку, дзякуючы таму, што ён сам выходзіць з гэтай жа працоўнай масы, і ў штодзённым жыцьці трымае з ёю шчыльную сувязь.

Маладняку наогул, тым больш нашай філіі, трэба шмат працаваць над сабой, як з боку зьместу твораў, так і іх формы. Бо мы маем яшчэ зусім маладзых паэтаў і пісьменьнікаў, якія выходзяць галоўным чынам з вёскі. Задача маладняка тварыць пролетарскую кудьтуру, якая дапамагае ўзмацненьню дыктатуры



## Віцебская філія „Маладняк“.

«Мы дзеці рэволюцыі  
— Кастрычніка сыны,—  
У дні радасці кіпучае  
На сьвет зьявілісь мы».

*А. Дудар.*

18 лістапада 1924 году адбыўся першы сход ініцыятыўнай групы па арганізацыі ў Віцебску філіі аб'яднаньня поэтаў і пісьменьнікаў «Маладняк», які прыцягнуў увагу Віцебскай грамадзкасьці. Праца пачала разгортавацца ў напрамку папулярызацыі творчасьці «Маладняка» для цеснай сувязі з працоўнымі масамі ў горадзе і на акрузе. Праведзеныя сходы ў Доме асьветы, у Пэдагэгічным, у Мастацкім тэхнікуме зацікавілі грамадзянства і далі ў шэрагі філіі больш 10 асоб.

Праз кароткі час філія афармляе дзьве сэкцыі—літаратурную і мастацкую. Ідзе павольная, але напружаная праца да самай вясны, каб папулярызаваць маладнякоўскія творы—М. Чарота, Зарэцкага, А. Дудара і інш. і вывучаецца літаратура пры дапамозе дакладаў. Зьяўляюцца спробы ўласнай творчасьці, пачынаецца азнаямленьне з фармальным бокам твораў. На акрузе завязваецца сувязь з адзінкамі, якія прысылаюць свае творы для разгляду. Так у арганізацыйнай, выхаваўчай, грамадзянскай і фармальна-мастацкай працы праходзіць першы год існаваньня «Маладняка» ў Віцебску.

«Я—лапцюжнік, гарамыка,  
Перанёс я шмат бяды.  
Я малюсенькім музыкам  
Стаў апошнія гады»,

гаворыць Янка Сівак, пачынаючы сваю творчую працу.

Другі год існаваньня (1925—1926 г.) нясе з сабою больш плянавую працу у літаратурнай самаасьвеце, пабудаванай на «маладнякоўскіх» прынцыпах: кіраваньні і вучобе больш разьвітымі т. т.—агульнай масы. Павялічваецца прадукцыя, якая часткова рэалізуецца ў часопісах «Польмя», «Маладняк», «Чырвоная

Зьмена», «Беларускі піянер»; часткова зьбіраецца, як фонд для зборніка філіі. Адзінкі на акрузе ўтвараюць гурткі і к лету 1926 году мы маем да 25 сяброў філіі, 3 гурткі на акрузе і 1 у горадзе. Агулам філія складаецца са 100 чалавек, у пераважнай большасці з вучнёўскай моладзі старэйшых курсаў тэхнікумаў і ў гуртках—старэйшых клясаў семілетак. Прымае ўдзел і настаўніцтва. Па пахаджэнні — большасць сяляне, значная колькасць—камсамольцы.

За другі год працы выяўляюцца літаратурныя сілы філіі. Кожнае палітычнае здарэнне і грамадзянскае свята—мае свой водгук у творчасці маладых песняроў. Павялічыўся лік сталых выступленняў ужо з уласнымі творамі на грамадзянскіх сходах, урачыстасцях, ў клубках.

«Выплывае вясна на паветраных вёслах,  
 І душа не баліць ні аб чым.  
 Вецер вясновы чароўны боль мне расплёскаў  
 На полі раскудлачаных ніў».

**А. Мялешкіна.**

Пачатак працы 1926—27 г. філія адзначыла ўтварэннем студыі для разгляду фармальна-мастацкага боку уласнай творчасці і сталага вывучэння тэхнікі літаратуры, запрасіўшы для гэтай працы падрыхтаванага кіраўніка. Філія лічыць першараднай сваёй задачай вывучэнне літаратуры і аўладанне тэхнікай, каб такім чынам павысіць якасць свае прадукцыі і пашырыць самую вытворчасць. З гэтай ж мэтай філія распачала больш грунтоўную плянавую працу ў гуртках. Зараз філія налічвае у сваіх шэрагах 10 сяброў, 20 студыцаў і болей за 100 чалавек вучнёўскай моладзі тэхнікумаў і сямігодак у 6 гуртках, з якіх 3 ў горадзе і 3 на акрузе.

Частка працы філіі выдаецца ў гэтым зборніку, творы якога зьяўляюцца адбіткам перажытай барацьбы з акупантамі і малюнкамі сучаснага жыцця па Беларусі. Сваю творчасць, — «нацыянальную па форме»—, мы стараемся зрабіць «пролетарскаю па зместу», па ідэалёгіі.

„У нядзелю ў царкву плятуцца  
 Усе бабы і дзеўкі вясковыя.  
 А ў школе, у канцы вуліцы,  
 Красуецца жыцьцё новае“.

**А. Жукоўскі.**



Гэтаму новаму жыццю ў сваёй творчасці мы аддаём вялікую ўвагу, стараемся заўважаць усе яго бакі.

Выдаючы першы зборнік, мы ня мыслім сабе, што дасягнулі некіх межаў сталага літаратурнага развіцця, што нашы творы зьяўляюцца літаратурнымі ў поўнай меры, што мы ўніклі недахопаў.

Мы не пераацэньваем сваіх сіл, бо гэта «пачатак» на шляху самаудасканалення. Але мы радуемся, што часткова аўладалі тэхнікай мастацкага слова, што ужо сьвядома навучыліся складаць свае сьпевы—музыку, што, як арганізацыя, мы дапамагаем вучыцца адзінкам, што Вялікі Кастрычнік, вызваўшы волю к творчасці новых форм жыцця, дае нам магчымасьць адзначаць у ім мастацкім словам вялікія падзеі і што мы маем цвёрдага кіраўніка КПБ(б).

Вялікія зьмены жыцця на Беларусі адзначаны песьнярамі Украіны ў час іх прыезду да Менску на I Усебеларускі Зьезд „Маладняка“. Агорнутыя нечаканым для іх творчым уздымам мірнага будаўніцтва на Беларусі і шырокім развіццём культурнай працы „Маладняка“, яны пісалі.

Сьгодні радэш сестрыце кохана,  
Під панскім чоботтам не стогне земля,  
Вкрывасяшся квітом з сучасных левад,  
Ростеш вырастаеш што року, што дня.

**В. Годінскі.**

„Стою і марю і дивлюся,  
І рвется з грудей зорний спив.  
Я між лісамі Білорусі  
Я між болотяных агнів.  
Холоне сіль, Зора над гаем,  
Не одцвіте вона ніяк.  
І дерева в снігу хістае  
Веселий вітер— „Молодняк“.

**В. Сосюра.**

Гэтыя зьмены А. Моркаўка адзначае так:

„Быццам тое-ж балота імшыстае,  
Быццам той-жа жніі галасок.  
І ў гары—неба чыстае, чыстае,  
І між жыта мяжы пясоч.



Але новыя песьні зьвіваюцца,  
 Ды сасоньнік узяняўся другі,  
 Ды са твараў сялянскіх змываюцца  
 Кросны доўгай сялянскай тугі“.

Усё, толькі здаецца, што тое-ж самае, але яно новае: і другі сасоньнік, і новыя песьні і адсутнасьць на тварах сялян адвечнай тугі—суму, бо яна адышла ў мінулае. Цяпер.

„Я, як колас, красуюся ў родным краі  
 І, як кветка, вясной расквітаю.  
 Маладуху—красу я сваю Беларусь  
 У залацісты убёр убіраю“.

**А. Катановіч.**

„Пачатак“ гэта першы наш сьпеў, наша першая музыка новаму, сьветламу жыцьцю змаганьня і перамогі, творчай радасьці і дасягненьняў, што прынёс на Беларусь Вялікі Кастрычнік.

**Я. Мазуркевіч.**

## АРКАДЗЬ МОРКАЎКА.

Селянін з Чэрвеншчыны, з вёскі  
Зазер'е. Скончыў пачатковую сель-  
скую шkolку. Пачаў друкавацца ў  
1923 годзе, у часопісі «Полымя».  
У сучасны момант вучыцца.



# Аркадзб Моркаўка.

1. \* \* \* Я ня маю роскашы чырвонцаў...

## I

2. Крык вуліцы...
3. Сьцены...
4. Калыханка...
5. \* \* \* (Памяці паўстанцаў...)
6. Комынтэрн, мы клічам...
7. Працуй...

## II

8. Хмель...
9. Дзень...
10. Ноччу...
11. \* \* \* (Агні спляліся ў дзіўных скоках...)

## III

12. З дарогі...
13. \* \* \* (Накрыліся хаты...)
14. \* \* \* (Каса начы апала зьмеем...)
15. Я шчасьлівы...
16. \* \* \* (Месяц, месяц з залатой дугою...)
17. \* \* \* (Прытулілася маўкліва да зьнямелае зямліцы...)
18. Я ведаю гэта ..
19. \* \* \* (Дзень памірае...)

## IV

20. Сфінкс...
21. Я жыў...
22. \* \* \* (Дзеля чаго вясной рунее поле...)
23. \* \* \* (І ў зацішшы, кажуць, ёсьць навалы...)
24. \* \* \* (З разбітых дзён мы выберам крышталь...)



\* \* \*

Я ня маю роскашы чырвонцаў,  
Не заўсёды нават маю медзь,  
Не ваджу я залатога сонца,  
Каб цябе, мой край, агнём сагрэць.

Але маю ў сэрцы званы веча,  
Але маю пчолак—песень рой,  
Што падслухаў у калядны вечар,  
Што збіраў я роснаю зарой.

Ды і гэта я аддам балотам,  
Ды і гэта я пушчу ў аўсы;  
Хай паслухае вясковая галота,  
Аб чым звоніць яе брат і сын.



## Крык вуліцы.

Агонь і кроў. Як пчолы, кулі  
Са сьвістам лётаюць ля вух.  
Наш дзень прыйшоў,—ой гулі-гулі—  
Паўстань, спагарджаны наш дух!

Над намі кпілі, здзек над намі  
Тварылі ўсе, забыўшы грэх.  
Цяпер мы робім над панамі  
Апошні суд, суд не на сьмех...

Агонь і кроў—вось наша кара.  
Няхай дрыжыць і гіне кат!  
Наш час—ня сон, наш час—ня мара,  
Ня будзе пан і сонцу рад!

Упаў таварыш... вянок славы  
Ён атрымае ў лепшы час.  
Няхай сьмяюцца ваўкадавы,  
Што меней стала, меней нас.

Гараць дамы, гараць архівы,  
А ў іх здабыткі ўсіх вякоў.  
Ну што-ж? Затое палахлівых  
Ня будзе духу йржавых коў!

Гэй хто ня ўмёр, гэі, сябар працы!  
Бяры аружжа і—ў агонь,  
Каб адабраць усе палацы,  
Што паўзьняла твая далонь!

## С ъ ц е н ы.

Цаглінка к цаглінцы і—сьцены паўсталі...  
Старайцеся, брацьці, дык стане і столь,  
Не дарам бяз жалю мы рукі хвасталі,  
Не дарам гняце насутрымны іх боль.

Зірнеце на сьцены: яны бы з крышталю,  
У іх адбіваецца казка і сон;  
У іх адбіваюцца сінія далі;  
Малюнкі чароўных і сонечных дзён.

На сьценах каляды і дзівы купальля,  
На сьценах дэвізы—адзнакі вякоў.  
А радам, бы сонца чароўнае, пральля  
Працуе ля кроснаў, ля іх чаўнакоў.

Купальскія кветкі малюнак багацяць,  
І сонца праменьні залоцяць усход...  
Ці-ж шкода той моцы, на сьцены што страціць,  
Будуючы дзівы, працоўны народ?!



## Калыханка.

Выйшлі дзеве змагацца сілы,  
Ды ў апошні, здэцца, раз.  
Сьпі, мой сынку, сьпі мой мілы—  
Не настаў устаці час.

Я табе сяньнік набіла  
Пухам з пукавіц вярбы...  
Гіне ў бойцы панства сіла,—  
Захлябаецца нібы.

Сіла-ж тая, што палацы  
Узьняла на шмат паверх,—  
Дзе твой тата,—сіла працы  
Забірае ў бойцы верх...

Бачыш, сынку, сонца косы  
З неба глянулі на нас.  
Сьпі, мой родны, мы ня босы—  
Згінуў дрэнны гэты час.

Тата твой у бойцы недзе  
Б'ецца з самае зімы.  
Сьпі, мой сын, як ён прыедзе,  
Будзем веселы і мы!

\* \* \*

Памяці паўстанцаў Андрэя Крывашчокага і  
Міхася Рудовіча, расстрэляных белапаякамі.

Мяне сёння яшчэ лашчыць сонца,  
Мяне сёння цалуюць вякі,  
А нядаўна дык боль па старонцы  
Грудзі грыз, сэрца еў,—ды які!

Зарагочуць, бывала, дзяўчаты,  
А у рогаце сьлёзы чуваць.  
Неспакойнымі сталіся хаты,—  
Дык у лес мы пашлі начаваць.

Начавалі пад хвоей маўклівай,  
Пабунтарску глядзелі на шлях:  
Ці ня едзе з заданьнем рупліва,  
Ці ня едзе узброены лях?

Начавалі ў балоце імшыстым,  
Начавалі калі пад карчом,  
Вуха слухала: часам мо „ўшыстка“  
Ці ня згубіцца як панічом?

А калі... дык сьвінцовай падзякай  
Мы плацілі за копы пакут,  
Мы плацілі за колас усякі,  
За дзядоўскі згвалтованы кут...

Го-го-го, лес зялёны, адвеку  
Ты хаваў шмат бунтарскіх галоў,  
Памагаў бараніцца ад зьдзеку,  
Ад бязьлітасных кіпцяў арлоў!...

\* \* \*



\* \* \*

Уздыхнеце, свабодныя грудзі,—  
Гэтак добра між хвоек гуляць,  
Дый гулялі, пакуль тыя людзі  
Загадалі другім: „расстраляць“.

Расстралялі... і чвыр прыгаруніў...  
Застагнаў гэтак жаласна гай...  
Дык грымеце-ж, свабодныя струны,  
Аб ваяках за радасны край!

## Комынтэрн, мы клічам...

Нашы песьні быццам жыта ціхахвалі,  
Што калыша ўлетку вецер кожны год.  
Мы ніколі яму жыцьцю не капалі,  
Бо ўрадзіўся гэткім ціхі наш народ.

Мы ўставалі з сонцам. Дробную каняку  
Упрагалі хутка ў першабытны плуг.  
Працавалі многа, але нам падзякай...  
Нам было падзякай лупцаваньне пуг.

На працягу жыцьця-зьвеку так вялося—  
Скіне дзед ярэмы—ўздене сын-бедак...  
Налівае сонца золатам калосьсі,  
Ды ад часу сэрца стукне: не, ня так!

Стукне: не, ня так. Загарыцца палам,  
Песьняй заіскрыцца... Слухаюць бары:  
Ёсьць пагрозы кату у матыве сталым,  
Ёсьць прароцтвы кату: згіне свет стары!

Згіне, хоць крывёю абліюцца полі,—  
Не пужайся стогнаў—сьмела ўдаль глядзі...  
Дык па новым шляхам да вялікай волі  
Комынтэрн,—мы клічам,—Комынтэрн, вядзі!

5.IV—25 г.



## П р а ц у й.

Расьцяла неба зорнае  
Шату сваю ўгары,  
А тут вось глеба чорная—  
Працуй штодзень, твары.

Працуй, пакуль ня змораны  
Агонь тваей душы,  
Пакуль загон ня ўзораны  
Сусьветнае глушы.

А там... там радасьць вечная  
На шэрагі вякоў...  
Дык дзякуй тым сярдэчнае,  
Хто рваў мэталі акоў!

II

Х м е л ь.

Ну й натура! Як толькі зямля  
Усьміхнулася вокам праталін,  
Калі бель толькі ёсьць ля камля,  
Дык душу не скаваць сілай сталі.

Дык душу не скаваць! Го-го-го!  
Здэцца-б з ветрам сягаці лугамі!  
Гэты дзень, гэты сьвет для каго,—  
Ці ня нашымі ўзьвернут плугамі?

Ці ня наша магутнасьць заве.—  
Ды ці-ж гэта нас сённяя здаволіць,  
Калі хмель веснавы ў галаве,  
Калі сэрца пашло камсамоліць!



## Д з е н ь.

Шчодро золатам сонца плюскоча  
На раку, на муры і на даль.  
Горад пенны гудкамі рагоча,  
Дзень зьвініць, бы празрысты крышталь.

Дзень зьвініць... то мільёнамі колаў  
Уразаецца стальлю у брук,  
То гамонкаю радаснай школаў  
Аплятае сады бы павук.

А калі дык магнэсамі хоча  
Прыцягнуць да спачынку пад плот.  
Дзень бурліць, дзень живе, дзень рагоча,  
Нараджаючы радасьць і пот.

Дзень на рэчцы купаецца ў хвалях,  
Час ад часу ныраючы ў глыб,  
Дзе так весела ў шклянiстых далях  
Карагоды мітусяцца рыб.

А вада... не!—пуховыя хвалі  
Абымаюць і лашчаць платы  
І шыбаюць крышталямі сталі  
На пясок, бы агонь залаты.

1925.

## Н о ч у.

Месячык цэдзіць праз сіты праменьні  
На грамаду камяніц.  
Месячык блутае кволья цені,  
Хіліць маўкліва іх ніц.

Рэдкае-ж цэдзіва сьцелецца кужалем  
З шэптам пабедным на сьвет:  
Цемру начную я здужаю, здужаю,  
Здужаю ведзьмаў—кабет.

Сінімі пырскамі пырскну між сьценамі  
Ў кожныя лужу і кут.  
Бледна—сярэбранай месячнай пенаю  
Сьвет будзе мною закут.

Будуць аблутаны сьветлымі чарамі  
Ганкі муроў—камяніц.  
Моладзь згуртуецца шчырымі парамі,  
Я-ж пакланюся ёй ніц.

1925.



\* \* \*

Агні спляліся ў дзіўных скоках,  
Агні дзявочы ткуць рушнік.  
І вечар сіні дзе-сь далёка  
У вёсцы шэрай моўчкі зьнік.

Трапечуць вуліцы, бы столкі  
Палоцен белых на гумне.  
Цярпліва ждуць стальныя йголки  
Пакуль трамвай—Ільля грымне.

Ліхтар іржавы месіць гушчу  
Людзкой крупені,—ён прывык!—  
І вока вытарклае плюшчыць,  
Бы на авёс вяскovy бык.

А рой людзкі імкне ў палацы  
Агнямі вабячых кіно...  
Дзесь селянін ідзе на працу,—  
Як дзед ішоў, ідзе ў гумно.

1925.

### III

## З дарогі.

#### 1.

Эх, вы, думкі мае, бунтаўніцы,  
Як дарогі вы сьвет аплялі.  
Хто паставіць вам межы-граніцы,  
Калі сьвет у палон вы ўзялі...

Конік дробненькі ймчыць мяне шпарка.  
Вёска ймчыцца...— „Стары, сутрымай!  
Мне здалося, ці што? гэта-ж арка!“  
— „Гэта мы сьвяткавалі тут май.“

#### 2.

Вось і вёска, падпёртая кіем,  
Вось і вуліцы вузенькі шнур,  
І сяляне, здаецца-ж, такія,  
Але вокам хітрэйшы прышчур.

Вось і школа, дзе дзірак нямала,  
Як нямала й бязногіх сталоў,  
Толькі з сьцен пазірае Купала  
На капу маладняцкіх галоў.

#### 3.

Быццам тое-ж балота імшыстае,  
Быццам той-жа жніі галасок,  
І ўгары—неба чыстае, чыстае,  
І між жыта—мяжы паясок.

Але новыя песьні зьвіваюцца,  
Ды сасоньнік узьняўся другі,  
Ды са твараў сялянскіх змываюцца  
Кросны доўгай сялянскай тугі.



\* \* \*

Накрыліся хаты  
Спакойным агнём.  
Сьвет белы-расьцяты,  
Я—кропка на ём.

Бурліва і рада  
Лажца ў душы  
Пасьпеласьці сада  
І немазьць цішы.

Малюнак балота,  
Істужкі дажджу..  
Што-ж значаць сумоты?—  
Я—рад: я—гляджу!

Вунь конь на іржоньні  
Кудзеліць траву,  
Хлапчук на улоньне  
Схіліў галаву.

У небе ён лічыць  
Калматых кароў...  
Як гэта крынічыць  
Ружовую кроў!

1925 г.

\* \* \*

Каса качы апала зьмеем  
На грудзі белыя грачых,  
Лісьлівым згорбленим павеєм  
Панёсься конскі дробны чмых.

Рашчухрыў месяц бледны грыву  
Над ложкам немым хат, будын.  
Няўжо-ж устаць з усходу дзіву?  
Няўжо-ж імкнуць імпэт, уздым?!

Устаць?.. Ну ясна! Днём прыгожым  
У жылах мкне бурлівей кроў,  
А родны рады росны ложак  
Ускіне ўгору сотні моў.

1925



## Я шчасьлівы.

Шмат разоў асыпалася лісьце,  
Шмат малюнкаў пранес жыцьцясказ,  
І я зноў, дзе падлёткам калісьці  
За сахою пашоў першы раз.

Я ізноў, дзе калісьці з хлапцамі  
Звонкім сьмехам завулак будзіў,  
А узросшы, з старымі капцамі  
Ў сказах—думках аб жыцьці блудзіў.

А гады мільганулі, бы шоран;  
Шмат маршчын з твару вёскі зьняло.  
Дзе згнівала балота учора,  
Там сасоньнік узняў памяло.

Зазваніла званочкам крыніца  
Ледзяное, бы рута, вады...  
Я шчасьлівы, што сьцены званіцы  
Спарухнелі, бо бураць гады.

Я шчасьлівы, што бачучым вокам  
Аглядзець магу поле і бор,  
Дзе сялянскім напруджаным крокам  
Не адзін яркі выткан узор.

Я шчасьлівы, што мне давялося  
Быць паэтам засеяных ніў,  
Песьняй прасгай зьвінець аб калосьсі  
І аб смаку ігрушаў і сьліў.

1925.

\* \* \*

Месяц, месяц з залатою дугою,  
Хто твой твар бялявы затуліў?  
Ці ня хочаш ты дарогаю другою  
Уцячы адгэтуль з нашых ніў?

Зьзяеш ты над Францыяй прыгожай,  
Над Італіяй блакітнай зьзяеш ты,  
Але ўсё-ж твой бледны твар ня можа  
Кінуць нашы вёскі, балаты.

Бо ў пасьцелі мяккай хмар крылатых,  
Адпачыці гэтак ты-б ня мог,  
Як у шэрай вопратцы аратых  
З пад якой на сьвет тарчыць твой рог.

1925.



\* \* \*

Прытулілася маўкліва да зьнямелае зямліцы  
Ноч грудзямі... а ў бяздоньні снім—зоры чараўніцы.

У бяздоньні снім зоры заскакалі, мільганулі,  
Думкі-ж недзе пад дугою ў акіяне патанулі.

Серабрыцца сьнег пявучы пад крыластымі санямі,  
Сэрдца-ж б'ецца, сэрца, здэцца, загарэлася агнямі.

Месяц вісьне на бярозах, снамі пырскае па лёдзе.  
Дык клянуч-ж у гэту ночку душы сьціслыя і „годзе“!...

1925 год.

## Я ведаю гэта.

Ня „выклёты богам“ — юнацкі, бадзёры,  
У вопратцы з шоўку ўваскрослы мой край.  
Аб гэтым мне сьведчаць палі і вазёры,  
Й прынадна аблутаны цэнямі гай.

Аб гэтым мне кажуць і думкі-стагодкі,  
Што зьвеку лунаюць пад стрэхамі хат,  
Аб гэтым мне шэпчуць і хвоі-малодкі,  
І дуб моцналісты — поэтавы брат.

Я ведаю гэта, працуючы ў полі,  
Ў хвіліну аддыхі ў пуху-мураве, —  
Бо сэрца ня ўмоўчыць аб знойдзенай долі,  
Бо сэрца стукоча: край родны жыве!



\* \* \*

Дзень памірае... апошняй гамонкаю  
Кола скрыпне дзесь і—стане.  
Ціша над нашай працоўнай старонкай,—  
Дык адпачнеце-ж, сяляне!

Дык адпачнеце, каб раніцай з зыкамі  
Косы пабраліся ў шлюбы...  
Эх, як мне хочацца радымі крыкамі  
Край прывітаць гэты любы!

## IV

## С ф і н к с.

Їдзе за векам век, а ты, ўладар над імі,  
 Пільнуеш, быццам сьмерць, гадзіны, дні, гады.  
 Скажы мне, Сфінкс, жаданьнямі чыімі  
 Паўстаў ты між пяскоў, і поступ твой куды?..

Праменьні сонца твар калечаць вострым шылам,  
 Калечаць сотні год, а ты стаіш, бы цень.  
 Самум у вочы б'е зялезным, жорсткім пылам,  
 І млявіць кроў тваю гарачы, млосны дзень.

А ты стаіш усё...  
 Вось караван вярблюжы,  
 Бы карабель, сярод маўклівых хваль пяску,  
 Їдзе-плыве туды, плыве туды, дзе служыць  
 Яму ратункам цень у пальмавым ляску.

А ты стаіш усё...  
 А помніш, як калісьці  
 Пытаў цябе адзін:—Скажы мне, Сфінкс, мой лёс?  
 Маўчаў твой твар нямы... маўчала пальмаў лісьце...  
 А ён дзюбой—рукой Эўропу—йгрушу трос...

Їдуць, ідуць гады...  
 Ужо над сьветам цэлым  
 Агнём палощча сьцяг вялікіх новых дзён.  
 А ты стаіш усё...  
 Ці не мастак умелы  
 У мур умазаў твой рабоў усіх праклён?!



## Я ж ы ў.

Мільлёны год таму назад я жыў...  
Яшчэ зямля, ад сонца адарваўшысь,  
У згоду лёсу астывала,  
Як сьлед па попеле мой вырысы лажыў  
І зорка ў сэрцы начавала...

Вугольлі, помню, тлелі каля кучы  
Каменьня вострага.  
Я падышоў да іх,  
У попел ногі палажыў  
І крыкнуў першы раз у вышу гучна:  
— Жыў!—  
І рукі грэў,  
І ў першы раз з грудзей памкнуўся сьпеў,  
Мой сьпеў!..

А дні ішлі звычайнай чарадаю.  
Я вартаваў іх.  
Я быў першы,  
Хто з задзіўлёнасьцю сачыў за грамадою  
Хмар сьвінцовых.  
Тады-ж і вершы  
Зароіліся ў сэрцы, сэрцы новым...

Калі-ж мільлёны зор выходзілі на пашу  
І мігаценьнем роўным вабілі у глыб;  
Калі зямлю цяперашнюю нашу  
Маланкі секлі, быццам дровы;  
Калі зара ружовіла абшары,—  
Я пазіраў як талі хмары,  
Я дзівіўся,  
І—стрымы чулі мае словы—  
Я—маліўся...

Вякі плылі, бы ціхая вада.  
Я сёння—ўнук. Я заўтра—дзед.  
Я—грамада...  
Пясок Эгіпту мой хавае сьлед,  
Дзе я пастроіў піраміды,  
Я—раб... Мае балелі рукі,  
Мяне тапілі акіяны мукі,—  
Я-ж абышоў зямныя кругавіды,  
Стварыў мільлёны дзіў  
І—сам дзіўлюся...  
Я—жыў,  
Але нікому не малюся.

1925



\* \* \*

Дзеля чаго вясной рунее поле,  
Дзеля чаго, скажы, бурлівіць лета?  
Палаць агнём—такая наша доля...  
Палаць агнём... ці-ж прыкра гэта?!

Хай будзе толькі зьвеку вінаваты,  
Хто нашу кроў стварыў віном яскравым;  
Мы-ж смагла п'ём ледзянасьць руты-мяты,  
Мы карыстаем толькі нашым правам.

На нашым полі выкляття зімы  
Галосаць гимны мукам і трывозе...  
Любенькая, далёкая, калі мы  
Прачнёмся йзноў на сонечнай дарозе?!

1925.

\* \* \*

І ў зацішшы, кажуць, ёсьць навалы.  
Хто-ж іх знае—мога!  
Б'юць галінак лёгкія цымбалы  
Пасьцілае восень ложкак.

Пасьцілае ложкак шэптам шоўку,  
Крые ветрам пенным.  
Я ня змоўкну, восень, я ня змоўкну—  
Нешта сэрцу дрэнна.

Гэты ложкак—мога шлюбны ложкак,  
Твар жа—бель бярозы...  
Хоць і хоча сэрца, ўсё-ж ня можа  
Зьнішчыць кроплі—сьлёзы.

1925.



\* \* \*

З разьбітых дзён мы выберам крышталь,  
Які зьвініць нацягнутаю струною.

З разьбітых дзён мы выберам крышталь.

Мінулае ня будзе нам труной,  
Мінулае ня стоіць кроплі сьлёз.

Мінулае ня будзе нам труной.

А сьмех цягнуць цяжкі скрыпучы воз,  
А сьмех цягнуць: чарэп'я—„дзын да дзын“.

А сьмех цягнуць цяжкі скрыпучы воз.

Я веру, сын, я веру моцна, сын,  
Ня твой то воз—табе інакшы даль.

Я веру, сын, я веру моцна, сын.

З разьбітых дзён мы выберам крышталь,  
Які зьвініць нацягнутаю струною.

З разьбітых дзён мы выберам крышталь.

Мінулае ня будзе нам труной.

1925 год.

## ЖУКОЎСКІ А.

Сялянскі хлапец з Горадзеншчыны.  
Скончыў пэдтэхнікум. Служыць у Баб-  
руйшчыне ў вёсцы настаўнікам.



## Жукоўскі А.

1. Я толькі салдат.
2. Сонечная...
3. Камсамолка Марыся.

## Я полькі салдап.

Я агорнуты радасьцю раньня,  
Я агорнуты поля спакоем.  
Дык чаму-ж гэта сэрца б'е бзем  
І бурліць і пяе аб змаганьні?

Дык чаму па-над жытнімі гонямі,  
Па-над стрэхамі з бурай саломы  
Ўдаль ня хмаркі плывуць эшалёнамі,  
А чырвонаармейскія шлёмы?

Дык чаму-ж, калі радасьць палёў—  
— Васілёк мне сьмяееца цішком,—  
Я чакаю калі грозны гром  
Над зямлёй заграхоча ізноў.

І пад стрэхамі роднымі хат  
Я, агорнуты радасьцю раньня,  
Добра помню: я толькі салдат,  
Які заўтра ідзе на змаганьне.



## Сонечная.

Сонца—наша дынама,  
Пырскаяе праменьняў ток.  
Сонца, глянь!  
Звоніць лісткамі,  
Вырастае  
За дубком дубок.  
Сонца!  
Вызванім табе песьню,  
Вызванім песьню на яць...  
Эй!  
Ня хочым быць плесеньню—  
Даеш бунтаваць!  
На аброць хутка возьмем і цябе!  
Няўжо-ж цяпер хто сумуе  
І туліцца панура  
Ў сабе?  
Усё ж кіпіць,  
Усё сакоча навакол...  
Ды ці гэта ж уперадзе будзе?!  
Яшчэ трэба асінавы кол  
Усадзіць  
Капіталу  
Ў грудзі!  
Сонца, сонца!  
Ты чуеш?  
Вызванім песьню табе!  
Ня ўжо-ж хто цяпер сумуе  
І туліцца панура  
Ў сабе?!

## Камсамолка Марыся.

Ой, папаў, папаў у палон я!  
Ногі самі сюды папляліся...  
Жне на лядзе, ля лесу сягоньня  
Карнеева дочка Марыся.

Строга, строга глядзяць яе вочы,  
Але бачу я ў іх пяшчоту.  
Калі яна ўжо што захоча,  
То і зробіць па свайму—хоць што ты!

Ўздоўж па вёсцы паўзуць плёткі  
Ад бязбожніцы, ад бальшавіццы.  
Языкі чэшуць розныя цёткі,  
Кажуць—чорт ў яе хаце гнязьдзіцца.

І ў дварэ няма спакою,  
Ўжо махнулі рукою бацкі.  
Толькі матка плача парою,  
А у бацькі шчымяць кулакі.

А яна ўсё маўчыць у хаце  
І працуе за ўсіх болей.  
А ўсяго та ў яе багацьця—  
Камсамольскія песьні ў полі.

У нядзелю ў царкву плятуцца  
Усе бабы і дзеўкі вясковыя.  
А ў школе, у канцы вуліцы,  
Красуецца жыцьцё новае.

Сабраліся на сход камсамольцы,  
Сабраліся сям'ёю цеснай,  
І маўкліва глухую ваколіцу  
Абуджаюць іскрыстаю песьняй.



Па дакладу аб парт'этыцы  
Словы самі ракой палісіся.  
Їх трыццаць камсамольцаў у ячэйцы,  
Камсамолька-ж адна—Марыся.

Пасьля сходу, да ночы цёмнае  
Есьць старонкі ў кніжцы вачамі,  
Аб рабфаку думку таёмную  
Ўзгадала яна начамі...

Ой, папаў, папаў у палон я!  
Можа вочы яе вінаваты...  
На лядах аўсяных сегонья  
Пяюць новыя песьні дзяўчаты

## КАТАНОВІЧ А.

Селянін з Аршанскай акругі.  
Вучыўся ў Віцебскім пэдтэхнікуме.  
Працуе ў Мяжы на Віцебшчыне  
настаўнікам.



## Кашановіч А.

1. \* \* \* Прыдзі ка мне...
2. Мінулае...
3. Салаўіная песьня замоўкла.
4. Хочацца песьню вясёлюю пець...
5. Пакахаў я цябе агніста...
6. Я, як колас, красуюся ў родным краі...

\* \* \*

Прыдзі ка мне пад шэлест лоз  
У хвілінку ціхую, нямую,  
Цябе у шопаце бяроз  
Агніста шчыра пацалую.

І пад гамонку вецерка  
У косы сонца упляцёмся,  
У крышталях хваль, што шле рака,  
К вясьне прыгожай панясёмся.



## М і н у л а е.

Ў красе лясоў—зямлі беларусіна,  
У хвалях сэрабрыстых ніў.  
Я долю нёс і сьлёзы ліў,  
Хістаючысь, як восеньню лісьціна.

Ня я адзін, а ўся мая краіна  
Ліла руччом ня сьлёзы—кроў.  
Было жыцьцё пакуты і крыжоў,  
Ды чорная плялася павуціна.

\* \* \*

Салаўіная песьня замоўкла,  
Бор зялёны сумліва глядзіць.  
Ой, ты чорная доля—шальмоўка,  
Сэрца больлю пачала нудзіць.

Закацілась зара залацістая,  
Сплюшчыў вочы пахучы піён.  
Ой, вы полі кудрава—імшыстыя,  
Перад вамі ці праўда, ці сон?

Сплюснуў вочы Ясенін кудравы  
Ў вольным лёскаце ніў і машын.  
Бор зялёны зрабіўся, як млявы,  
Аплецёны ў шаўковую сінь.

Гай шапоча, бы кліча Ясеніна..  
Не чакай: ціха змоўк салавей.  
Ня чакай, бо у плыні вясновай  
Толькі йграе празрысты ручэй.

\* \* \*

Хочацца песьню вясёлую пець,  
Але сэрца, баліць,—ў сэрцы сум.  
О, жыцьцё! Ты халодная медзь,  
Часта робіш дарэмны глум.

Струны ліры часамі рвеш,  
Чорная йстужкаю сьцелеш дарогу,  
А хацелася-б мне  
Прайсьціся па шаўкова квяцістаму логу.



\* \* \*

Пакахаў я цябе агніста,  
Маё сэрца сашчаміла боль,  
Не бягуць цяпер дні залаціста,  
Паміж сэрцам і думкамі бой.

Я засну і твой вобраз вітае  
Матыльком над падушкай маею,  
Зьзяе сонца, вясна расквітае,  
Раніцою п'яе салавей.

\* \* \*

Я, як колас, красуюся ў родным краі  
І, як кветка, вясной расквітаю.  
Маладуху-красу я сваю Беларусь  
У залацісты убёр убіраю.

Пляту пекны вянок з галубых васількоў,  
Шоўкам шызым палёў абвіваю.  
Серабрыстыя вэлюмы тку з матылькоў,  
Упрыгожваю золатам мая.

# СІВАК ЯНКА.

Селянін. Скончыў пэдтэхнікум  
у 1926 годзе. Служыць настаўнікам  
ў Віцебскай акрузе.



## Сівак Янка.

1. Лапцюжнік.
2. Зялёны гай.
3. Дзьвіна.
4. На Дзьвіне.

## Лапцюжнік.

Я—лапцюжнік, сын пакуты,  
Сын палёў, балот, лясоў,  
Сын таго, хто вечна скуты  
Да апошніх быў часоў.

Я—лапцюжнік, гарамыка,  
Перанес я шмат бяды,  
Я малюсенькім музыкам  
Стаў апошнія гады.

Але думкі, сумаваньні—  
Усё-ж жадаю перадаць,  
Пра жыцьцё, быцьцё, каханьне,  
Пра палі, лясы і гаць.

Сябруком сваім ад роду  
Перадаць жадаю кліч,  
Які першы ў час свабоды  
Гулка вымавіў ільліч.



## Зялёны гай.

Шумі зялёны гай, цвіці,  
Бо час ужо вясновы.  
Усіх заві к сабе прысьці  
Ў вясёлы бор сасновы.

Заві з дарогі жабракоў,  
І пешых, і яжджалых;  
Заві дарослых, старыкоў,  
Заві малых і сталых.

Шапчы, шумі вясёлы бор  
Бадзёр жыцьцё народу...  
Заві к сабе птушыны хор  
На сьпевы пра свабоду.

Свабодны стаў ты у вясну,  
Цяжар з гальля адпала,  
Суччо ня хіліцца да сну—  
Цвіці, вясна настала!

## Д з ь в і н а.

Стаю я сёньня на Дзьвіне,  
Стаю і мару доўгі час.  
Жыцьцё наўкол сьмяецца мне,  
Сьмяюцца людзі гушчай мас.

Сьмяюцца вёскі, гарады,  
Даліны, горы і лясы,  
Ўвесь край сьмяецца малады  
Жыцьцём у вольныя часы.

О, край! Дзьвіна! О, Беларусь,  
Старонка родная мая!  
К табе бадзёрым сэрцам мкнусь,  
Вянкі табе сплятаю я.



## На Дзвіне.

Чырвонай ружаю бліснула  
Праменьне сонца з-за гары,  
Прачнуўся дзень, а ноч заснула,  
Сьпяваюць птушкі у бары.  
Бліскучым шоўкам, аксамітам,  
Глядзіць Заходняя Дзвіна.  
Платы, чаўны, тавары з жытам  
Уверх, уніз вязе яна.

А сонца зьзяе,  
Зьзяе тварам,  
Цалуе мілы  
Родны кут.  
І лашчыць, цешыць .  
Сваім жарам,  
Жыцьцё—сучаснасьць  
Без пакут.

Чырвонай ружаю бліснула  
Яно праменьнем з-за гары,  
Прачнуўся дзень, а ноч заснула...  
Аб дні мы граем, дудары!

Б. 4503

КОВАЛЁЎ У.

Сын настаўніка. Скончыў сямі-  
годку ў Дабрамыслі. Вучыцца ў  
Віцебску ў Электра - Мэханічным  
Тэхнікуме.



Ковалёв У.

1. Не таму...
2. Паводка.
3. Зіме.

## Не таму...

Не таму люблю я гэты дзень,  
Не таму дару яго я песьняй,  
Што бліскучы сонечны прамень  
Узвесьялеўшую прыроду песьціць.

Не таму, што поле й лес живе,  
Што гараць агоньчыкамі кветкі,  
Што зьвініць гармонік на сяле  
І на лузе весяляцца дзеткі.

Ў гэты дзень працоўная зямля  
Апранаецца ў агнёву чырвань,  
Ой, у паноў ўжо сілы той няма,  
Каб з карэньнямі яе павырваць.

Бо палаюць грудзі у людзей,  
Да апартага імкнуцца бою.

Вось таму люблю я гэты дзень—  
І дарую песьняю сваёю.

\* \* \*

## Паводка.

Не пазнаеш сёньня тую рэчку,  
У якой купаўся ўлетку ты:  
Разьлілася, расхадзілася шырока,  
Заліла вакольнія кусты.

Азьвярэўшы трэпле рызьзе лёду,  
Б'е у бераг, злосна ўдаль нясе  
І шуміць, бы вецер ў непагоду  
Шапаціць саломай на атрасе.

Сама мкнецца куляй ашалелай,  
Трэскі круціць вадзяны віхор...  
Эх! Ахвота адштурхнуцца сьмела  
І пусьціцца са стыхіяй ў спор!



## З і м е.

Эх, зіма, шэраг сьветлых вачэй!  
Зноў глядзіш ты у наша ваконца,  
Зноў на сэрцы сьвятлей, весялей,  
Зноў рухавасьць знайшла камсамольца.

Цераз бор,  
Паміж дрэваў сівых,  
Адцінаючы доўгі сьлядок,  
Буйным ветрам са ўзгоркаў крутых  
Замільгаў дзеравяны канёк.

Грудзі вольна ўздываюцца хваляй,  
Засьпяваці ў іх штось захацела,  
Вочы мкнуцца ў лясістую даль  
І бадзёра пружыніцца цела.

А вакол.. Ой, вы ёлкі, бярозкі!  
Задуменнае, сьветлае поле!  
Ой, вы блізкія, родныя вёскі!  
Мне аб вас не забыцца ніколі.  
Беларушчына! Шэрыя хаткі!  
Ціж хто зможа ад вас адштурхнуцца?  
Нібы дзеці да роднае маткі,  
Да вас думкі імкнуцца, нясуцца.

## М Я Л Е Ш К І Н А.

Радзілася ў 1904 годзе. Сялянка з Аршаншчыны. Скончыла школу другой ступені. Вучыцца ў Віцебскім пэдагэгічным інстытуте.



## Мялешкіна.

1. Вясна.
2. Думкі.

## В я с н а.

Выплывае вясна на паветраных вёслах,  
І душа не баліць ні аб чым.  
Вецер вясновы чароўны боль мне расплэскаў  
На полі раскудлачаных ніў.

Сённяя даль мне і тая здавалася іншай—  
Нібы з сонца зьвіты вянок,  
Нібы з шоўку паветра хто бісерам вышыў,  
Нібы тчэ хто эфірны чаўнок...

Палі разадзеліся коўдраю пышнаю...  
У грудзёх ані капелькі болю.  
Песьні траў, сьмех калосьсяў, абшараў імшыстых  
Разьліваюцца болей і болей.

Сэрца бадзёрыць юнацкі мой май  
І вабіць п'яняючай ласкай.  
Колькі ня сьмейся, о, поле! выбачай—  
Больш горад заве сваёй казкай.



## Д у м к і.

Ах, вы думкі,  
ах, вы думкі,  
разышліся з сэрцам вы.

Сэрца

б'ецца,

б'ецца,

дужа—

Думкі-ж лётаюць ўвышы.

Сённяя бура выла страшна,

страшней буры—

гэта ноч.

Я ня хочу спаць так рана,

я ня хочу бачыць ноч.

Я іду..

Хістае вецер

ліхтароў агністы бляск.

Гудкі сьвішчуць у паветры—

чорным

дымам

дыша

век.

А тут сэрца нясьціхана

енчыць,

стогнець...

Ой—баліць!

А жыцьцё-бы акіян:

То спакойна,

то кіпіць.

## ГАННА БАЗЫЛЕНКА.

Радзілася ў вёсцы Арахі, Аршанскай акругі, у 1908 годзе ў беднай сялянскай сям'і. Скончыла сялянскую першапачатковую школу. Цяпер вучыцца ў Віцебску.



Ганна Базыленка.

1. Вясна.
2. У поўнач.
3. Шырокі шлях.

## В я с н а.

Бы палотнамі сьцелюцца лужы  
І паветра шапочка: „Вясна!“  
У ваконцах ухмыляюцца ружы,  
Ручаёчак зьвініць, як струна.

Ў карагоды зьбіраюцца зоры,  
Сьвеціць месяц жамчужным сярпом  
Ручаіныя дзіўныя ўзоры  
Між каменяў блішчаць серабром.

Дзеці з вёскі гурбою зьбяруцца  
На лугу разальлюць галасы,  
Їх шчасьлівыя твары сьмяюцца,  
Як у жнівень аўса каласы.

Бы палотнамі сьцелюцца лужы  
І паветра шапочка: „Вясна!“  
У ваконцах ухмыляюцца ружы,  
Ручаёчак зьвініць, як струна.



## У поўнач.

Ужо даўно сьпеў над вёскай замоўк,  
За сьцяною зьвініць завіруха,  
То завые, як ў поўначы воўк,  
То закрэкча, як тая старуха.

А у хаце нырае чаўнок,  
А дзяўчына працуе так пільна,  
Пасмы нітак лажацца ва ўток  
І бярдом прыціскаюцца шчыльча.

Ўжо даўно ньюць рукі яе  
І так ломіць сьпіну над навоём.  
Душа поўна палючых агней,  
Закранутых віхуравым воём.

Ужо даўно сьпеў над вёскай замоўк,  
За сьцяною зьвініць завіруха,  
То завые, як ў поўначы воўк,  
То закрэкча, як тая старуха.

\* \* \*

Шырокі шлях перада мною,  
Убраны пэрламі вясны.  
Стаю я з думкаю нямою,  
А на вакол, як раньне, сны.

І шэпча ціха мне паветра,  
Ідзі уперад! К сонцу йдзі!..  
Там казкі дзіўныя... Там сьветла...  
Ты прыгорнеш усё к грудзі.

ЛЮГОЎСКІ Б.

Вучань Беларускае 5 сямігодкі  
г. Віцебску. Сын селяніна Віцеб-  
шчыны.



## Люгоўскі Б.

1. На лыжах.
2. Вясна.

## Н а л ы ж а х.

Я свае дубовыя  
Лыжы навастрыў,  
Белі непраходныя  
Їмі пасьлядзіў

Радасна, раздольна  
Разгарэўся твар,  
Мігачу я з горкі:  
Як маланка з Хмар

Па сьнягох глыбокіх  
Лёгка я бягу,  
Толькі ззаду ўецца  
Йстужка па сьнягу.



## В я с н а.

Зноў грэе сонца шчырае—  
Няма на небе хмар;  
Сьнег чорны разрываючы,  
Бяжыць ручэй-бунтар.

Бяжыць ручэй, спрачаецца,  
Імкнецца на прастор,  
І кліча рэчку скутую  
Да вольнасьці, да зор.

І з пад сякеры вырваўшысь  
Нясецца рэха ў бор.  
К сяўбе наўкол рыхтуюцца:  
Там Шлёма, там Рыгор.

І Хвёдарка здаволена  
На ўзгорачкі глядзіць:  
Там глеба разьняволена,  
Дзе з плугам трэ' хадзіць.

## ЖЫТКЕВІЧ ЗЬМІТРО.

Селянін села Халамер'я, Езярышчынскага райёну, Віцебскаі акругі.  
Скончыў пачатковую сельскую школу.  
Працуе ў Езярышчы ў Нардоме.



Жыткевіч Зьмітро.

1. Вёска.
2. Вечар.

## В ё с к а.

З комінам пакрыўленым хата,  
Ляпёшкай прыплюснута дах,  
На ганку дзядок барадаты,  
Люлька дыміцца ў зубах.

Пара сьвіней каля плоту  
У землю уткнуўшы лычы  
Зганяюць на нечым ахвоту,  
Дзіця недзе ў хаце крычыць.

У садку заліваюцца птушкі,  
Цялушка мычыць на дварэ,  
І важна, ў кутку ля кармушкі,  
Певень частуе курэй.

Рэчка цячэ між куштамі,  
Лазьня ля рэчкі стаіць.  
Плёскі чуваць ад купанья,  
Пастух у жалейку сьвішчыць.



## Вечар.

Змрокам вячэрнім абхоплена вёска,  
Белаю коўдрай спусьціўся туман,  
Возера ціха—ніводнага ўсплёску,  
Ўвесь небасхіл толькі зоркамі ўслан.

Так надзвычайна спакойна паветра,  
Ціха на дрэвах заснулі лісты,  
Жабы ў балоце спраўляюць канцэрты,  
Недзе забраўся дзяргач у кусты.

Скошана сьвежа-духмянае сена,  
Пах свой разносіць навокал цябе,  
Быццам аддаўшыся ўвесь захапленьню,  
Конік трашчыць ў зялёнай траве.

У лазе пры балоце на ўсе пералівы  
Сьпеў зацягнуў свой мастак-салавей,  
Забывшы зусім пра сваю палахлівасьць,  
Вечар вітае ён песьняй сваей.

Начлежнікаў чутны вясёлыя крыкі,  
Коні на полі званкамі зьвіняць,  
Агонь каля лесу раскладзен вялікі,  
Іскры ад палымя ў гору ляцяць.

Недзе далёка хлапцы і дзяўчаты  
Песьню сьпяваюць йдучы дамоў,  
Пастух адзін раз затрубіў каля хаты  
І раптам спалохаўся,—змоўк.

Навокал цябе столькі гукаў чароўных,  
Увесь захапіўшыся імі стаіш,  
І, быццам, чакаеш здарэньняў цудоўных,  
І ў цёмную даль з затаеннем глядзіш.

С. БЕКАРЭВІЧ.

Сын настаўніка пачатковай школы.  
Скончыў пэдтэхнікум. Працуе настаў-  
нікам у вёсцы на Віцебшчыне.



## Раньне ў лесе.

Гарачае я меў жаданьне  
Сплятаць вянкi з квяцістых руж,  
Ў той час, як уставала раньне,  
Зарой крыўся сьвет-абрус.

Як уставалі дрэвы, лісьця,  
Сьвістаў вясёлы вецярок,  
Тады снаваў я думкі... Выйсці-ж  
Хацелась з раньнем у лясок.

Пачуць вясёлых птушак сьпевы,  
Паслухаць раньня галасок,  
Аб чым вядуць яны напевы,  
Жадаў, каб мне сказаў гаёк.

Завесьці з сьветам гэтым гоман  
Хацелась дужа тады мне.  
Крычу я моцна... Плаўна рэха  
Змаўкае дзесь у глыбыне.

## ЯЗЭП МАЗУРКЕВІЧ.

Радзіўся ў 1887 г. Настаўнік народнай школы. Па пахаджэньні селянін з Меншчыны. Скончыў Вышэйшыя Курсы Беларусказнаўства. З 1924 г. працуе ў Віцебску.



Язэп Мазуркевіч.

1. Бранявік.
2. Зьдзекі.

## Бранявік

### I

Лета 1920 году было сухое і гарачае. Сонца сваімі яскрава-залацістымі праменьнямі лье сьвятло і цяпло на зямлю шчодраю рукою. Туман дымкай засьцілае даль. Гарача, душна. Цяжка трываць ад гарачыні. Лён згарэў ад сьпёкі і чмарыя яго палоскі коўдрамі ляжаць, як плямы, на агульным фоне зьбялелага жыта і зялёнай ярыны. Ціша. Па чыгунцы, сярдзіта пыхкаючы, як стары дзед люлькай, прапаўзаюць цягнікі на захад. Па шляху, адмечанаму бясконцым слупам пылу, ідуць асобы. Ляскаюць па масткох і грэблях перадкі гармат, блішчаць гузікі і „orzelki“ на „czarkach“ „познанчыкув“. Але не з вясельнымі песнямі імкнуцца „армады вуйск польскіх“ на захад. Чуваць крыкі „прэндзэй“, сьвішчуць бізуны, храпуць і рвуць зброю жарабцы, мчацца „швадроны уланув“, застаўляючы за сабою такое пекла пылу і духаты, што пяхота, якая сядзіць на „хлопскіх“ фурманках, як па камандзе, чхае на ўсе застаўкі. Усё пакрыта пылам і выглядае шэрым. Суталач такая, што з боку і разглядзець трудна, што робіцца ў гэтым шэрым пекле.

А там,—за гэтымі ўзгоркамі, за калейкай,—ціха. Ціха да жудасьці. Бо й там ёсьць жыцьцё, але яно схавалася, яго цяпер ня відаць. Лесу тут вялікага няма. Куды-ж падзеліся жыхары бліжніх вёсак?—Нікагуткі. Старэнькая зморшчаная бабка выгляне ў



акно, дзіцянё прабяжыць па вуліцы і з руплівым выгядам схаваетца ў жытох за сялом.

Толькі „бацюшка“ час-ад-часу выходзіць са свайго дому і нудна пазірае на слуп пылу, на дыму цягнікоў і як-бы вырашае думку: уцякаць ці не? Рынуцца туды ў агульную кашу з багатых паноў, буржуяў, дробнай наглай шляхты і „храбрых пільсудчыкаў“, што бягуць „до Варшавы“, ці застацца тут? Эх, каб ведаць! Знае Сьцёпка аб даносе, ці не? Мусіць знае. Не дарма-ж сёньня, калі праходзілі каля яго партызаны, чуваць было: „А ты, валасаты, забірай буду да Варшавы, а то“... Што гэтае „то“, ён і сам ведае. І ў яго вачох замест слупу з пылу і дыму ў блакітным небе развінаецца агромністы аркуш паперы, па якім чырвонымі вялізнымі літарамі напісана:

„Господину Коменданту

ст. Замирьё, Постэрунек

Полевой Жандармерии и Дефензивы.

Сообщаю Вам 1. Комендант, что в селе моего прихода имеется тайная большевистская организация, во главе которой стоит коммунист Степан Н., укрывающийся у своей любовницы Анны Н. В эту организацию втянута большая часть молодежи и активно работают с ней местные учителя Н. Н., отвлекшие внимание жандармерии своим спектаклем на второй день Пасхи при разрушении железно-дорожной пути при нашем селе в выемке, следствием чего было крушение поезда с 19 человеческими жертвами и разбито мною вагонов. Злоумышленники не были обнаружены и не выданы, несмотря на штраф заплаченный селом Л. в размере 200.000 царских рублей. Я заявляю, что это сделано указанными мною лицами, а ровно и последующие попытки разрушения пути и иные покушения.

Доволя до Вашею сведения о действиях этих государственных преступников, прошу принять уверения в моей преданности Польскому правительству.

Священник Л. церкви Квятковский“.

Пасьля буквы пачалі скакаць, як-бы выскаляцца, у вачох „бацюшкі“ пазелянела і ён, бармочучы „не магу“, схаваўся ў свой дом.

На ўсходзе небасхіл засланы дымам, пахне гарэлым, іншы раз штосьці моцна грукае.

Грукне недзе далёка, а потым цераз нейкі час бліжэй і мацней, аж здрыганецца зямля, забражджаць шыбы ў вокнах. Па куткох равоў і хмызьнякоў да гэтага грукату пільна прыслухоўваюцца „государственные преступники“ Л., хлопцы. На ўсіх узгорках кругом сяла выставілі яны сваю варту. Сам Сьцёпка вось у тым хмызьняку на ўзгорку на хвой сядзіць і пазірае. Чакаюць хлопцы гасьцей у вёску. Але дзея разварачваецца так, што паны не зварочваюць увагі на вёскі, калі пад бокам ёсьць магчымасьць паграбіць мястэчка. Замір'е пяць вёрст адсюль. Вось яно відаць усё, як на далоні. Праўда, цяжка сказаць, што там робіцца. Толькі енкі шлач, і крыкі не перасьціхаюць з учарашняга вечару. Пасылалі хлопцы туды пастушкоў, казалі, што легіёны жыдоў абіраюць. А гэта-ж што? Ага... Едуць тры.. У вёску. Так.

І над полем жытніх каласоў паплыў нудны крык кані: „піць, піць“. Хлопцы схапіліся за стрэльбы і пачалі пільна сачыць. Сьцёпка зьлез з дрэва і асьцярожна, сагнуўшыся, мяжою перашоў у роў. „Ну, хлопцы, паехалі тры ў Копцеўшчыну. Зараз-жа адзін бяжы за рэчку і скажы, каб з таго боку па загуменьнях усе сабраліся. Са мною пяць, а астатнія залягуць абапал дарогі зараз-жа з гэтага боку на ўсякі выпадак. Калі часам будуць уцякаць — страляйце. Варту зьмяніць“. Ціха і няпрыкметна прасунуліся па адным да вартаўнікоў, ланцужком прашлі на гароды ў вялікія каноплі. З другога боку вёскі гэтак сама



пачалі пасоўвацца фігуры к гумнам і ў скорым часе прытуліліся за вугламі.

Легіёны ўскочылі ў сяло. За вуглом мільганула якаясь постаць і зьнікла. На вуліцу вышаў дзед. „Дзе солтыс?“ запытаў адзін з уланаў. „Няма, паночку, паехаў у абоз“. „А хто у вас тутай ест? Коні цо запісанэ жэбысь враз былі вшыстке. Пшэпровадзіць до Барановіч, там отшымаце пенёндзэ“. — „Дык дзеж, паночки, коні, калі ўсе ў абозе“. — „Кламеш, стара псіна! Вшыстке поховалі-сень і мысьлеце собе, жэ то так і бэндзе. Жэбысь былі коні, а не то спалімы весь“. Увакруг уланаў стаялі старыя бабы, пастушкі, вось з сенажаці з лейцамі ў руках тры хлопцы. Але-ж між імі Сыцёпка.

Сабраўся натаўп. Бабулькі прасілі легіёнаў зьлезьці, увайсцьці ў хату і зьесьці млечка, але, відаць, паны баяліся: з коняй ня злазілі, а ўвесь час круціліся на іх паміж натаўцу, ляяліся на чым сьвет стаіць, страшылі, што пастраляюць усіх, спяляць вёску і г. д. „То німа коні, німа“, крычаў старшы і, запаліўшы запалку, паднёс да страхі.

Але тут здарылася нешта такое, чаго зусім не чакалі цялякі. Сыцяпан моцна сьвіснуў, так што аж коні шарахнуліся ў бок і ў той-жа момант тры пятлі лейцаў узьвіліся ў паветры, абхапілі смяртэльнымі абоймамі коньнікаў і яны рынуліся з сёдзел аб зямлю: „А, холера, ком...“ прахрыпеў адзін і выцягнуў да палавіны свой палаш з похвы, але далей ня мог. З-за гумен набеглі хлопцы, у момант вока зьвязалі легіёнаў і занесьлі ў мураваны пограб. Усё гэта так скоро зрабілася, што старыя дзяды й бабы тады толькі ахнулі, як у пограбе закрыліся абітыя жалезам дзьверы і ляснуў замок.

„Хдопцы, сёдлы ў спрат, коняй па адным ад-  
весьці зараз-жа рознымі дарогамі к нашым коням у  
ішкольдзкі роў, а аружжа ў агульны схоў“, распа-  
раджаўся Сьцяпан, разглядаючы паперы, адабраныя  
ў легіёнаў. Побач стаяла Ганна і поглядам, поўным  
чароўнага захапленьня, глядзела на загарэлы твар  
партызана. А ён сваім выглядам быў самы звычайны  
сялянскі хлопец у пасталох<sup>1)</sup>, у простых нагавіцах і бе-  
лай палатнянай сарочцы. „Сьцёпа, што-ж з імі рабіць?“  
запытала Ганна, паказваючы на пограб. „А нічога, ня-  
хай пасядзяць. Каб афіцэры—жывых ня выпусьцілі-б,  
а гэтыя дурні няхай трохі астынуць у пограбе. Чыр-  
воным разам з коньмі ў падарак аддадзім. А вось  
гэтыя паперы вельмі важныя: іх бранявік будзе хадзіць  
па чыгунцы і прыкрываць адступленьне. Трэба  
яго забраць“.

„Хіба ты звар'яцеў? Як-жа ты бранявік забярэш?“  
„Ну, гэта справа агародня. На месцы будзе відаць,  
як, а цяпер трэ' абмазгаваць і вечарам прыступім к  
выпаўненьню“.

Калі хлопцы з коньмі зьніклі, Сьцёпка ўвашоў у  
хату. „Садзіся Сьцёпа, зьеш чаго-небудзь. Вось не  
чакала ўбачыць цябе. Казалі, што ты аж у Налібоц-  
кай пушчы“, гаварыла Ганна, шчыльна тулячыся да  
Сьцёпкі і заглядала яму ў вочы, як-бы чакаючы чаго  
ад яго. Ён паважна разьвёў рукі, абхапіў яе за стан  
і плечы і, сеўшы, асьцярожна, як малое дзіця, па-  
садзіў к сабе на калені. „Не, есьці я не хачу, а вось  
пацалаваць цябе хочацца, даўно не цалаваў. Помніш,  
з тае самае цёмнае ночы, калі ў выемцы панскія ва-  
гоны лезьлі адзін на другога, а мы стаялі ў кустох

<sup>1)</sup> Пасталы, поршні—від лапцей са скуры.



і любаваліся, а пасья танцавалі на спэтаклі так добра, што нават пан комэндант пазайздросьціў мне“, гаварыў Сьцёпка, цалуючы яе. Пасья раптам устаў і сказаў: „А ведаеш, Ганка, у мяне зьявілася вось якая думка: няпрыкметна трэба разам дзейнічаць з Л. хлопцамі. Яны цяпер у лесе пад Хвоевым. Але вось дайсьці туды трудна: па бальшаку валам валіць трэці дзень панства. І не магу прыдумаць, як гэта зрабіць“. „Давай, я схаджу, а што ім казаць?“ „А як паны зловяць?“ спытаў Сьцёпка. „Ну, дык трэба-ж так зрабіць, каб не злавілі“, адказала Ганна: „я апра- нуся бабай, як на спэтаклі, дый пайду. Ведаеш, як добра бабай выглядала, калі ставілі „Чорт і баба“. „А гэта смелая думка, толькі яе трэба выпайняць ноччу, бо пры сонцы разглядзяць дзяўчыну ад старой бабы і тады рызыка галавой“, сказаў Сьцяпан. „Ну, дудкі, не маю ім галаву, а конскую, у мяне ўжо ёсьць каму галаву і ўсю сябе аддаць“. І так шчыра к яму прыгарнулася, што Сьцяпан страціў сваю волю...

„Ну, то добра, вечерам пойдзем к Л. хлопцам. Я цябе сам правяду да шляху“, прагаварыў, пады- маючыся, Сьцяпан. „Трэба добра назіраць, каб чаго ня здарылася, асабліва цяпер, калі ў нас госьці ў пограбе. Могуць хапіцца, тады, ведаеш... не пашкадуюць. Я пайду“. „Сьцёпа, і я з табою, добра?“ прасілася Ганна, адкідваючы яго валасы з ілба“. Я вам есьці занясу, а то-ж вы з голаду паваляецеся. Я борзда: вазьму яду, адзежу і ўсё патрэбнае ды пойдзем“. Яе праглынула цёмная камора, Сьцёпка вышаў на двор і зьвярнуўся да хлопца, які вяртаваў пограб, седзячы за мяжой у жыце.

„Глядзі, Пятрок, каб паны чаго не натварылі“. — „Будзь спакоен, не праміргаю“, адазваўся Пятрок,

высоўваючы з-за мяжы абвешаную стужкамі патронаў грудзіну і апіраючыся на стрэльбу. Ганна вышла з каморы з клумкам у руках, і яны, прабраўшыся цераз агароды к жыту на другім баку рэчкі, каля Забалацьця, зьніклі ў хвалях шырокага жытняга поля.

II

Чым далей ішлі яны сярод засева поля, тым болей сустракалася людзей па вузкіх межах, у глыбокіх ярох-равох, па аброслых хмызьняком, векавечных магілах, сьведках далёкага мінулага. Было цікава сачыць за тым, што тут рабілася. Цяжка ўявіць сабе гэты малюнак. Кожная лагчынка, усялякі закутак у засеве, кожны ціхі, прыхільны да спрату, прытульны вугалок быў пакрыты рознай надобай, дамовым скарбам, гаспадарчым дабром. Побач з коламі і другімі сялянскімі прыладамі ляжалі падушкі, коўдры, посьцілкі, адзежа, палатно, у кошыках сядзелі павязаныя куры з разяўленымі ратамі ад гарачыні. Не адну вёску кругом пусьціла панства з дымам у ахвяру «Wielkiej Polski» і, навучаныя горкай доляю, сяляне, баючыся пажару, выцягнулі з сваіх хат у поле ўсё, што мае якую-небудзь каштоўнасьць. Пад сенам, пад снапамі, у кустох, пад абрываам рову, у яме ляжала сялянскае ўбогае дабро. Па глыбокіх равах, у нізкіх мясьцінах стаялі навязаныя коні й каровы, папутаныя, каб ня зрываліся, а каля іх ляжала намошаная трава. Па ўзьмежках валяліся разобраныя калёсы: вось драбіны, далей перадак бяз кол, тут нейкі куфар, а на ім важна сядзіць кот і сочыць за жаўранкам, што ўецца над полем і ліе срэбныя трэлі ў небе. Час-ад-часу морда ката мяняе свой выгляд, кратуюцца вусы і зьмейкай круціцца хвост.



Чым далей ад дарогі, тым болей сустракаецца людзей. Але збоку нічога ня відаць, бо ўсе сядзяць ціха, размаўляюць шэптам. Толькі на ўзгорках час-ад-часу зьяўляюцца постаці—пільна азіраюць вёску, шлях, чыгунку і зноў знікаюць. Гэта вартаўнікі-партызаны. Сёньня раніцаю чуць зашарэў досьвітак, як заграў рог і з усіх бакоў вёскі са стрэльбамі ў руках, са скрынкамі патронаў і гранат зьбегліся хлопцы. І вось з гэтае пары ніхто ня ўвойдзе, ня выйдзе адсюль бяз іх дазволу. Яны вядуць строгую ахову вёскі. У глыбокім рове, сярод кустоў лагчынкі, дзе яшчэ ня высахла маленькае балотца, ціха рохчуць сьвіньні і дурэюць пастушкі, аблэгшы наўкола лагчынку, пільнуюць іх тут, каб не разьбегліся.

„А што, Грыгор, не казаў я. Вунь і павялі легіёнскіх коняй. О, брат, Сьцёпка яшчэ дасьць ім пуду, большага, як на вялікадня. Ён, брат, ім пакажа, як у вёску за дабром езьдзіць“, весела шэпча адзін хлапчук другому. „Вунь, бачыш? Сьцёпка з Ганнай пашоў. Вось, браце, яна яго добра тады схавала, як жандары-карацелі прыядджалі. Гэта, браце, жандары к ім у сенцы грук-грук... Ганна са Сьцёпкай у сенцах сядзелі. Ганна гэта й пытае: хто там? „Одмыкай джві, а то ўраз зламем“. А я ў хаце быў. Выскачыў я, а Ганна дзьверы насьцеж, Сьцёпку за плечы ды за дзьверы, а мяне наперад перад сабой. Жандары, гэты, скок, скок у хату, у камору, а Сьцёпка ў Ганну перад жандарамі абярнуўся. Бо яны ведалі, што ён дома“. „А ты ведаеш, дзе Сьцёпка з партызанамі?“ запытаў Грыгор. „Вось маеш! Ён-жа ў гэтым самым рове, каля ішкольдзкай дарогі“, адказаў першы.

Жыта пасьпела. Пара жаць. Але ці-ж можна што-небудзь рабіць? Вось мо' сора кончыцца гэта

завіруха—тады, а цяпер хто сілу і адвагу мае—са Сьцёпкай. У яго праца йдзе.

Ганна са Сьцёпкай дашлі да сваіх і пачалі абедаць. Ціханька жартавалі з польскіх легіёнаў, якія не пасьпелі нават крыкнуць, так лоўка спусьцілі іх з коняй. Сэймікаваліся аб бранявіку і вырашылі разам з Л. хлопцамі забраць яго. Сьцёпка з Ганнай прысуседзіліся пад хвойй у кустох, хлопцы заляглі аддыхаць на межах. Некаторыя вартавалі разам з дзяўчатамі рэчы, вывезеныя з дому. Цераз кожныя дзеве гадзіны чуўся крык «кані» і мяняліся вартаўнікі на назіральных пунктах. Палажыўшы галаву на калені Ганьне, Сьцёпка драмаў, а яна перабірала сваімі пальцамі яго густую чупрыну: думкі мімавольна нясліся к часом лепшай долі, калі ня трэба будзе Сьцёпку хавацца, як цяпер, і яны заживуць шчасліва і лагодна. Мільгалі думкі, што скоры трэба будзе ісьці да Л. хлопцаў і ёй. Але тут-жа пераважала новае пачуцьцё неабходнасьці змаганьня, нязначнасьць асабістага шчасьця асобнага чалавека перад веліччу сучаснага моманту—змаганьня двух сьветаў. І яна цьвёрда вырашала, што павінна прыносіць карысьць справе змаганьня, супроць паноў усім, чым зможа, нават слабаю сваёю сілаю, калі яна будзе патрэбна. І, абняўшы галаву Сьцёпкі, Ганна ні то драмала, ні то марыла. Яна ўсёй істотай маладой, поўнай жыцьця жанчыны аддавалася пяшчотным ласкам магутнага партызана. Ён ёй здаваўся баечным волатам і ёй хацелася самой стаць волатам таксама.

Пад вечар гасьцінец апусьцеў. Калі-ні-калі наўгалеп прамчыцца коньнік, іншы раз без сядла, да інтэрваламі на змораных сялянскіх коніках пратарыхціць невялікі абоз, а то і адна падвода з некалькімі



легіёнамі. Яны сядзяць на возе і з абудвых бакоў заўзята лупаць кіямі каня, а часта і гаспадара. Гэта, як відаць, ужо апошнія часткі абаронцаў „ойчызны“. Пыл ня хоча лажыцца на зямлю і слупамі цяжкага пяску стаіць над дарогай, насоўваючы ціхі змрок летняй, цёплай ночы на зямлю.

Гарачыня не спадае. І дзіву даешся, як гэта старэнькая бабка ня страціла ахвоты хадзіць у такую гарачыню. Відаць, пільная справа прымусіла яе кінуць прызбу, унукаў і так старэнна мераць сьцежку цераз бальшак. А якраз каля Хвоеўскага лесу, каля самага шляху ходзіць запрэжаны конь і старанна скубе траву: відаць, моцна прагаладаўся. На возе сьпяць два легіёны. Цень ад лесу затуляе сонца, і нішто ня трывожыць сну паноў. Гэта—маладыя афіцэры. У мінулую ноч яны шчыра працавалі: пілі віно, глуміліся над Замірскімі гэбрэйкамі і гвалцілі тых, якія ня мелі чым адкупіцца. Ёх фурман кінуў і каня і воз, каб толькі ўцячы ад ласкавага панства. Панству патрэбен адпачынак і яны аддыхаюць, адстаўшы ад свайго абозу. Бабка пільна азіраецца ўва ўсе бакі. Відаць, воз з панамі і яе заінтрыгаваў, бо й у яе зрабіліся зразу бліскучымі вочы, шпаркімі сталі рухі, і штосьці нэрвова порацца пад завязанаю на крыж на грудзях хусткай правая рука. Вось падышла бліжэй. Але што гэта? Хіба яна звар'яцела?.. У правай руцэ ў яе рэвольвэр, а леваю яна здымае з „пана паручніка“ яго зброю. Вось павярнуўся другі і... застыў пад руляй рэвольвэру. Як, відаць, ён ня верыць, што гэта яў і хапаецца за свой рэвольвэр. Яго няма. Першы выбівае з рук у бабкі свой рэвольвер і страляе ў той момант, калі і бабка спускае бранку. Абудва стрэлы зьліваюцца ў адзін гул... „Ціха...

маўчы“, грозна шэпча бабка другому: „даставай дакуманты!“ Паручнік аддае свае паперы і свайго бяздольнага таварыша, які чуць дрыгае нагой, лежачы нярухома на возе. Куля папала ў сэрца. Сьмерць апанавала ў момант. Ганна (гэта была яна) зьвязвае рукі свайму палоннаму, прывязвае яго моцна да возу. Пячэ абсмаленае панскаю куляй плячо, цячэ кроў, але цяпер не да таго. У момант каля каня. Рванула супонь, скінула дугу. Конь перастаў хрумстаць траву... Стукаюць аб землю аглоблі, і Ганна віхрам ускаквае на каня. Пэўнаю рукою рванула за павады, і капыты застукалі па шпалах і рэйках чыгункі. Вось і лес. Па целе прабягае млявасьць студжанага чалавека. З вялікай натугай застаўляе сябе трымацца на кані... Схавалася... Цераз пэўгадзіны ў сярэдзіне лесу, за непраходным бураломам, кругом Ганны стаяў маўклівы натаўп Л. хлопцаў. Яны перавязалі ёй параненае плячо, разгледзелі паперы, у якіх быў прыказ „паручніку Стшэльбіцкему ютро в мястэчку Снові отшымаць команда над обозэм рэвіровым і цофноньць-сень до Барановіч—незвлочне“, і, пасьяля нядоўгай парады, прынялі прапанову Сьцёпкі. Пастанавілі: Л. аддзел пасьяля праходу бранявіка цераз выемку павінен разабраць ад Хвоева рэйкі і шпалы і, калі бранявік вернецца, затрымаць яго абстрэлам, а за гэты час К. аддзел разьбярэ чыгунку ў канцы выемкі ад Замір'я. Запёршы такім чынам бранявік у выемцы, прымусіць яго здацца. Цёмна й ціха. Недзе на паўдня—пад Нясьвіжам бухаюць стрэлы гармат і відзен праз лес бляск пажару.

Пад аховай цемнаты Ганна без перашкод вярнулася да сваіх. Шум, радасьць. Сьцёпкавы дазоры ўжо на званіцы. Эх, хоць-бы адзін кулямёт! Няма.



Сьцёпка аддае апошнія загады. Застаюцца толькі вартаўнікі, а ўвесь аддзел па тры-чатыры чалавекі накіроўваецца да чыгункі. Вось і выемка. Яна больш вярсты. Крутыя адкосы, наверх хмызьняк ялоўцу, хваёвы малады лес. Заляглі. Па свайму звычайу Сьцёпка пабываў ужо на дрэве, схадзіў у Л. аддзел, устанавіў сувязь, орыентаваўся. Па вестках Л. хлопцаў бранявік пашоў на Пагарэльцы; ці вернецца? Шлях пусты. Мусіць паны ўжо ня важацца ехаць гэтым шляхам, пасля таго, як „цэлы полк чырвоных“ напаў на „паручніка Стшэльбіцкага“, забіў яго таварыша і, толькі дзякуючы сваёй храбрасьці, паручнік здолеў уцячы. Так расказваў паручнік, адвязаны сваімі легіёнэрамі, у штабе ў Баранавічах.

Ага, цыхае... З Хвоева йдзе бранявік. Ён без ліхтароў і ў цемнаце выдае страшэнным чудзішчам. Робіцца жудасна на сэрцы. Вось прапоўз выемку і пашоў к Замір'ю. „Хлопцы, вызначаныя к Л., — марш!“ Пашлі. Скоры адтуль глухі шум, стук, трэск, скрыгатаньне жалеза. Працуюць з усяе моцы. Сьвітае. Кругом дзорцы. Тры сажні разьвярнулі, але праця ня спыняецца. Цяжка дыхаць, спацелі, крывавыя мазолі на руках. Зусім днее. Гнуцца ламы, праця не прыпыняецца. Ад К. адзелу чуваць піск куліка: „кувік, ку-у-вік“... Кінулі. Як мурашкі, папаўзьлі з начыньнем на адкос, у лес і зьніклі... Зноў нікога. А на рэйках адбіваецца скоры, моцны тахт, дробны, дробны. Відаць, сьпяшаецца. Вось сьціх. „Бб-ух!“ Яшчэ, яшчэ. Куды гэта ён?—Па Замір'і. Шопат. „Ціха, вы!“ Замоўклі. Зноў затахкаў. Блізка. Вось падышоў, застаўліваецца... Вуха ловіць гукі трэску і шуму адтуль, ззаду, але за паваротам нічога ня відаць.

III

Бранявік застанавіўся. Хлопцы ўліплі ў кусты. Цэлы натаўп людзей высыпаў з бранявіка і ў момант пачаў класьці шпалы. Зноў сьвіст кані, і з абодвых бакоў дарогі мерна раздаюцца нечакана ціхія тоненькія гукі трэску, быццам хто над самым вухам душыць арэхі. Легіёны кідаюцца ў бранявік. Вось адзін упаў: яго падхватваюць і цягнуць у чорную пастку расчуненых дзьвярэй... Глухое рэха аддаецца ў лесе ад стрэлаў і лёскату куль па бранявіку. Ён увесь, як чудзішча, здрыгануўся, дзіка зароў і пачаў адступаць. Закраталіся і сталі паварачвацца стрэшкі, розныя прылады, у бакох адкрыліся маленькія вочкі, бліснулі рулі кул мётаў і гармат, грывнуў стрэл і тысячы сьмерцаў упіліся ў адкосы выемкі. Страшыдла залыкала сваімі вочкамі-дзьверцамі і раз-по-раз дзікі гул „тра-т-та-та-тах“, „так-так-так“, „бух-ух“, „бзь-зь-дзі-дзь“ зьвінеў, бухаў, трашчаў, удзымаў у паветры клубы пылу, пяску і суччаў. Партызаны змоўклі.

Гнеў страшыдла перашоў межы: яно плявалася стальлю ўва ўсе бакі з поўгадзіны і, падышоўшы к разбуранаму месцу, зноў выкінула з сябе сваіх слуг—на пабудаваньне сабе праходу. Зноў трэснулі раздаўленыя арэхі, зноў пахаваліся ў нутро страшыдла людзі. Нідзе нікога. У раньніх праменьнях сонца граюць срэбныя расінкі на дрэвах і траве, асьляпляючым блескам зьзяюць белмы-ліхтары бранявіка, роўным слупам угару ўецца дымок з коміна. І кругом высокія адкосы выемкі. Бранявік у раздум'і пыхнуў дымам з коміна і рашуча пашоў назад. Відэць артылерыстыя хочуць берагі выемкі абстраляць з падходу. Але на канцы выемкі зноў разабраны рэйкі і... нідзе нікога. Паказваюцца з бранявіка людзі і адтуль, з-за высокіх



насыпаў адкосу раздаецца сухі трэск раздушаных арэхаў. Целы ўраган сталі ліецца ў адказ на гэтыя рэдкія стрэлы, але людзі ўцякаюць пад ахову бранявых сьцен. Як ашалелы, бранявік кідаецца ад аднаго краю к другому і плюецца агнём, рве і ўзьдзірае адкосы сваімі сьмяротнымі джаламі, засыпае дажджом куль краі адкосу, і ўвесь гэты струмень сьмерці вішчыць над галовамі партызанаў, а няўдана яшчэ наводзіўшы жуду бранявік вызывае смех сваёю бяспамацнасьцю.

Амаль не да паўдня кідаўся бранявік па выемцы ўзад і ўперад і паліваў стрэламі са сваіх гармат і купямэтаў, але ўсё дарэмна. Ён адышоў на паварот, там застанавіўся і замоўк. Нават дым стаў паўзьці з яго паволі. Ніводнаму аддзелу партызан ня відаць, што робяць паны, а вылезьці паглядзець боязна. Доўга ня важыліся хлопцы выходзіць з сваіх засад, каб упэўніцца, што робіцца на бранявіку, але калі заўважылі, што дым перастаў валіць з коміна, разам кінуліся к яму з двух канцоў.

Бранявік маўчыць, ніводнага стрэлу. Каля яго капошацца людзі, уздымаюць угару кій з белай хусткай... Здаюцца. Моцна беглі хлопцы, затаміліся. Каля бранявіка стаялі два чыгуначнікі: машыністы і качагар. Абудва ўраджэнцы з Баранавіч. Палякі кінулі бранявік і ўцяклі ў лес да Сноў, захапіўшы кулямёт. Чыгуначнікаў павялі ў вёску. Сьцёпка дапрасіў іх, сьціснуў сківіцы, скрыпнуў зубамі і палез аглядаць бранявік...

Вясельля і давольныя ўдачай, партызаны з гучнай песьняй падышлі да акаліцы. З другога канца вёскі гэтак сама чуваць была песьня. Гэта чырвоныя ўваходзілі ў вёску. Чырвонаармейская-маладняцкая... „Сьмялей зару

спаткаем...“ сьціхла каля стала з хлебам сольлю, за якім поўна плошча была пакрыта сялянамі. Стары дзед дзякаваў чырвонаармейцам і Савецкай уладзе за вызваленне ад панскага зьдзеку. А разам з усіх бакоў у вёску, везьлі рознае дабро, гналі жывёлу, вялі коняй. Цяпер ужо ніхто не баяўся, што спаляць, адбяруць, паб'юць, назьдзекуюцца, заставяць бяз куска хлеба. Прышлі свае, баяцца няма чаго.—Далёка на выгане сустрэла Ганна партызан. За ёй быў цэлы натаўп дзяўчат. Шчыра віталіся з партызанамі, як-бы ня бачылі іх некалькі год.

Назаўтра чуць сьвет чырвоныя палкі нястрыманнаю лавінай паліліся на захад, выкінуўшы лёзунг— „даёш Варшаву“, які сапсаваў многа крыві панству. Па дарозе на Замір'е, абочынамі, проці агульнай плыні прабіваўся невялікі атрад. Гэта былі нашы старыя знаёмы, партызаны на чале са Сьцёлкай. Іх трудна было пазнаць усе былі адзеты і абуты ў добрую адзежу. Сьцёпка маладцавата сядзеў на панскім кані, а побач з ім на другіх двух ехалі два чырвонаармейцы. Пасярод строю партызан ішлі кулямётчыкі з бранявіка, чыгуначнікі і, скоса пазіраючы на коняй, польскія ўланы з пограбу, а паміж іх, як-бы хочучы схавацца, апусьціўшы вочы ў землю, блытаючыся нагамі ў доўгапопых адзежынах, ішоў поп. Партызаны весела сьпявалі „зялёны добочак“, і праходзіўшыя чырвонаармейскія часьці, убачыўшы палонных палякоў, грэмелі „ура“, пыталіся ў партызан, адкуль яны: „ці ўкраінскія, ці кубанскія казакі?“ і ня верылі, што гэта хлопцы з тутайшай вёскі. А партызаны былі рады: яны ехалі ў штаб запісвацца ў Чырвоную армію. Посьпех даваў ім бадзёрасьць і ўпэўненасьць у тым, што наступіў час лепшага жыцьця.



## З в д з е к і.

### I

Быў веснавы дзень у красавіку 1919 году. Ярка сьвяціла сонейка і аблівала вясёлым блескам чуць-чуць зелянеўшыя бярозы, пушок вярбы і лужыны вёскі. Па вуліцах важна пахаджвалі галкі, падскаквалі ад сьметніку да сьметніку вераб'і, паднімалі шумны піск, няждана ўзьляталі ў паветра, у якім адчувалася веснавое цяпло і бадзёры настрой. Але разам з гэтым было нешта яшчэ трывожнае, што зразу кідалася ў вочы ўсякаму, хто праяжджаў, ці праходзіў па вёсцы. Яна была як быццам вымершы. Нідзе ня відаць было людзей. Неяк было ціха да жудасьці, толькі цёплы веснавы дзень залатымі праменьнямі сонца змяняшаў гэты ўплыў, рабіў яго меней заметным. Срэбрам адлівалі рэйкі на калейцы, якая агібала вёску з усходу і поўначы. Як-бы сьмяялася агарожа з белых бярозавых сукоў, штучна зробленая нямецкімі „Soldaten“ каля некаторых хат, як памятка нядаўнага мінулага, што перанёс край.

Пры вёсцы ўзгорак перарэзаны выемкай, на дне каторай дзьве роўненькія сталёвыя стужачкі рэек хаваліся за паваротам. На павароце ў страшэнным беспарадку валяліся цэлыя і паламаныя ваганеткі, пляцформы, цэлы лес тэлеграфных слупоў, калючага дроту, драцяной сеткі, нейкага жэлезы, усялякага лому. Але ўсюды ні духу... Нават на грэблі, каля млыну, зусім ня відаць было людзей, што магло паказацца ўсяго дзіўней, бо там яны былі ня толькі днём, але й ноччу.

асабліва ў веснавую пору. І толькі праз адчынення застаўкі з шумам сьвістала пад мостам вада, узьбівала бугор белай пены і з клёкатам бурлела сярод вузкіх берагоў. На небе ні воблачка і яно пералівалася колерамі васількоў.

Час быў каля паўдня. У канцы грэблі за млынам мільганулі коньнікі, зьвярнулі ў маёнтах к „Савету“ і шырокаю лаваю, прамчаўшыся дугою па „газону“, разам застанавілі коней перад ганкам панскага палаца. Некаторыя ўвайшлі ў палац, але скоро вярнуліся. Другія, зьлезшы з коней, адпусьцілі падпругі і праводзілі іх па шырокім панскім панадворку. Прыгожа было тут! Купы дрэў, пачынаючыся ад ганку, вялікімі срэбралістымі топалямі ў два шэрагі разыходзіліся і канчаліся каля брамы маленькімі кусьцікамі. Дарожкі, як золатам, сьвяціліся жоўтым пясочкам, абягаючы перад ганкам клюмбы кветак. Высокі, малады хлопец, у шапцы з чырвоным верхам, стаў на ганку, махнуў рукою, адкінуў назад цёмна-русыя кудры, як-бы адганяючы цяжкія думкі, і звонка сказаў:

— Таварышы! Навагрудак і Баранавічы ўжо пакінуты Чырвонай арміяй. Наша доля застаўляе нас пакінуць родныя вёскі і чым скарэй, бо нам могуць нацянькі перарэзаць дарогу к злучэньню са сваімі. У „Савеце“ ёсьць запас продуктаў, дзеля таго прапаную забраць, што трэба з сабою, а муку, жыта і наогул, што не патрэбна, раздаць на вёску. Хто са мной паедзе на варту? Трэба тры чалавекі. Стаць за маёнтам на ўзгорку, за рэчкай і каля вялікіх дубоў, а я буду ў канцы вёскі“.

Чырвонаармейцы засьмяяліся і сталі шуткаваць з свайго сябра, што ён выбраў самую вясёлую по-



зыцыю, хоць і небясьпечную. Чырвонаверхая шапка ўскочыла на сядло і памчалася ў вёску, за ім праскакалі ў розныя бакі яшчэ тры партызаны. Прывязаўшы коняў, партызаны пачалі пакаваць пажыткі ў торбы пры сёдлах. Вызваныя з вёскі бяднейшыя сяляне борзда разабралі невялікі запас, і цераз дзеве гадзіны каля палацу зноў стала пуста, як-бы нікога тут і ня было.

Абвясціўшы сялянам, каб яны йшлі за пажыткамі ў „Савет“, хлопец выехаў у канцы вёскі на загуменьні. Як толькі ён цараўняўся з апошнім гумном, з-за яго выбегла дзяўчына і кінулася к каню. Хлопец спрытна саскочыў з каня і абхваціў яе сваімі магутнымі рукамі, беражліва і моцна прыціснуў да сваіх грудзей, з вялікім замілаваньнем і шчырай любасцю ў вачох стаў моцна яе цалаваць.

— Алесь! Мілы Алесь! Як цяжка! Што рабіць?! Не магу без цябе... Ах, каб гэта можна было застацца—ня ехаць!—гаварыла яна.

— Ну, што-ж, застануся. А там?! Мілая Парася, а што-ж потым будзе. Адацца паляком у рукі?.. Не, Парасачка, так ня можна. Які будзе толк з гэтага? Ты мыляешся, мая любая! Лепей вясці зацятую барацьбу і адчуваць сябе вольным. Дый нашу вёску мы пакідаем не надоўга. Ня сумуй: пасля разлукі яшчэ гарачэй будзе прывітаньне,—шаптаў Алесь і блізка блізка нахіляў да яе свой твар.

А яна, схіліўшыся да яго, ласкава гладзіла яго валасы, прыхільна пазірала яму ў вочы і як-бы пытала, ці праўда, што скоро ён зьвернецца, і яе глыбокія васільковыя вочкі туманіліся слязьмі, твар то бляднеў, то чырванеў, уся істота яе была поўна вялікай, нясказанай трывогі.

— Не... не, гаварыла яна—не... я ня тое... я ня тое сказала Мне цяжка разлучацца.

У час іх размовы чырвонаармейцы праехалі паўночным бокам вёскі і шпарка памчаліся на ўсход. З узгоркаў, бліскаючы зброяй, за імі праехалі быўшыя на варце і ўсе схаваліся за ўзвышшам.

Вёска зноў вымерла.

Алесь час-ад-часу азіраў усё кругом і бачыў, што ён застаўся адзін.

— І мне цяжка, але нічога ня зробіш. Бывай здарова і шчасьліва, Парася, а я мушу даганяць сваіх—адказаў Алесь.

Параска ўся ўскалыхнулася, закінула яму рукі на шыю і, моцна абняўшы, пачала цалаваць у губы, шчокі, увесь твар.

— Мілы, мілы, едзь... Праўда, едзь... Скарэй... а то палякі могуць наскочыць—гаварыла яна.

Яшчэ адзін моцны пацалунак, (як-бы жыццё аддалі адно аднаму) і, адарваўшыся ад любай сэрцу, Алесь ускочыў на каня. Сябры яго ўжо былі далёка, і ён памчаўся за імі ўдагонку. Вось ён выскачыў на ўзгорак і ў праменьнях сонца бліснула руля вінтоўкі. Пачуўся стрэл, за ім залп... Алесь зьнік за ўзгоркам... Калі спалоханая Параска аглянулася за вёску, то сэрца яе так і захаланула... Яна чужь ня ўпала і кінулася за вугал гумна, каб схвацацца. На працілежным узгорку стаяў цэлы атрад легіянераў на конях... Частка палякоў памчалася наперарэз Алесю, але іх затрымала „выемка“ калейкі на ўзгорку, а пасяля невялічкая рэчка. Калі Параска другі раз выглянула з-за гумна, то палякі мчаліся лагчынаю ў бок узгорку, за якім зьнік Алесь. Сэрца яе моцна білася, у вачох то зелянела, то чырванела, і калі за ўзгоркам схва-



ліся бліскучыя панскія „ogzelki“, Параска з усіх сіл рынулася бегчы ўправа, лугавінкай, к вялікім дубом на ўзгорку, побач з тым, дзе скакала пагоня за Алесем. Дабегшы да ўзгорку, яна, чапляючыся за кусты, успаўзла наверх, прытулілася к дубу і зірнула ўніз. Адсюль было відаць увакруг вёрст на пятнаццаць...

Шчакаўшы мінут з пяць, легіянеры рынуліся ў вёску і маёнтак. Брахануў сабака, бухнулi два-тры стрэлы. Зычна запеў певень, але перарваў свой сьпеў на палавіне і чуць пасьпеў з курамі ўцячы ад віхру конскіх ног. І толькі падбегшы за гумно, павун зноў запеў на ўсё горла, як быццам хацеў паказаць, што ён ўсё-ж гонару ня страціў.

На вёсцы пачуўся гоман, крык. Застанавіўшы свайго жарабца пасярод вёскі і круцячыся на вуліцы, начальнік атраду, афіцэр у ангельскай форме, бліскаючы сваім убраньнем, прапітым «пазнанкай» галасам грукнуў, як у кадушку. „Ураз-жэ заволаць солтыса!“ Па ўсёй вуліцы залямантавалі на розныя галасы легіянеры, і цераз нядоўгі час к офіцэру прывялі селяніна. Ён глядзеў адкрыта і смела, не зважаючы на натаўп аружных палякоў. Адзет быў ён дрэнна: сьвітка была падраная, старая: на нагах „дзеравяжкі“, праз штаны выглядала цела.

— Ты ест солтыс?— буркнуў афіцэр, цікава азіраючы гэтага чалавека.

— Я, старшыня сельсавету—адказаў селянін.

— В тэй хвілі жэбысь было овес і сяно для коні і для вшысткіх нас коляцыя,—прыказаў афіцэр.

— Ня маем,—гэтак-жа сама ў тон афіцэру адказаў старшыня.

— Як-то ня маем?! Цо то значыся... ня маем?!— ускінуўся на яго пан.—А хто з маэнткаў вшыстко

забрал? Ці-ж то не вы, хамы?!.. Ідзь зьберай, бо я не жартую.

— І я не жартую,—адказаў чалавек,—няма чаго зьбіраць, якія тут могуць быць жарты. Ці вы ня бачыце, што ў нас ўсе бяз хлеба сядзяць? У ваших паперках, якія прывозілі ў „Савет“, я чытаў, што вы абяцуеце нам і хлеб, і працу, ажно ў вас і ў саміх нічога няма. Хоць-бы солі прывезьлі?,—нездаволена закончыў ён.

— А... то пся-крэв большэвік — комуністы! Даць ему бізуна. О, у мне знайдзеш прэнтко цо даць... Біць тэго пса, біць,—крычаў ашалеўшы пан, калі легіянэры, паваліўшы няшчаснага чалавека на землю, населі на галаву і ногі і пачалі лупцаваць бізунамі.

— Солі, даць ему—солі,—прыказаў ён.

Акрываўленья плечы селяніна пасыпалі сольлю.. Ён ня мог стрываць болю, застагнаў... Афіцэр рагатаў.

— А ха-ха-ха!... Отшымал солі!... Цо?! пятнасьце, шэснасьце, седэмнасьце—лічыў ён..—Кто тутай ешчэ комунісьці? Большэвіцы гдзе? Іле іх? Давно выехалі?—пытаўся ён, але на свае пытаньні не атрымоўваў адказу.

Налічыўшы дваццаць пяць, афіцэр гукнуў:

— Досыць! Кіньце тэго пса, ідзьце шукаць едзэня!..

Пад зьдзекі й насьмешкі „легіёнаў“, селянін падняўся і пайшоў хістаючыся па вуліцы. Адпусьціўшы яго ад сябе шагоў на дваццаць, афіцэр стаў крычаць:

— Стуй! Зачэкай! Зачэкай, холера, до студ'яблув! Зачэкай! Бэндзеш мял солі!

Чалавек нават не азірнуўся і пайшоў у сваю хату.



Тымчасам легіянеры кінуліся шукаць сабе пажывы. Яны ня былі галодныя, іх добра карміла Францыя, дык яны кінуліся шукаць ласункаў. Але хаты былі пустыя. Тут усё забралі, што толькі можна было забраць, яшчэ немцы. Большая частка жыхароў была выселена ў Белавескую пуцу на працу. Перавярнуўшы ўсё ў хатах, палякі нічога не знайшлі і са злосьці пачалі ганяцца за курамі. Гонячыся за пеўнем, адзін легіянер наткнуўся на Параску, вяртаўшуюся дадому, і, здзіўлены яе хараством, з цікавасьцю стаў распытваць яе, хацеу абняць, але ўбачыў афіцэра і затрымаўся. Параска нічога не адказала і кінулася бягом да хаты. Убегшы ў хату і праканаўшыся, што ніхто больш за ёю ня гоніцца, яна ціхенька села на лаўцы і горка заплакала. Перад вачамі стаяў абраз статнага хлопца, мільгаў яго любячы погляд, на твары гарэлі пацалункі і адчуваліся усім целам яго магутныя абоймы... „Алесь... дарагі Алесь“... мімавольна шапталі губы, і ў сэрцы рабілася млосна, усё цела абгортавала нясказаная млявасьць. Параска была страшэнна змучана... Яна нічога ня ўведала, што сталася з Алесем. Можа яго ранілі? І зноў сьлёзы, зноў горкая абіда на сэрцы і нястрыманы жаль агортаў дзяўчыну. Яна нават ня чула, як на печы стагнаў, зьбіты панскімі нагаямі, яе бацька і прасіў вады.

II

Сябра Р. волрэўкому Іван Мікалаевіч Бурак ляжаў на лаўцы вагону і думаў. У яго галаве пад борзды стук калёс усплывалі успаміны аб гэтай зіме. Яркія вобразы так і мільгацелі, як тэлеграфныя слупы, але па сабе яны застаўлялі ня толькі адбітак у галаве, а і перажываньні ў сэрцы. Адно пытаньне ўвесь

час стаяла перад ім: пасьпее ён к сабе ў вёску раздаць назад грошы ўсім, хто чакаў тавару (больш за ўсё солі), ці яго папярэдзяць легіёны. Два дні таму назад Бурак атрымаў ад грамадзян воласьці дзевьсьце тысяч рублёў „царскіх“, каб прывезьці з Масквы тавару, але ўжо ў Менску ён узнаў, што палякі займаюць яго мясцовасьць, і вярнуўся, каб раздаць грошы, бо ўжо тавару, вядома, ён ня мог прывезьці. Калі-б не вярнуцца і не аддаць грошай, то могуць сказаць, што сабраў грошы і ўцёк. Гэта было-б надта праўдападобна і магло кампромітаваць яго, як прадстаўніка Савецкай Улады. Цягнік мчаўся поўным ходам, але Бураку страшэнна хацелася ехаць чым скарэй, быць на месцы, зараз-жа, цяпер... На кожнай станцыі ён выбягаў з вагону і пытаўся ў камэнданта, дзе палякі, але, апрача вядомага яму ўжо раней, што заняты Наваградак і Баранавічы, нічога новага не атрымоўваў у адказ. У Стоўбцах цягнік застанавіўся... Тут было многа вагонаў і паравозаў. Далей паязды ўжо не хадзілі. Гэтая вестка страшэнна занепакоіла і здзівіла Бурака, але ён скоро разузнаў, што бранявікі і лятучкі ходзяць аж да Пагарэльцаў. Якраз адыходзіла лятучка і, пасьля перамаўленьняў з камэндантам, яму дазволілі сесьці... Лятучка складалася з паравоза, двух вагонаў і пляцформы. Пляцформа ў рост чалавека была ўдва рады абіта тоўстымі дошкамі, паміж каторымі насыпан пясок. У гэтых сьценах былі прарэзы бойніцы. Тут стаялі два кулямёты і дзеве невялічкія гарматы, снарады которых былі ня больш, як па пядзі даўжынёю—разам з патронам. На пляцформе была каманда чырвонаармейцаў. Калі Бурак увайшоў у вагон, то і тут убачыў салдат... Ёх было многа... У выбітыя вокны высоўваліся рулі аўтома-



тычных стрэльбаў, сцены былі абіты лістамі жалеза у палец таўшчынёю. Бурак усю імперыялістычную вайну прабыў на фронце, і яго ўсё гэта ня здзівіла, але ён убычыў, што палажэнне надта трывожнае.

Была ўжо нач. У Замір'і ссадзілі з вагонаў чырвонаармейцаў... Засталіся толькі каманды кулямётчыкаў. Далей лятучка пасоўвалася вельмі ціха. Праехалі рэчку Ушу, выемку каля вёскі Лысіцы, сталі падбліжацца к Хвоеву. Чарнеў адзінока лес з правай стараны дарогі і недзе далёка ўправа чуць чутно нешта бухнула. Лятучка прызастанавілася... З лесу застракатаў кулямёт, пачалі, як пугай па вадзе, ляскаць карабіны... Кулі то з песьняй праносіліся над вагонамі, то стукалі, ў жалезныя сьценкі.. Лятучка адзвалася ўсімі сваімі кулямётамі і пачала адыходзіць назад. З-за лесу ў паветра вынесься сьветлы мячык ракеты, падняўся высока ўверх і, як распушчаны парасон, шырока разьвярнуўшыся ў небе, асьвяціў лятучку, дарогу, прыдарожныя кусты і ўзгоркі... За ёю узьвілася другая і рассыпалася мільёнам прыгожых зорчак... Паравоз мацней папхнуў перад сабою вагоны, шпарчэй затакалі нашы кулямёты і візгнулі каля вушэй стрэлы гармат... Праціўнік разам сьціх. Лятучка вярнулася ў Замір'е. Бурак вылез з вагону і пайшоў дадому. Ад станцыі было вёрст сорок, але ён аб гэтым зусім ня думаў. Зашпіліўшы свой шынэль і добра падперазаўшыся, ён пачаў мераць сваімі нагамі гэту адлегласьць. Было ціха і цёмна... У канаве пры дарозе булькала вада. З усходу чырванела неба... Калі Бурак прайшоў верст пяць, над полем палілася песьня жаўранка і, бліснуўшае з-за небасхілу сонца мільёнам сваіх праменьняў ружовага сьвету абліло зялёныя узгоркі, што хвалямі адплывалі туды далёка

на захад.. Думкі зноў запоўнілі галаву, а ногі па інэрцыі ступалі наперад, як - бы стараючыся дагнаць думкі, але тыя ужо даўно былі там, дзе заставалася пачуцьцё, дзе хавалася для яго вялікая загадка ў постаці холенай, маладой, стыдліва-бяссорамнай прыгожай жанчыны... У Копцеўшчыне ён наняў падводу ў Далматаўшчыну, лег у драбінкі з саломая побач з селянінам, які кождмінутна „нокаў“ на каня і тузаў лейцамі, каб той баржджэй вырушыўся, і аддаўся сваім думкам... Успомніўся Алесь Пішчака і яго расквітаючая Парася, яе бацька Піліп Цыбуля, старшыня сельсавету роднай вёскі, так многа перацярпеўшай за гэты час. Успомнілася... але, зноў успомнілася яна — „Стася“, цікавая натура, незразумелая жанчына і неразгаданы чалавек, асабліва для яго. Станіслава Альбэртаўна Сокальская была земляўласьніца маёнтку С. пры роднай яго вёсцы. Муж яе быў у Смаленску ў заложніках, маёнтак занят волрэўкомам Быў нейкі час, калі Бурак лічыў, што пані Сокальская выедзе у горад, але яна стала начаваць на вёсцы ў каго папала, а на ўсіх сабраньнях, вечарох і спектаклях, якія устрайваў волрэўком з поваду рэволюцыйных сьвят, яна прасіла дазволу учасьнічаць, акампаніравала на сваім раялі і пела рэволюцыйныя сьпевы. Пры нямецкай окупацыі бацька Івана Мікалаевіча, які служыў кавалём у Сокальскіх, доўга хварэў. Пані ўвесь час прыказвала даглядаць яго і пахавала па сьмерці. Мікалай Бурак ведаў цану асьвеце і вучыў сваіх дзяцей. Іван Мікалаевіч быў чалавек даволі адукаваны. Выпадак з бацькам навёў яго на думку адплаціць пані Сокальскай. Бацькаўскі домік меў два пакоікі. Ён жыў адзін. Каб аддзякаваць ёй за догляд бацькі, Іван Мікалаевіч прапанаваў пані кватэру ў



сябе і думаў, што яна на гэта ня згодзіцца. Але Сокальская зразу дала згоду, вельмі многа яму дзякавала за ўвагу, перавезла застаўленае ёй з палацу і пачала жыць у яго кватэры. Аб яе распустведа вайны і пры немцах у вёсцы расказвалі шмат, але Бурак не прыдаваў гэтаму ніякага значэння. Ен лічыў сябе з гэтага боку забяспечаным старым халасьцяком, дый стаўляць сябе і паню Сокальскую разам яму тады ня приходзіла ў галаву. Працы ў яго было нэдта многа. Прыяжджалі з Расіі бежанцы. Варочаліся сяляне з Белавескай пучшы.. Усе былі голыя, галодныя.. З раньняга часу і да позьняй ночы ён размяркоўваў у воласьці паміж імі продукты з маэнтку Сокальскіх і інш., якія былі ў воласьці.. Бывалі дні, калі ён пасья такой працы приходзіў у свой пакой а 3 гадзіне і спаў, як забіты. Бывалі выпадкі, што Бурак піў з Сокальскай чай, але адчуваў сябе з ёю неяк нялоўка, а дзеля таго стараўся ад гэтага як-небудзь адмовіцца. Простая бяседа ў яго з ёю ня клеілася, адчувалася нешта недагаворанае. Адзін раз, калі Бурак, замучаны працаю, вярнуўся позна дамоў, Сокальская яшчэ ня спала і пачала клікаць яго к сабе.

— Іван Мікалаевіч, Іван Мікалаевіч! Ды не прытварайцеся-ж вы, што ня чуеце! Ідзеце сюды,—бязупына звала яна.

— Я заняты, не магу—адказаў Бурак, але Сокальская ня спынілася. Ух, як страшна—заняты!.. Можна падумаць, што вы і на самам дзеле сур'ёзна заняты... Алеж-ж тое, аб чым я з вамі буду гаварыць, у многа разоў сур'ёзней і важней усіх вашых заняткаў. Ну, хадзеце,—гаварыла яна просячым голасам.

Счакаўшы момант, яна загадваюча-ласкавым голасам запытала:—Вы-ж ідзіце, ці не?

Бурака і цікавіла настойчывасьць Сокальскай і неяк страшыла. Ён устаў і, нерашуча падышоўшы да дзьвярэй яе пакоіку, запытаў:

— У чым справа?

— А справа ў тым, што за сваімі паперамі і сходкамі вы ня бачыце, як перагарвае чалавечае жыццё каля вас... Ды заходзьце... Вы мусіць баіцеся?—упікала яму, а сама заглядала ў вочы з нейкім пытаньнем. Вочы блішчалі і як агонь разьлівалі ад сябе цяпло, іскрамі сыпаліся к яму, твар рабіўся прыгожым, цягнуў к сабе.

— Нічога не разумею,—сказаў уваходзячы к ёй Бурак.

— Злы, злы, нядобры... нічога не разумею. Сядзь-жа,—гаварыла яму, а сама жартліва брала яго за рукі... Па ім прабег электрычны ток, і мімаволі ён сеў побач з ёю. Ён баяўся сядзець з ёю, сам ня ведаў чаму, але яму і хацелася глядзець у гэтыя вочы, у якіх хавалася глыбока па вугалкох жаданьне.

— Ну што-ж, і цяпер не разумееш?—запытала, а сама апусьціла вочы, бліснула зрэнкамі і як-бы забыўшыся моцна сьціснула яго рукі...

Бурак многа чуў расказаў аб любоўных пахаджэньнях Сокальскай, але раней ніколі не прытасоўваў яе да сваёй асобы і дзеля таго зусім быў зьбіты з толку няжданым зваротам размовы. Ён цяпер разумеў менш, як калі раней, аб чым і сказаў ёй нясьмела, нявыразна, як-бы вінаваты ў тым, што ня можа зразумець такой простае рэчы. Сокальская злосна-жартліва пачала выгаварваць яму, не адпускаючы ад сябе...

— Ну, вось мы і прыехалі,—сказаў селянін і моцна тпрукнуў. Калёсы застанавіліся, прарвалася



думка. Бурак вылез, заплаціў за падводу і пайшоў далей. Пяшчаная вуліца Далматаўшчыны была грязкая і яму прыйшлося выйсьці на загуменьне. Дадому заставалася вёрст дзесяць. Ён не сьпяшаўся, было яшчэ даволі рана.

Стрэчныя ў вёсцы праводзілі яго спачуваючым поглядам і лічылі, як відаць, што ён уцёк з „бальшавікоў“. Насельніцтва было тут каталіцкае і лічыла сябе палякамі-шляхтай, а акружныя сяляне звалі іх „крупнікамі“. Чым далей, тым больш станавілася ўзгоркаў. На кожным звароце адкрываліся новыя ляндшафты, на якіх здаволена аддыхаў зрок. Было ціха Паволі пасоўваючыся наўперад. Бурак зноў аддаўся ўспамінам. Пасьля таго вечару ён адчуваў сябе лягчэй. Пры першай сустрэчы з воку на вока, Сокальская зноў пачала гаварыць яму аб сваім пачуцьці.

— Прабачайце, я ня маю часу,—сказаў Бурак і хацеў ісьці, але Сокальская заявіла ўжо права на яго асобу цвёрда і рашуча.

— Куды? Хіба-ж табе кепска са мною? Ага, перапрашаю, я даўно ўжо шукала выпадку сказаць, што цябе я буду зваць Ваней, а ты мяне заві Стасяй. Добра так? Га?!—сыпала яна ноткамі свайго кантральтавага голасу.

— Насьмешніца вы, Станіслава Альбэртаўна! Хіба-ж гэта магчыма? Мы людзі розных лягераў. Ваш парыў для мяне незразумелы і, думаю, памылковы. Вы посьле будзеце каяцца... Дзеля таго пазвольце мне йсьці,—сказаў ён.

— Не, ты мяне запраўды не разумеш. Ты ня ведаеш, у якіх умовах праходзіла маё жыцьцё змаленства—бяз ласкі, бяз прывету. Ты толькі, зусім чужы чалавек, выявіў да мяне такую прыхільнасьць, без

рашчоту на мяне, на маё пачуцьцё... Калі я пасялілася тут, у цябе, то зразумела, колькі ўважлівасьці, чалавечнасьці і такту ў тваёй душы... І гэта адзнака працоўнага чалавека. Я цяпер убачыла, як нікчэмны ўсе нашы паны... Яны вырадкі, ідыёты, бяз усякай волі, духу і сілы. Ці ты думаеш, што лёгка жыць з чалавекам, які аддаў сваю сілу і моладасьць п'янству і разгулу, а цяпер, як жывы мярцьвецц, хоча набрацца ад маёй моладасьці жывой вады?...

Час ляцеў. Размовы бывалі ўсё часьцей. Сокальская ўжо выказвала думку службы ідэалу працоўных, навошта кожны раз Бурак усьміхаўся, але яна не зварочвала на гэта ўвагі.

Неяк раз яна застанавіла яго ў кухні і зразу сказала:

— Як ты зьневажаеш мяне! Ты зусім забываешся, што я кабета... Чаму ты не завеш мяне Стасяй? Няўжо ты мне ня верыш?

— У вас ёсьць муж,—адказаў Бурак.

— Ага, ты хочаш, каб я ўсё сама сказала табе. Добра. Пойдзем ка мне.

Яны ўвайшлі ў яе пакойчык. На сталі гарэла маленькая лямпачка.

— Ведаеш, Ваня, каб сягонья былі тут кветкі, я-б паставіла сюды на стол букет і сьпела-б „наш уголок я убрала кветамі“.

— А я люблю кветкі,—адказаў Бурак:—толькі к чаму ў наш век крыві і жалеза ўся гэта романтика і сэнтымэталізм?

— А дзеля таго, што красату ў жыцьці трэба браць, калі яна ёсьць, і калі ад яе можа адчувацца асалода, бо жыць два разы ня будзем,—адказала Стася.



— Дзіўная вы жанчына. Мы вядзем барацьбу і змаганьне, а вы патрабуеце жыцця. Яно будзе посьле перамогі,—сказаў Іван Мікалевіч.

— Ну, вядзеце барацьбу,—сказала Стася і затушыла агонь...

Усе гэтыя думкі насіліся ў яго галаве, абвіталі туманом яго мазгі, застаўлялі забывацца аб тэй рэчывістасьці, у якой ён знаходзіцца.

Ён ужо прайшоў многа дарогі, але зусім забыўся папытацца ў каго-небудзь, ці далёка палякі. Цяпер на дарозе было пуста і Бурак нават ня прымеціў, калі перайшоў вялікае поле сьмерці—цэлых пяць вёрст акапаў і дроту нямецка-расійскіх пазыцый, і толькі калі на адкрыўшайся перад ім грэблі паказалася нейкая коньніца, ён кінуўся ў кусты за невялічкі лес і стаў з-за ўзгорку пазіраць, што будзе далей. Хто гэта быў—палякі ці бальшавікі—ён разьлічыць здалёку ня мог, а вылазіць баяўся.

### III

Ускочыўшы на ўзгорак і ў момант абхваціўшы ўсю мясцовасьць сваім празрыстым поглядам, Алесь Пішчака ўбачыў палякоў і кінуўся ўніз. Кулі бзыкнулі калі вушэй над галавою, але не зачэпілі яго. Ведаючы добра, што дарога—горшае месца для схову ад чужых вачэй, ён зьвярнуў управа і праз малады дубняк і кусты ялоўцу шыбка імкнуўся наперад. Цераз гадзіны дзьве ён быў са сваімі хлопцамі. Алесь думаў, што за ім ёсьць пагоня. Каб праканацца ў гэтым, ён выслаў двух пешых хлапоў па балоту паглядзець, ці далёка палякі, а сам з астальнымі, пераехаўшы грэблю, схаваў у кустох за ўзгоркам коней і зрабіў засаду. Балота было мокрае, гразкае, купістае, і пра-

ехаць цераз яго конна было немагчыма. Высокая, вузкая грэбля, з нятоўстых хваёвых бяровеньняў, вілася па балоце з бярозавымі белымі, як сьнег, парэнчамі з абудвых бакоў. Грэблю, пад абстрэламі расійскіх гармат, зрабілі ў 1915 годзе мясцовыя жыхары па загаду немцаў. Алесевы разьведчыкі скоро вярнуліся і прынеслі весткі, што палякі мчацца па дарозе. Разьмясьціўшыся за кустамі на ўзгорку, за якім стаялі коні, партызаны сталі чакаць гасьцей. Палякі скоро выскачылі на балота к грэблі, але тут застанавіліся. Балота было каля вярсты шырынёю, і паны не адважваліся пераяжджаць грэблю. Пакруціўшыся каля яе, легіёны павярнулі коней. Бухнуў залп, і затрашчэлі вінтоўкі... Легіянеры кінуліся ў кусты і зьніклі... Пішчака сабраў хлопцаў, і яны паехалі на паўночны ўсход к Міру. Грэбля засталася адзінокай і пустой. Балота сьвяцілася вадою, як люстэрка. Па ім было раскідана куп'ё з зялёнымі алешынкамі і кустамі лазы. Па абудвых баках балота ляжала зьдзірванелае поле, паросшае маладым бярэзьнікам чужь ня ў рост чалавека. Сонца схілілася на захад і сваімі косымі праменьнямі зачырваніла балотную ваду, як-бы кроўю заліўшы ўвесь балотны аблог. Вечарэла.

Бурак, баязьліва азіраючыся, выйшаў на грэблю і пасьпешна, угнуўшыся, чужь не бягом, перайшоў яе. Спрытна ўзьлезшы на ўзгорак, ён агледзеў мясцовасьць і пасьпешна зьбег уніз на дарогу

Ён бачыў сваіх і палякоў і рашыў, што гэта разьведчыкі. К хлопцам ён добра ня прыгледзеўся, але ўвесь час яму здавалася, што гэта партызаны Р. валрэўкому. Ён ужо выходзіў з-за лесу з мэтай даведацца, цзе палякі, але хлопцы надта скоро схаваліся за горку. Бурак разьмеркаваў, што цяпер ужо



позна шукаць спраў, а лепш ісьці ў вёску. Ён зноў успомніў Стасю, горда падумоў, што каханьне—вялікая сіла, бо зьмяняе погляды чалавека і застаўляе служыць таму, што раней ненавідзеў. Падыходзячы да вёскі, ён убачыў, што насустрач яму ідзе жанчына, абхінутая вялікаю хусткаю.

Сэрца ў яго ёкнула, ён неяк увесь захваляваўся.. Убачыўшы вышаўшага ёй насустрач чалавека, жанчына, спалохаўшыся, застанавілася, але цераз момант яшчэ шпарчэй пайшла к яму. Гэта была надта прыгожая дзяўчына з бялявым тварам і тонкім абрысам прыемных губ, па якіх блукала трывога. Гібкае стан і чуюць прыметныя пад кофтачкай грудзі, паказвалі яе моладасьць, а густая доўгая каса русых валасоў так аздабляла яе мілую галоўку, што здавалася дзіўным, чаму на ёй простая адзежа, чаму яна ідзе пехатою.

— Куды вы, Іван Мікалаевіч?—прамовіла яна, падыходзячы к Бураку.

— А дадому,—адказаў ён, падаючы руку.

— А куды-ж вы, Парася? Ці ўжо палякі ў вёсцы? Чаму вы так узнервованы?—кідаў ён пытаньні адно за другім, але адказу ня было.

Параска не магла больш стрымоўваць сябе: яна пачала ўсхліпваць усё мацней і мацней і, ня маючы сілы стаяць, апусьцілася на прыдарожны камень. Сьлёзы душылі яе, яна не магла сказаць слова, уся траслася ад плачу, плечы ўздрыгвалі. Уся яна была малюнкам незаслужанай абразы, нязбыўнага гора.

Трохі супакоіўшы плачам свае нэрвы, Параска паднялася і горача пачала гаварыць:

— Куды вы? Ці самі сабе пятлю на шыю хочаце адзець? Палякі ўжо ў вёсцы. Забілі майго бацьку да паўсьмерці: ляжыць вунь, паварушыцца ня можа.

Солью раны пасыпалі. Забралі ўсё, што мы мелі, нават курэй пералавілі. О, гора наша! Што рабіць, куды схавацца! Ня йдзеце, бо й вам будзе. Лепш вярнецеся. Можа Алеся бачылі?—закончыла яна свой расказ.

Бурак сказаў, што ня бачыў, але думае, што гэта ён быў на грэблі. Весткі былі дрэнныя. Ён задумаўся над сваёю доляю. Параска, пастаяўшы перад ім, шыбка пайшла на грэблю. Бурак сядзеў і думаў, як быццам забыўся аб усім на сьвеце. Потым, як спружыновы, ускочыў з каменя і пабег за Параскай. Ужо сьцямнела. Ён дагнаў Параску на тым баку грэблі і пачаў угаварваць яе, што ня трэба йсьці туды, што гэта-б можна было толькі ў тым выпадку, калі-б ня думаць варочацца. Але-ж яна яшчэ вернецца да хворага бацькі, а Алеся знайсьці цяпер надта трудна, бо ёй невядома, у які бок ён паехаў. Параска згадзілася, і яны пайшлі ў вёску. Іван Мікалаевіч гаварыў многа: відаць было, што шмат перадумана ім у гэтыя дні, але ня меў каму перадаць свае думкі.

— А завошта-ж білі бацьку?—запытаў ён у Параскі, праз увесь час моўчкі йшоўшай з ім побач.

— Ні за што, так. Адмовіўся зьбіраць сена і яду легіянэрам. Па прыказу офіцэра за гэта яго зьбілі бізунамі і, каб пазьдзеквацца, пасыпалі солью крывавыя раны. Адабралі ўсё, што мы мелі і цяпер нават кавалачка хлеба няма,—сказала Параска.

— Ну дык вось, Парася, абяжыце вы, калі ласка, вёску, каб заўтра чым раней усе сабраліся да мяне, я раздам грошы, што зьбіралі на тавар. Прыдзеце ка мне, у мяне ёсьць запас продуктаў, я вам дам. А гэтыя сто рублёў ваш тата даў мне, вось вы іх забярэце,—гаварыў Бурак і аддаў Парасцы грошы.



Перад вёскай яны разыйшліся. Параска шмыгнула цераз прыгумень на двор, і яе праглынула цёмная хата. Увайшоўшы ў хату, яна скінула з сябе хустку і пачала разьдзявацца. Ёй было ўсяго 17 гадоў: век шчырага каханьня, імкненьня к самаахвяры за чыстую ідэю і мілы воблік блізкага чалавека. Гэтым чалавекам быў для яе Алесь Пішчака, гэтак сама малады хлапец з гэтай-жа вёскі. Бацькі яго памерлі пры немцах, а ён служыў у шахтах, пад Кацярынаславам. Алесь палюбіў Параску яшчэ пры першым спатканьні ў вагоне, як яны разам варочаліся з Расіі. У Р. валрэўкоме ён служыў ваенрукам. Адаўшыся ўспамінам, Параска няскора заснула. Па сьмерці маткі, магіла якой засталася ў далёкім Паволжы, гэта быў першы выпадак такога вялікага гора. Засыпаючы, яна ўспомніла, што нічога ня ела і ў іх нічога няма. Трэба было схадзіць на вёску павядоміць, каб заўтра йшлі к Бураку за грашыма, але яна была так стомлена, што думка перарвалася, і Параска пачала драмаць... Бацька не стагнаў, відаць, заснуў. Параска як-бы калыхалася на хвалях. Ёй было вельмі добра... Зачараваным поглядам, не адрываючыся, глядзеў ёй увочы Алесь і ўвесь яго прыгожы твар паказваў ёй замілаваньне і пяшчоту...

Бурак ішоў памаленьку каля гумен вёскі. Ён думаў, што баяцца нечага, ён нічога дрэннага не рабіў. Наадварот. Калі-б што і здарылася, то ўсё ж Стася ня дасьць у абіду, варочалася ў яго недзе там глыбока, у чым ён і сам перад сабой не хацеў-бы прызнацца. Іван Мікалаевіч па натуры быў мяккі чалавек. Ён доўга не давяраў, але раз праканаўшыся, ён адкідаў далей усякую падазронасьць. Тое, што ён лічыў прыналежнасьцю пані Сокальскай, ён зусім ад-

кідаў ад Стасі і быў упэўнен, што зрабіў з яе шчырую прыхільніцу працоўнага люду. Яму і ў галаву ня приходзіла, што Стася заставалася Сокальскай увесь час і, ня гледзячы на свой з ім флірт, занімала ролю польскай шпіёнкі пры рэўкоме. Дзякуючы гэтай сувязі, яна мела мажлівасьць узнаваць аб усім, што рабілася ў павеце. Праўда, ён ніколі ёй не гаварыў аб сакрэтных справах, але гэта рабіла яна сама без яго дапамогі, рыючыся ў паперах на яго сталае, як адна заставалася дома.

Задумаўшыся, Бурак чуць не наткнуўся на часавых у канцы вёскі, каля выемкі. Яны загаварылі на вуліцы і дзякуючы гэтаму папярэдзілі яго. Ён прыхіліўся за слуп паркану і, як толькі легіянеры прайшлі па вуліцы далей, Бурак бягом перабег цераз грэбельку к млыну і схавалася на сваім дварэ. Думкі вярнуліся к жыццю. Ён надта быў здзіўлен, што ні ў адным вакне ня відаць было сьвету. Дзьверы былі адперты і, запаліўшы агонь у хаце, Бурак убачыў адчыненыя дзьверы ў пакоік Стасі. Усе рэчы былі забраны, самой яе ня было. На дварэ пачуўся нейкі няясны шорах. За час дарогі ў думках Бурака ня раз трывожна ўспываў выпадак перад выездам яго ў Маскву. Ён ніяк ня мог знайсці свайго партыйнага білету. Цяпер зноў ён усцомніў пра білет і быў здаволен, што з ім яго няма...

— Мала што можа быць, трэба пайсьці к суседзям пераначаваць,—услых прамовіў ён і павярнуўся к дзьвярам.

У гэты момант раздаўся грук, дзьверы адчыніліся і цераз парог цёмных сяней бліснулі рулі карабінаў, а ў галаву ўдарыў гучны окрык: „рэнцэ до гуры“! Бурак падняў рукі... Легіянеры запоўнілі хату



і сенцы. Офіцэр, што днём зьдзекаваўся над Піліпам Цыбуляй, сярдзіта выпяліўшы зрэнкі, крыкнуў:

— Ты Бурак Ян, сын Мікалая?

— Я, — адказаў ашаламучаны няжданасьцю Бурак. — Ты ест заарыштованы, — грымнуў зноў офіцэр.

У яго ператрэсьлі адзежу, кішэні, забралі ўсе грошы, паперы, рэвольвэр. Усю маемасьць узвалілі на фурманку і павезьлі ў маёнтак і яго пад аховай вялікай стражы таксама адправілі ў маёнтак і, прывёўшы на дзядзінец, упхнулі ў склеп.

Дзьверы са скрыпам зачыніліся, загрузкала жалеза запораў і замок, Іван Мікалаевіч застаўся у цемры панскага пограбу.

IV

Калі Бурак прачнуўся, то ў пограбе было гэтак жа цёмна, як і тады, калі яго туды ўвалхнулі. Ён абмацаў кругом сябе салому, на якую ўчора змучаны прылёг і, устаўшы, пайшоў, абмацваючы сьцяну. Доўга ён лапаў па сьцяне, пакуль знайшоў дзьверы. Наткнуўся на нейкі кол, вырваў яго і зноў пачаў шукаць дзьверы: відаць, ссыпалі картоплю і адгараджвалі катух, што былі тут саломы і кол. Абмацаўшы дзьверы, ён пачаў калаціць у іх калом.

— Чэго? Пшэстань! А то стшэляць бэндэ, — пачуў ён за дзьвярыма.

Ён перастаў і моцна задумаўся. Колькі было часу, трудна было сабе ўявіць, але па сабе Бурак адчуваў, што ўжо даўно настаў дзень, бо ўчора, як ён ні быў змучан, а ўсё-ж вельмі доўга стаяў, а пасьяля ляжаў, знайшоўшы салому, пакуль заснуў. Ён выпраўся добра пасьяля доўгай учарашняй дарогі і ўсіх перажываньняў. Хацелася есьці. Прайшло яшчэ вельмі многа

часу, а кругом было ціха, як у магіле. Іван Мікалаевіч мог абдумаць сваё палажэньне на волі, ніхто яму не мяшаў. Аб сабе ён ня надта клапаціўся, але яму было шкода, што аднялі грошы, якіх, вядома, сялянам не аддадуць. Ужо Бурак траціў надзею, што яго выпусьцяць з гэтай цемры і сырасьці, бо яму стала надта холадна, але наастатак дзьверы адчыніліся і яго вывелі на дзядзінец. Сонца ласкава стала саграваць яго, як-бы вітаючы. На дарозе каля дзядзінцу стаяла фурманка з яго рэчамі, на якой сядзелі два салдаты. Двое верхам на конях круціліся сьпераду, а два вялі яго з карабінамі напрыгатове. Але гэта былі ўжо не ўчарашнія салдаты. Жоўтыя пнуркі аздаблялі іх адзежу. Гэта былі жандармы, тыя страшныя „канаркі“ пана Пілсудзкага, якія столькі прынеслі гора Беларусі.

— Куды вы мяне вядзеце?—запытаў Бурак, але адказу не атрымаў. Ён застанавіўся...

— Но... Ідзь...—грозна крыкнуў жандар, але Бурак не пашавяліўся.

— Я пытаюся, куды вы мяне павядзеце?—зноў прамовіў ён.

— До комэнданта в Новогрудэк!—буркнуў жандар.

— Я прашу дазволіць мне пабачыць пані Сокальску,—сказаў Бурак.

— Пані юж в Новогрудку,—зноў буркнуў жандар і ткнуў у сьпіну Бурака прыкладам.

Воз крануўся... У гэты момант з палацу на ганак выбегла жанчына ў белым адзеньні з жартамі і сьмехам, а за ёю бег, ловячы яе, офіцэр. Яны мільганулі за дрэвамі, і Бурак не пасьпеў разабраць ці гэта была Стася, ці хто іншы... За садам к тракту было гразка, і пакуль Бурак перайшоў гразь, павозка



з верхавымі схавалася ўжо за ўзгоркам. Было за поўдзень... Жандары не сьпяшаліся. Дарога йшла ўзгоркамі, па каторых рос лес. Вось падыйшлі к лесу. Густы ялавец быў чуць ня ў рост чалавека. Расьлі кусты арэшніку. Стаялі стромкія хвоі і бярозы, якія фальбонамі зьбягалі ўніз пасярод двух бугроў.

Жандары астанавіліся і пачалі закурваць.

— Зжуцай шынэля і мундур,— прыказаў адзін з іх Бураку.

Той, нічога не разумеючы, пачаў разьдзявацца. Сэрца моцна стукала, прадчуваючы нешта нядобрае.

— Буты, зжуцай буты,— загадаў другі.

Бурак разуўся.

— Модль-сень,— як-бы недзе далёка-далёка і разам-жа ў самае вуха грукнаў прыказ,— на коляна!..

Нагам стала холадна ад сырой зямлі, па целу прабеглі мурашкі, у галаве стала ясна і зразумела ўсё... Ён апусьціўся на калені. Жандар, што трымаў увесь час напаятове карабін, кінуўся к Бураку і пачаў здзіраць з пальца залаты пярсьцёнак, другі, пац-бегшы, схваціў за рукі Бурака і стаў трымаць. Пярсьцёнак сядзеў туга і ня зьнімаўся... Жандар учапіўся за палец і круціў яго, як пакалак. Абудва яны нагнуліся над пярсьцёнкам... У галаве Бурака мільганула думка... Ён зразу рвануў рукі ўніз і колькі было сілы ткнуў кулакамі ў морду жандарам... Жандары адхінуліся ад нечаканасьці... Момант.. Моцны скачок к лезу... Стрэлы... Нешта апаліла левую руку... Збоку малюнак: хлопчык шырока разявіў рот і рашчынiў вочы, каля яго білі капытцамі ў зямлю дзэве авечкі... Лес... Зьяецела шапка і Бурак, куляючыся, пакаціўся ўніз з узгорку цераз кусты... Бухалі стрэлы... Высока над галавою сьпявалі сьмяртэльную песьню

кулі... Па дарозе з лесу ляскалі падковы конных... Бурак віхрам мчаўся далей... Падаў, падымаўся і зноў бег і бег... Нейкі крык... У вачох зелянела, хацелася легчы заснуць...

Параска рана абвясьціла сялянам, каб ішлі па грошы, але ад дваровых скоро ўсе даведаліся, што Бурака арыштавалі яшчэ ўчора і што ён сядзіць у панскім пограбе на дзядзінцы. Параска падумала і пайшла к пані Сокальскай прасіць яе заступіцца, аслабаніць Бурака. Па газоне расхаджвалі жандары, каля склепу стаяў вартаўнік. Яна пракралася бэзам да кухні і цераз яе ўвайшла ў палац. У палацы было пуста, толькі ў другім канцы раздаваўся сьмех... Параска ціха падайшла і прыдчыніла дзьверы... Высокі элегантны офіцэр — жандар — трымаў Сокальскую абедзьвюма рукамі, як-бы сабраўшыся падняць яе, а яна, адкінуўшы галаву, скрозь сьмех вызываюча глядзела на яго чырвоны твар і гаварыла:

— Я бардзо ценжка, пан нігды мне не понесе... Нех пан спробуе!

Параска завярнулася і бягом выбегла з палацу. Яна зразумела, што прасіць абароны ня трэба. Ідучы дадому, яна зайшла ў хату к Бураку, забрала дзесяць фунтаў мукі і кош картоплі... Больш у хаце ня было нічога. Дома расказала яна аб усім бацьку. Той нічога не сказаў на гэта, толькі пашкадаваў Бурака, што з-за чужых грошай прыдзецца яму гараваць.

— А я, тата, думаю, што яго растраляюць,— сказала Параска і спалохалася.

— Ну, дадумалася! Растраляюць! Грошы забралі, пазьдзекваліся ды пусьцяць,— адказаў бацька.

Яна не прырэчыла і стала гатовіць страву, к таму-ж была і мука і картопля. Ужо, калі яна ўходзілася



і зачыняла печ, у хату ўвайшоў суседні хлопчык і, баязьліва азіраючыся, стаў ёй шаптаць:

— Парасачка, а-яй, які страх, а-яй! Пасьвіў я авечкі каля Рудніцкага логу. Дык бачу, вядуць легіёны Ваню Мікалаевіча. Прывялі да лесу ды сталі. Ваня скінуў шынэль і боты ды стаў на калені, а яны, легіёны накінуліся на яго ды нешта рабілі яму— мусіць рэзаць хацелі. Толькі Ваня разам як усхваціцца ды ў лес... А легіёны па ім са стрэльбаў пах... пах.. А Ваня бяжыць далей, толькі шапка на сучку завісла ды ў лес і схавалася... А легіёны бягуць і страляюць, бягуць і страляюць... А пасля пад'ехалі і конныя, і на фурманцы, і ўсе страляюць.. Але, дурні, там-жа нізіна—лог... Кулі паверсе лесу пстрык-пстрык... Я за авечкі ды крывасёлкамі за кусты, за ўзгорак ды скарэй дадому...

— Ты праўду кажеш?—запытала Параска, пабляднеўшымі губамі.

— Во... ці-ж я абманшчык які ці што?—сказаў хлопчык:—я-ж не маленькі, сваімі вачыма бачыў.

Гэтая вестка вельмі парадавала Параску. Бацька яе гэтак сама сказаў, што Бурак добра зрабіў—пэўна цяпер вернецца к сваім. Шкадавала Параска, што ня можа пераслаць Бураком вестачку свайму міламу Алесю... Пад вечар уся вёска ціхенька шапталася аб пабегу Бурака...

Жандары шукалі па лесе Бурака да вечара. К вечару лес акружылі легіянэрамі і перашарылі ўсе кусты, але ён зьнік... Растаў, як веснавы сьнег... К ночы вёску занялі пехацінцы, злыя, як чэрці, і перавярнулі кожную будыніну. Назаўтра шукалі ў лесе, але Бурака ня было... Цераз дзень пяхота выйшла. У маентку застанавіўся „постэрунэк“ жандараў. Со-

кальская жыла ў Навагрудку і ў маёнтак не прыяжджала. Памалу аб Бураку пачалі забывацца.

Ранены пры пабегу ў руку, ён забег у глухое месца к свайму знаёмаму Барысу і там лячыўся. На ўсе ўгаворы ісьці назад к бальшавіком ён цьвярдзіў адно, што трэба дастаць грошы і раздаць сялянам, што яго хацелі забіць, каб скрыць грабеж, але ён яшчэ сумее найсьці праўду і нават пакараць грабіцеляў. Ужэ некалькі раз ён пасылаў Барыса ў Навагрудак на разьведку. Прыехаўшы раз з гораду, Барыс паведаміў Івана Мікалаевіча, што ў горад прыехаў комэдант пляцу, палкоўнік Абухоўскі.

— Абухоўскі? А ты яго ня бачыў? — запытаў Бурак.

— Як ня бачыў. Парад нейкі быў, дык ён прымаў. Высокі, высокі, з доўгай шыяй і маленькаю галавою, вочы, як у зьмяі,—апісваў Барыс.

— Высокі, з малой галавою Абухоўскі—гэта той самы,—гаварыў сам сабе Бурак. — Ну, цяпер я выйграў. Я ім пакажу грабіць. Ведаеш,—зьявруўся ён да Барыса,—я, брат, выйграў. Палкоўніка Абухоўскага я ў прошлым годзе выратаваў ад вернай сьмерці. Ён надта быў злы да салдат. Калі арганізаваліся комітэты, мяне выбралі старшынёю. Пра Абухоўскага салдаты паставілі на сабраньні пытаньне. Было вялікае абурэньне. Выказвалася думка раз назаўсёды адчапіцца ад такога чалавека, але вынеслі пастанову перавесьці яго ў канюшню радавым. Частка з пакрыўджаных адкрыта гаварыла, што заб'юць яго. Я тут-жа папярэдзіў яго, даў яму адзежу салдата і ён уцёк у польскі корпус Довбор-Мусьніцкага. Салдаты надта шкадавалі і лічылі, што нехта памог яму ўцячы... Каб яны ведалі... Абухоўскі быў гадкі чалавек, але ўсё-ж



было неяк шкада яго... Цяпер ён паможа мне дабіцца справядлівасці. Я ім цяпер усім пакажу.

Барыс не разьдзяляў поглядаў Бурака, але ня лічыў патрэбным даказаваць яго памылку. Ён толькі сказаў:

— Глядзі, каб не памыліўся! Ведай, браце, што ты ставіш на карту сваю галаву.

— Ну, быць-жа ня можа, каб чалавек, якому я захаваў жыццё, мог зрабіць мне зло. Ну, не паможа самае большае,—гаварыў Іван Мікалаевіч.

— Усяк бывае,—адказаў Барыс.

Уведаўшы, што вышэйшым начальнікам павету зьяўляецца чалавек, якому ён зрабіў такую вялікую ўслугу і маючы надзею, што Стася паможа яму ня толькі апраўдацца, а нават найсьці вінаватых і пакараць іх, Бурак не хацеў чакаць, пакуль заживе прастрэленая рука і паехаў у горад. Дарога была дрэнная, бо яны ехалі ня шляхам, а нацянькі, каб менш сустракаць жандараў, якім пападацца ў рукі Бурак ужо не хацеў. Вёскі, праз якія яны праяжджалі, стаялі пустыя і голыя. Многа хат было раскідана, з выбітымі вокнамі, з разломанымі дзвярамі. Скаціны на полёх амаль ня было відаць. У бруднай, дзіравай адзежы з мяшкамі за сьпінамі і палкамі ў руках па дарозе праходзілі тоўпы кабет-жабрачак, вяртаўшыхся з за фронту, з рускага боку, бо тут ужо не давалі, а там людзі жылі багацей і давалі хоць па некалькі картоплін. Голад гнаў у жабраччыну, шукаць яды і старых і малых, бо зарабіць было недзе: работы ня было. Усе лагчыны сенажацяў былі гэтак сама пакрыты бабамі. Яны зьбіралі траву, як шчаўе, краціву і інш., каб, высушыўшы, стаўчы і разам з выпрашанай за фронтам жменяй мукі сьпячы праснок

дзіцяці. Агароды і поле каля вёсак ускопвалі рыдлёўкамі, садзілі агародніну і картоплю. У большасці ніякай жывёлы ня было. Усе амаль хадзілі поўныя і тоўстыя, з нейкімі пачарнелымі тварамі. Гэта была пухліна ад галадухі. Толькі вочы блішчэлі галодным блескам. Дзеці, папухшыя ад голаду, ня бегалі, а хадзілі памаленьку, чуць перасоўваючы ногі, альбо сядзелі на адным месцы і пазіралі некуды нябачачымі вачыма. Усе былі пузатыя, з вялікімі жыватамі, са старымі тварамі, на якіх лёг адпячатак мукі...

Прыехаўшы ў горад, Бурак распытаўся у знаёмага жыда, дзе жыве Сокальская і пайшоў к ёй на кватэру. Нясная жаночая цень зірнула з-за шкла і зьнікла, калі Іван Мікалаевіч прахадзіў каля вокан Сокальскай. Пакаёўка адчыніла яму дзьверы і сказала, што пані няма дома, паехала ў госьці на вёску к знаёмым. У пакоях чуваць была размова і звон шпор. На стале ў прыхожай ляжала офіцэрская шапка з „orzelkiem“ і стэк. Пакаёўка не зачыняла дзьвярэй і трымалася за ланцуг, каб зноў заперці дзьверы. Яна падазрона аглядала Бурака і чакала, пакуль ён выйдзе.

У Бурака моцна стукала ў віскох, але ён павярнуўся і, перамогшы сябе, выйшаў. Дзьверы ляпнулі, застукаў запор і зазвінеў ланцуг... Заставалася ісьці к камэнданту.

У канцэлярыі камэндатуры яго акружыў цэлы рой жандараў і ппегаў. Яны пачалі дапытваць: хто, адкуль, зачым, к каму і г. д. Бурак заявіў, што ён жадае бачыць камэнданта-палкоўніка Абухоўскага і скажа справу толькі яму асабіста. Далажылі... Бурак чакаў больш гадзіны, але вось падыйшоў жандар і вялеў ісьці за сабою. Вось і габінэт. Жандар адчыніў дзьверы, і Бурак увайшоў... У крэсьле перад ім сядзеў



Абухоўскі. Ён быў адзет у форму з нямецкага сукна з вітымі срэбнымі пагонамі і жоўтымі шнуркамі з аксэльбантамі. З-пад малых вусоў холенлага твару увесь час шавялілася правая сківіца, чуць аскальваліся ў правым вугалку губоў залатыя зубы, а левае прыжмуранае вока, як быццам хітра падміргвала. Ён аглядзеў Бурака з ног да галавы, і твар яго зрабіўся надута-важным. Толькі правае вока скора-скора забегала, як-бы хацела схавацца, злоўленае ў чымся паганым.

— Вы мяне не пазнаеце, палкоўнік? Помніце Бурака?—прагаварыў Бурак, сказаўшы прывітаньне.

— Так, так... То пан ест?.. Цо-ж пану потшэбна одэ мне?—запытаў Абухоўскі, нават не зварухнуўшыся.

— А вы помніце, палкоўнік, як я вас выбавіў ад сьмерці на фронце, ашукаўшы салдат?—запытаў Бурак.

— Так, так, то правда... Цо-ж пан хцэ?—зноў запытаў Абухоўскі.

Бурак пачаў расказваць. Як толькі ён сказаў, што ад яго аднялі грошы і хацелі растраляць, як палкоўнік ускочыў з крэсла, шырока адкрыў вочы, схваціў са стала рэвольвэр і сурова выкрыкнуў:

— А то пан і ест тэн комуніста-большэвік?.. Як-жэ то пан пшышэд тугай?! Гэй!...

У габінэт ускочылі жандары.

— Взнэсьць тэго... Пшыслаць жандарув, од ктурых уцек большэвіцкі шпег Бурак,—прыказаў ён.— Так... то ест пан!.. Так...—барматаў Абухоўскі сабе пад нос.

Увайшли новыя жандары...

— То тэн ест Бурак?—запытаў іх палкоўнік.

— Так, пане пулковніку,—гаркнулі жандары.

— Да турмы тэго,—крыкнуў палкоўнік.

— І гэта прыказваеце вы? Гэта такая падзяка за збавеньне ад сьмерці?

— Вар'ят-комуніста не ма права чэкаць одэ мне дзенькованья, — злосна кінуў палкоўнік.

Бурак пайшоў на апошняе:

— Хто можа даказаць, што я комуністы? — прагаварыў ён, упіраючыся ў вушак, каб удзяржацца ў пакоі ад цягнуўшых яго вон жандарскіх рук...

— А хто посьведчы, жэ Бурак не комуністы? — зноў злосна запытаў комэндант.

— Што я не комуністы, можа пасьведчыць пані Сокальска... — сказаў, а ў самога моцна застукала ў галаве, кроў кінулася ў твар, забалела прастрэленая рука, далёка недзе ў тайнікох душы пачулася, што не апраўдаешся...

— Ха-ха-ха! Пані Сокальска юж дала свое сьвясьведцтво! — зарагатаў комэндант і, дастаўшы з шуфлядкі паперу, блізка-блізка паднёс к твару Бурака...

Гэта быў партыйны білет, якога ня мог Бурак дашукацца...

У вочах Івана Мікалаевіча паплыло ўсё: і комэндант, і білет... Ён! захістаўся... Жандары падхапілі яго пад пахі і павялі... Як праз сон ён чуў словы комэнданта:

— Пшэпровадзіць яго до турэмнай больніцы... Але тылькі пільноваць мне... а то знув уцекне... Цікаво... Сам пшышэд... Цо он собе мысьлял...

Далей усё зьмяшалася, Бурак быў у забыцьці..

V

Было лета. Сухі гарачы дзень. Па дарозе з Паланэчак ціха йшлі дзьве жанчыны. Адна з цікавасьцю аглядала мясцовасьць. Відаць было, што для яе зусім нечаканы быў малюнак, які яна ўбачыла.



— Ая-яй, як усё перамянілася, — гаварыла зьдзіўленая кабеціна. — Гэта-ж ні Рудашоў, ні Быкевічаў, ні Краснай вёскі ні сьледу няма! Вось вайна!..

— Але як гэта ты ў такі час пашла? — запытала першая.

— Ды вось усё зьбіралася, зьбіралася і якраз улучыла часіну, што цяпер і сама ня рада, у самы момант гэтага адступленьня. Выйшла, аж гляджу — пыл на ўсім шляху і валяць і валяць без канца лёгёны. Калі ім канец будзе. А што толькі нарабілі яны там пад Слуцкам! Колькі вёсак спалілі! Ніва, Калічыцы, Ёзбудзішча, Навінкі з дымам пусьцілі. У Ніве дванаццаць чалавек у вагонь укінулі, у Навінках восем забілі. Але там ім партызаны надта шкодзілі. Ёсьць у бальшавікоў нейкі партызан Пішчака, дык той такі страх наганяе, што бягуць ад аднаго імя. Намучылася і я. З-пад самага Бабруйску як вышла, дык то палякі, то бальшавікі. А ўжо-ж чатыры гады, як была ў сваёй вёсцы — надта хацелася.

— Як-жа там, хто жыве? — запытала кабеціна.

— Ах, не кажы, якая жытка! У нас яшчэ прашлаю вясною, як наступалі палякі, дык спалілі Рэпічы, а гэтай вясной у Навагрудку застрэлілі чатырнаццаць маладых хлапцоў з Ярэміч, а колькі па адным загінула за няма-нішто — і не пералічыш. Колькі пад бізунамі памерла! Тольк-ўжо канец. Іду вось ды баюся. У Паланэццы бальшавікі, а тут вос якраз старыя пазыцыі, каб часамі палякі не застанавіліся. Казалі, за Цырынам гарматы ставяць.

З гэтымі размовамі яны падышлі к пазыцыям. Перад імі ўніз зьбягалі рады драцяной загароджы і канчаліся на балоце, дзе разам з зялёнай травой гэтага году бурэла высокая, някошаная прашлагод-

ная трава, сям-там тырчалі з яе насыпы адзіночных акапаў, „перадавых пастоў“. Увесь узгорак быў зрыт глыбокімі акапамі вышэй чалавечага росту. Пяшчаны грунт быў замацован каламі, зашалеван дошкамі і жэрдкамі, якія ўжо падгнилі і рушыліся. З правага боку па бугрох, уздоўж усёй рэчкі Сэрвачы, цягнулася гэтае поле мерцвяцоу — аковы і драты. У балотнай лагчыне, закрытай алешнікамі, вілася рэчка Сэрвач. Дарога йшла асеўшай у балота старой грэбляй да самай рэчкі і зразу абрывалася. Тут быў млын, мост, розны будынак мельніка, але ад іх нічога не засталася, нават ніводнай палі ў рацэ. Вярхі дрэў былі зрэзаны, зломлены, сукі зьбіты. Калі бліжэй разглядзець кожнае дрэва, то можна было-б убачыць, што яно зверху данізу прасьвідравана кулямі. Увесь бераг балота узрыт быў малымі і вялікімі ямамі ад снарадаў, якія часта валяліся тут-же не разарваўшыся. Болей як два гады гінула тут чалавечае жыццё, растрэльвалася здабытае кроўю і потам працоўных дабро.

Жанчыны перайшлі балота па раскіданай грэблі і па бярвяну, паложанаму з берага на бераг рэчкі, дзе быў мост, перабраліся цераз рэчку ў маэнтак. Ніякага будынку ад маэнтку не засталася, і толькі яблыні, грушы і іншыя садовыя дрэвы сьведчылі аб тым, што тут быў сад.

Ад самай рэчкі і да маэнтку каля паўварсты йшлі рады драцянога поля. То на маленькіх коліках, забітых зусім у зямлю так, што іх і відаць ня было, грудамі паўзлыі петлі дроту, то йшлі рады на дзеравяных, а далей на жалезных калох, нацягнутыя, як струны ў роялю, калючыя драты. Чым бліжэй да акапаў, тым вышэй былі калы, тым гусьцей быў дрот. Недалёка ад акапаў, каля дроту, раступалася і на шагоў



трыццаць была пустая прагаліна, пасярод якой стаялі слупкі з ізолятарамі і нацягнут быў дрот. Гэта была электрычная загароджа. Далей зноў поле дроту і акопы.

Тут было нізкае месца, і нямецкія акопы зложаны былі з дзёрну. Каб яны не развальваліся і не абсыпаліся, бакі іх былі абложаны і змацованы густою драцяною сеткай. Пасьяля трох радоў такіх акапаў пачыналіся бліндажы і лісіныя норы. Складзеныя іх былі змацованы таўшчэ разнымі рэйкамі, заліты цэмантам і абложаны зверху зямлёю ў драцяных мяшкох, каб ахаваць ад сілы разрыву снарадаў. А там унізе гэтых лісіных нор у некалькі паверхаў збудованы былі сховы, у якіх можна было ў кожным змясціць роту салдат. Гарачае сонца грэла гэту страшную мясціну і неяк станавілася не па сабе, глядзячы на вялікае разбурэнне, і амаль-што ня ўсе, як громам рашчэпленыя дрэвы — сьляды работы расійскіх гармат. Такая пазыцыя цягнулася з адной і другой стараны рэчкі ня меней, як на пяць вёрст ушыркі і пралягала па ўсёй Заходняй Беларусі.

Кабеты перайшлі першую лінію. Чудзь прыметна ўдоўж дратавага поля вілася заросшая сьцёжачка з правага боку ад дарогі. Насустрэч ім па сьцежцы выйшла дзяўчына. Кабеты прывіталіся і пачалі распытваць яе.

— Гвалтуюць у вёсцы, чуць уцякла. Ах, колькі гора і мукі перацярапелі за гэты год. Было, было, а цяпер яшчэ горай стала, як пачалі ўцякаць.

— Як-жа гэта вы, цётка Рыпіна, папалі сюды, адкуль?—запытала дзяўчына ў тэй, што расказвала пра Слуцак.

— Ды дзе жыву!? За Бабруйскам была ў вёсцы. Там нічога жывём. Захацела паглядзець на родную

вёску. Пайшла ды вось ня ў добры час, якраз гэтае адступленьне,—гаварыла Рыпіна.

— Куды-ж гэта вы хадзілі, цётка Анеля? Ці далёка бальшавікі?—запытала дзяўчына.

— Ды блізка, у Паланэццы, Парасачка, але-ж ці нам ісьці далей ці не?—запытала Анеля.

— А ў мяне якраз і ліст бальшавіцкі! Нейкі чырвонаармеец даў у нашу вёску, казаў знаёмым

— Ліст, а каму ліст?—запытала Параска.

— А ці-ж я ведаю, я-ж няграматная, вось глядзі,— і дастаўшы з-запазухі ліст, Рыпіна паказала яго Парасцы. Параска схваціла вокам адрэс „Піліпу Цыбулі“ і ў момант, разадраўшы конверт, пачала чытаць. Твар яе праясьнеў, вочы загарэліся, уся яна разам пахарашэла, па губах забігаў прыемны сьмех, уся істота выяўляла ласку.

— І хто гэта піша Піліпу Цыбулі, калі ён год ужо, як памёр?—сказала Анеля.

— Як, ці-ж твой бацька, Парасачка, памёр?—запыталася Рыпіна.

Параска нічога не адказала, утупілася ў ліст, твар зьмяніўся.

— Дык яшчэ-ж прошлай вясной памёр,—разказвала Анеля,—як прышлі палякі, дык зьбілі яго да паўсьмерці і забралі ў іх усё, што было за тое, што Піліп адказаўся зьбіраць у вёсцы ім дабро, а ён тады у нас прадсядацелем быў. У прошлую вясну быў страшэнны голад, толькі й пражылі, хто застаўся жабрачым кускам. Елі траву, лісьце. Хлеба з мукі і дзецям ня было. Пайшоў раз Піліп, у торбачку наашморгваў лісту у панскім садзе з ліпы. Думаў ссушыць, стаўчы ды ў хлеб усыпаць: ліпавы ліст вельмі добра ў хлеб. Але якраз жандары і злавілі



яго. Білі, білі і ўкінулі ў пограб. Так ён і сканаў у панскім пограбе. Ды ці-ж ён адзін? Ваню Мікалаевага помніш мо? Вярнуўся ён з Менску, каб аддаць людзям грошы. Давалі яму на тавар у Маскву ехаць. Палякі як схвацілі яго, дык зразу хацелі застрэліць, але ён уцёк. А пасья хацеў грошы адабраць, што яны заграбілі. Ну, ужо вядома, як папалі яго, дык мучылі, мучылі ды ў Навагрудку, мне ўжо знаёмы аптэкар расказваў, растралялі.

— Дрэнна-ж было ў вас,—сказала Рыпіна,—а я рвалася дамоў, каб хоць пабачыць родную вёску і памерці ў ёй.

— Э, цёця, памерці ня дзіва. Вось выжыць—гэта штучней. Хто вам даў гэта пісьмо?—запытала Параска.

— Каля Паланэчкі дагналі мяне конныя бальшавікі.—Куды йдзеш, бабка?—пытае такі стройны, віхрасты хлопец у скураной адзежы з гвяздой, відаць начальнік.—Дадому, кажу.—Адкуль-жа ты?—Я яму адказала. А ён гэтак прыветліва ўсьміхнуўся ды кажа:—А ці знаеце вы Піліпа Цыбулю?—Чаму-ж не, кажу, як-жа, каб я ды Піліпа ня знала.—Добра, кажа, застанавемся, бабка. Зьехаў убок, застанавіўся, напісаў гэты ліст, даў мне.—Вось, кажа, вам ліст, аддайце Піліпу, а гэта за турбацыю—і даў мне сто рублёў „царскіх“. Хацела я папытаць яго: хто ён, але ён борзда паехаў даганяць сваіх!..

— Ай... палякі!..—крыкнула Рыпіна.

З-за лесу выскачылі легіянеры.

Перад сабой яны гналі стаду кароў.

— Стой! Цо несеш?!—раздаўся крык.

Бабы кінуліся наўцекі ў лес, Параска пабегла па дарозе.

— Стой, стой, пся крэв! — крычалі ззаду, але ні Параска, ні бабы не астанаўліваліся.

Легіянеры пачалі страляць. Рыпіна ўпала на землю і больш не паднімалася. Анеля рынулася з разьбегу на землю і качалася з крыкам і енкамі. Параска, як каза, мчалася па дарозе, а за ёю ўдагон ляскалі стрэлы, ззаду ўсё бліжэй чуўся храп коней. Яна не азіралася... Грымнуў залп... Задратаваныя легіёнскія коні сталі слухна. Адзін, узняўшыся дыба, са ўсяго маху грукнуў аб землю. Параска ўпала... Легіён, што дастаў грошы ў Рыпіны, закруціўся, за-скакаў на адным месцы і, засадзіўшы грошы з кулаком у рот, ціха паваліўся каля яе ног. Палякі кінуліся ў лес. Каровы, задраўшы хвасты, зараўлі і памчаліся па полі. Анеля перастала енчыць і ляжала, скруціўшыся клубочкам каля высокай хвоі. Недалёка ад Параскі ляжаў конь, падмяўшы пад сябе легіянера. Конь дрыгаў нагамі, а пад ім варушыўся, стараючыся вылезці легіён. Параска ня бачыла, як прамчаліся каля яе чырвоныя, як к ёй пад'ехаў хлопец у скура-ной адзежы і ў момант, саскочыўшы з каня, сеў каля яе, падняў галаву к сабе на калені і ўбачыўшы, што яна ня ранена, пачаў пырсаць з паходнай бутэлькі вадою ў твар. Яна была ў вобмараку і скоро ачну-лася. Чырвань пакрыла яе твар, калі яна глянула на хлопца: вочы і ўся істота маладой дзяўчыны выказвалі радасьць і падзяку. Яна прыпаднлася і, абняўшы яго, панікла к яму на грудзі.

— Алесь, мілы Алесь... — шапталі яе губы.

Алесь накланіўся да яе твару і аддаў усяго сябе ў гарачым пацалунку.

Стрэлы бухалі ўсё далей. У сэрцы Параскі і Алеся ўсходзіў дзень новага жыцця.



## Г у л я н к а.

(Адрыўкі з апавяданьня).

### I

„Гм... Мікіта, чуеш, як хлопцы гальцуюць?.. Эх!.. то-то моладзь гэта і адпачынку ім няма“.

— А што ім... клопот няма ніякіх, толькі наўме хутчэй адпрацаваць ды й гуляць. Калісьці і мы былі такія.

Так разважалі два барадатых дзядулі, ідучы з працы. Цьмяны змрок сьпусьціўся на зямлю і заслаў апошнюю чырвань, расьсеянную па блакітнаму неба-схілу, як маладухі стаялі бярозкі, з пад якіх выступалі зубцамі ёлкі і шапталіся між сабою. Пад легкім струменьнем паўднёвага ветрыка, сьпелае, каласістае жыта здрыгалася, абкрывалася залацістаю раб'ю, ухмылялася блакітнаму небу тысячамі ружовых ухмылак. Ветрык ласкава гладзіў поўныя грудзі жыта і яно здаволена шапацела, ляцеўшымі ў перагонку набягаючымі адна на другую хвалямі, то нахілялася на даўно скошаны луг, то кідала сьпелыя засохшыя зярняты.

Калі-б ня было мяне,  
Ня было-б культуры.  
Калі-б ня было цябе,  
Ня было-б і дуры...

Адзываліся здалёку зычныя гукі і пераліваліся ў каласістых хвалях.

— Эх, нешта ногі сталі падламывацца, — прашаптаў Мікіта і закашляўся, абціраючы доўгую сіваю бараду.

— Э, браток, старасьць бярэ сваё. Ну, што-ж, табе ня дзіва, сыны вялікія: хай працуюць, а ты на адпачынак,—прагрымеў Архіп сваім гучным басам.

— Ай, сыны... толькі назва, што сыны, а што бацьку яны даюць! Адзін во паедзе вучыцца хутка, другі ў нейкі касамол запісаўся. Як да працы ідзе дзела дык ані..

Безнадзейна махнуўшы рукою паплеўся Мікіта да нахіленай хаткі.

\* / \*  
\* / \*

Нібы раскіданыя копы сена прытуліліся хаткі і пад страхою пачарнелай, згніўшай, абросшай мохам саломы, яны здаваліся нізенькімі, нізенькімі прыціснутымі к зямлі. Дзе ні дзе ў маленькіх ваконцах мігацелі аганькі цьмяна выглядаючы з пад закапцелых лямп. Поплеч працягнулася чыгунка між сірацінна раскіданых доўгіх баракаў, бітком набітых рабочымі. Усе спалі... Абшары дыхалі нямою цішынёй... Толькі адна ня спала і слухала далятаўшы зычны рогат хлапцоў і піськлівыя выкрыкі дзяўчат ды жальбовы, знураны сьпеў гармоніка:

Я дзяўчыну пакахаў,  
А яна ня хоча,  
Ўсю ночаньку ня спаў...  
Ў серцы нешта точа...

Даносіліся асобныя гукі бязглуздай дрындушкі-песні да пахіліўшайся, сядзеўшай адзінока на доўгай лаўцы—Зоські. Ў гэты момант Зоська здавалася гэ-



такай маленькай, бязьсільнай, згорбленай, згамтанай  
ў чорны камячок...

Ў лес, пайдзем Марыся,  
Пагуляем часік...

Неяк рэзка праразаючы паветра ляцелі гукі і  
яскрава кружыліся над галавою Зоські. Хацелася ня  
слухаць, думаць аб нечым другім, але як наўмысна  
другія думкі ў галаву ня йшлі і яна акрамя даля-  
таўшай песьні не магла нічога прыняць. Хацелася  
бегчы, уцякаць ад распутнай нікчэмнасьці, але ногі  
ня беглі, бязьсільны былі, ды і некуды.

— А, ты ня румзай любка Туся, — прагрымеў  
басісты голас над самым вухам.

Мне прыслалі тры пакеты,  
Тры пакеты галубых:  
Мілы піша са сьлязамі,  
Ня любі-жа ты другіх...

Зоська ачнулася ад нейкага цёмнага, хворага  
сну, аглядзелася навакол: нікога ня было. Толькі  
недзе па даўнейшаму нью змораны гармонік.

Я ў крыніцы ваду брала,  
А ў крыніцы суха...  
Мяне мальцы за то любяць,  
Што я весялуха...

І зычны рогат хлапцоў, і дзяўчат, і рэзкія, асоб-  
ныя выкрыкі і гукі гармоніка,—усё разам пераблу-  
талася, зьбілася ў клубок, і здавіла сэрца адзінокай  
Зоські. Што так моцна давіла яна ня ведала. Чаго  
з таго часу, як убачыла Міхася, хвалюецца так моцна  
сэрца, што хоча яго расказаць, не магла Зоська па-  
няць. Хацелася бачыць, спаткацца яшчэ раз з ім,

пагутарыць, павесяліцца, як калісь у час студэнцкага жыцця.

— Не, гэта не мажліва, — нэрвова прашаптала Зоська, сьціснуўшы рукі і лёгка саскочыла з лаўкі.— Столькі камсамольцаў, столькі моладзі, столькі энэргіі ёсьць і каб нічога сьветлага разумнейшага за гэтыя бязглуздыя сьпевы не зрабіць... Эх, ты цемень, цемень...—Зосья стаяла нахіліўшы галаву на перапуцьці двух зусім асобных не падобных адно на другое жыцьцяў.

— Эх, чаго стаяць і думаць... Кінуць усё і ісьці далей.—Устрапянуўшыся, з яснай думкай, з нечым рашучым, поўная энэргіі, худашчавая, высокая чорнакудрая дзяўчына пашла па напрамку даўно гукаўшага пісклівага гармоніка, вясёлага сьмеху дзяўчат і ў момант схавалася ў цемнаце.

II

— Хадзі Ганна, чаго схавалася ў кут.—Рослы хлапец з тупымі, п'янымі вачымі цягнуў за руку смуглую маладую дзяўчынку з цёмнага кута. Яна паддалася моцнаму штуршку і ў момант лятала, як птушка па ветры, ў моцных, трымаўшых яе мужчынскіх руках, звар'яцелую польку. Некалькі пар насіліся на злом галавы, валіліся на брудную падлогу, здаволена усклоквалі і ляталі ў танцы па вузенькай нізкай хатцы. Падняты пыл і тытуновы дым густою шэрай хмарай навесьлі над галовамі п'янай зморанай моладзі. Дыхаць было нечым... У хаце пахла запаранай мякінай, потам ад расчырванелых дзяўчат і самагонкай ад п'яных хлапцоў. Лямпа цьмяна сьвяціла, задыхалася ад дыму, часам гасла, то ўзноў успыхвала... Нідзе нічога ня можна было распазнаць. Дзяўчаты зьбіў-



шыся ў кут пішчэлі, абмахіваліся бруднымі насаткамі, іх твары былі пакрыты дробнымі кроплямі поту, сьцякаўшага з ілбоў. Едкі дым і затхлы пыл глытаўся прысутнымі.

П'яныя хлопцы бязупынна курылі махорку, жартавалі з дзяўчатамі, шчыпаліся, пелі бязглуздіцу. Скрозь шум, піск і шэрую табачную хмару ні пачуць, ні разпазнаць каго—ня можна было, і толькі рэзкімі зыкамі зрэдка плакалі жалёбовыя выклікі гармоніка ды ўзноў губіліся. Бедны гарманіст чуць дыхаў, пот каціўся ручаямі па твары, шэрая кашуля была ўся мокрая. Гармонік то крыкліва ў рокаце крычаў— „даволі, даволі“,—то нў піскліва быццам просячы, то разяваў усё болей і болей свая пугкія пазухі.

— Гарманіст, давай там рускага!

— Не, ня рускага, а польку! Польку, яшчэ! Гуляй, братва! І там там, та-та — Пусьціліся хлопцы ізноў польку, падпяваючы на язык.

— Стой, кадрыль, кадрыль, давай! — Хістаючыся крычыць ува ўсё горла чырвоная рубашка.— Рускага, рускага,—закрычалі кругом. Падняліся спрэчкі. Падтрымалі другія хлопцы... Усе згурбіліся, стварылі хілае кола з пад якога брудная падлога выглядала маленькай чорнай плямай. З яго вышоў малады хлопец і стройная невысокая Ганна, стомленая ад полькі. Яе маленькія грудзі, абцягнутыя шэрай блюзкай, паднімаліся і апускаліся часта, часта. Чырвоная, ў зборы, спадніца гармонікам расхадзілася ад штуршкоў сухіх маленькіх ножак. Чорныя косы вужакамі спаўзалі на вузенькія плечы, з пад белай хустачкі на вузенькі смуглаваты твар пасмамі вылазілі кароценькія завітушкі. Маленькія чорныя вочы павабна усьміхаліся натаўпу п'яных хлапцоў.

— Іш, вырабляе нагамі як. Дзеўка на яць. Ха, ха, ха!—брыдка зарагатаў Алесь. Ганна падбачэніўшыся насілася па сьлізкай падлозе, прыпявала, пляскала ўдалоні.

Нашы хлопцы на сяле,  
Як жэрдкі яловыя,  
Штаны носяць галіфэ,  
А калені голая...

Яна выкручвала нагамі і закідывала абяцаючы пагляд на студэнта Алесь.—Іха... Іха... Іха...—ха... Уха... Уха... Уха...—ха.

З асалавелымі вочыма і п'яным тварам Мікіта з трудом праціснуўся зкрось хлопцаў, схапіў Ганну за руку і пацягнуў у сені: Хадзі, чаго дурэеш тут!.. Ганна прытопывала нагамі, разблутаныя валасы спадалі на пачырванелы твар. Водгульлем праляцеў яе з задорам заліўны сьмех і растаў у рогаце хлапцоў і дзяўчат.

\* \* \*

Доўга Зоська стаяла на парозе, прыхіліўшыся да дзьвярэй акружаная гоманам неразьбярыхі і не магла ачнуцца.

— А, ты чаго стаішь, пойдзем скакаць,—хістаючыся абняў яе хлапец і пацягнуў ў хату.

— Адыдзі! ты-ж п'яны, я не скачу.—Абураная зручным штурхам адпіхнула Зоська хлапца.

Многа было перажыта і перадумана. Хмарныя думкі як выхор кружыліся, то разьляталіся і навакол было так пуста, цёмна, дымна, то ўзноў прыляталі цэлай гурбай, крычалі на вуха непанятныя словы, рагаталі, зьбіраліся вакол сэрца і абступіўшы драпаючы



грызьлі яго. Перад вочамі было цёмна. Не бачычы нікога і нічога, прастаяла Зоська так каля поўгадзіны і мусіць стаяла-б болей ў гэтым забыцьці, каб не разбудзіў яе Міхась. Пачуўшы нечую моцную руку на плячы, Зося ціха павярнулася...

— Ах, і ты тут,—здзіўлена адшатнулася яна.— Толькі гэтыя словы вырваліся з сэрца і нібы ім сорамна стала ў той-жа час патанулі ў дыме. Ахопляная абурэньнем Зося не магла нічога болей сказаць і апусьціла ціха галаву. Зусім не чакала Зося такога спатканьня, і толькі цяпер, тут, спавітая туманом дыму, яна адчула ня то, як калісь. Сэрца білася бязупынна і ў гэтым яго стуканьні чуўся шэпт: і ў другога чалавека, чужога табе, таксама бьецца сэрца, стукае. Перад ёю стаяў мужны хлопец у сіняй рубашцы, вышытай чырвонымі ружамі і усьмехаўся, як усьмехаецца часамі яго „КІМ“.

— Скажы, Міхась, многа вас тут,—скрозь зубы працадзіла Зоська. Яна задыхалася, не магла выгаварыць адчотна слова. Ёй было прыемна гаварыць і слухаць яго, але моцнае хваляваньне сэрца не давала спакою. Баючыся каб Міхась не заўважыў гэтага, Зоська парашыла трымацца як можна спакайней. Думка, што ў гэтым брудзе ўвязьне і ён, калі ня выцягнуць цяпер, рабілі яе твар сумным, адчаго яна яшчэ выдавалася прыпожэй.

— Да мы ўсе тут...—Міхась адыйшоў ад дзвярэй к вушаку і накланіў галаву:—Што-ж рабіць. Мы, Зоська, ні ў чым не вінаваты... Думаў ня йці, але ногі самі панесьлі, бо разумнага нічога ня прыдумлі... Далёка ад гораду, кіраўніцтва амаль ні адкуль няма, вечная цяжкая праца, забыцца хочацца... Ну, і жывем толькі... Неяк вінавата пазіраў ён на рукі і ня ведаў

куды іх дзецъ, відаць было, што ў яе прысутнасці яму тут ніякавата.

— Міхась, а калі я вазьмуся, ці выйдзе што. Ты, камсамolec, добра ведаеш сваіх таварышоў. — Яна хутка падняла галаву, пытальна глядзела ў бледны твар хлапца нібы ў першы раз спаткалася з ім.

— Дарагая, Зоська... няўжо, ты...— Ён схапіў яе за руку і крэпка сьціснуў. Непта так даўно жаданае, чыстае, як крышталёвае, і так далёкае, у першы раз загаварыла ў сэрцы.

— Ах, што-ты Міхась, хіба можна так... — Зося вырвала руку і сорамна адступіла.

— Ну што-ж, Зоська, ўсё сорамна.. А хіба вось гэта, што я сюды прышоў, хіба гэта ня сорамна. І ўсё сорамна, і тое сорам, што так даўно ные сэрца ад журбы незнанай. Эх.

Глыбока ўздыхнуўшы Міхась адварнуўся ў хату. Што зараз было ў яго сэрцы, Зося ня ведала і ніколі, мусіць, не даведаецца.

— Ну, добра, я пайду да хаты, а ты Міхась,— яна застанавілася, абвясла вачыма хату і нясьмела дадала:— ну, заўтра... ну калі небудзь-прыдзі...— перадыхнуўшы яна сьмела загаварыла:

— У мене ўсё будзе гатова, толькі трэба з табой абгаварыць з чаго пачаць. Яна палажыла руку на яго плячо і тое, што давіла да гэткуль, камяком вырвалася з грудзей. Зося ахапіла нязвычайная радасьць і ў гэтай радасьці адчувалася нейкая вясёлая, шчаслівая, нязьведанае жыццё.

— Я прыду к табе... Толькі, калі гэта магчыма каб мне кожны вечар бываць, прыходзіць... — Міхась раптам сьпініўся. Ён хацеў ўсё сказаць, але не важыўся, баяўся, што ўсе яго спробы дарэмны і лепей



тушыць агонь маленькім, чым разьдзімаць яго ў полімя. Неяк ніякавата здавалася Міхасю паказваць сваю прыхільнасьць да Зоські перад ёю. Хацеў і ня мог сказаць, што бліжэйшага чалавека апрача яе ў яго няма. Бо ўсё дарэмна, дарэмна. Гэтае слова—дарэмна—зьвінела ў вушшу як сьвісток цягніка. Міхась ўпэўнен быў ў тым, што пачуцьце Зоські ня можа адгукнуцца на каханьне рабочага чыгуначніка. Цяпер яму хацелася толькі бачыць яе мілы, добры твар, блакітныя пад чорнымі брывамі вочы, вузенькія чырвоныя губкі, слухаць звонкі сьмех і разумную, талковую размову. З штучнай бадзёрасьцю, матнуўшы сваімі кудрамі, ён прагаварыў:—так, Зося, пойдзем і распачнём працу супольна.—Міхась рвануў дзьверы сяней. Цёплы струмень чыстага паветра моцна пацалаваў іх твары, гладзячы сваей шаўковаю лапкай іх галовы.—Вось дзе прывольле. Непраўда, Зося?!—І сьветлая радасьць пакрыла яго твар. На прыгожых шыракаватых губах, сярод цёмнай смуглівасьці паказаўся белы радок зубоў. Цёмная нямая цішыня ўзяла ў абнім іх і закрыла імглістым вэлюмам. Абшары дыхалі цішынёй, толькі з маленькай хаткі даносіўся хворы рокат гармоніка і раставаў ў хвалях паўднёвага ветру.

Я. Цікавы.

## КАМСАМОЛКА ГАЛЯ.

Драматычны эцюд у чатырох ма-  
люнках з часоў бела-польскай акупа-  
цыі Беларусі на берагах рэчкі Бярозы  
ў 1920 годзе.



## Малюнак першы.

**Пан Палхоўскі.**

Асобы: 1) Галя, 2) Зося, 3) Кунавіч, 4) яго жонка,  
5) Палхоўскі, 6) Лёнька, 7) Паўлік, 8—9) два  
жандары.

## ЗЬЯВА ПЕРШАЯ.

(Невялічкі пакой, абсталяваны па дастатку сярэдняй рукі інтэлегента ў вёсцы. Уваходзяць Галя з Зосяй. У Галі скручаная посьцілка ў руках. Абедзвёх выселья. Галя раскручвае посьцілку і дастае адтуль жмут газэт, проклямацый і маленькую запіску).

**Галя.** Эх як добра выкупаліся! Нідзе нікогда ні душы...

**Зося.** Ніводнага паляка ня відаць. Але штоб мы рабілі, каб яны наскочылі?!

**Галя.** Сядзелі-б у рэчцы... (Сьмяюцца). Сонейка так прыгравае ад лесу, на лузе краскі цвітуць, так прыгожа кругом. (Бярэ запіску). Ну, а што-ж Лёнька паведамляе? (Чытае). „Мілая Галя. Хацеў аддаць табе гэтыя паперы, але ўбачыўшы, што вы купаецеся, разьлічыў лепш вас ня трывожыць. Надалей ня раджу купацца, бо вартаўніка, як сягоньня, ня кожны раз будзеце мець, а мейсца не бясспечнае. Скора ўбачымся. Твой Лёнька“ —Злы, злы, нядобры!

**Зося.** Быў там, бачыў нас і не адазваўся нават.

**Галя.** Ня верыць ён мне. Ты, кажа, паненка, інтэлігэнтка. Толькі дзейнасьцю ты можаш даказаць сваю вернасьць рэвалюцыі.

**Зося.** Не, Галя. Лёнька надта цэніць тваю шчырасць да вёскі. Ён толькі ня выказвае табе гэтага.

**Галя.** Ну, і дакажу. Ён думае, што спужае. Я ўжо надумалася. Пайду туды к чырвоным і стану камсамолкай. Дакажу гэтаму злему твайму Лёньцы, што я не паненка.

**Зося.** Маладзец, Галя. Але Лёнька бястрашны.



**Гая.** А я гэта няпрыменна зраблю. А, калі Лёнька ня возьме, уцяку.. Адна пайду... Бо жыць так далей ня можна. Хоць бы ня гэты Вацлаў!

**Зося.** А ты не хвалойся. Як убачыш Лёньку, так усё і раскажы. Ен цябе любіць і парадзіць, як зрабіць. (Устаўшы). Дык я пайду дамоў, а то позна будзе. (Бярэ частку газэт і праклямацый).

**Гая.** Эх, Зоська! Ня ў любасьца тут справа! (Цалуюцца). Ну бывай здарова, кланяйся дзяўчатам. (Праводзіць вярнуўшыся, чытае зноў запіску). „Скора ўбачымся“. Значыць, ен прыдзе. Дзе-ж мы сустрэнемся. Ах, Леня, Леня! (Бярэ посьцілку). Трэба павесіць посьцілку, няхай сохне. (Пашла. Газэты засталіся на сталe).

### З Ъ Я В А Д Р У Г А Я .

(З бакавых дзвярэй у скорым часе уваходзяць Кунавіч з жонкай. У руках у яго польская газэта).

**Кунавіч.** Так. Я-ж і кажу: трэба усё ўстроіць цяпер. Палхоўскі сягонья прыдзе за адказам. Як раз вось і ў газэце пішуць. (Чытае). „Большэвіцы цофнэлі-сень до Леплю“. Гэта для нас вельмі добра: стане спакайней. (Убачыўшы бальшавіцкую газэту). А гэта ж зноў бальшавіцкія лісткі! І адкуль яна іх бярэ! Трэба суняць гэту справу!

**Жонка.** Вядома дзе бярэ: Лёнька прыносіць! Але вот, скажы так прынясе, што ніразу ня ўбачыш—калі! Газэты прокламацыі розныя кожны дзень сьвежыя зьяўляюцца.

**Кунавіч.** Я яго прагнаў, але трэба яшчэ Галі сказаць, што атрымоўваць бальшавіцкую літаратуру, жывучы ў нашых умовах, ня можна, хоць-бы і ад добрых сваіх знаёмых, а ня толькі ад такога падзронага чалавека, як Лёнька. (Бярэ газэту). Штож тут

бальшавікі лгуць. (Чытае). „Познанцы оттягивают свои передовые части на правый берег Березины“. Гм... а праўда. Апошнія дні пазнанцаў мала відаць... (Кідае газэту).

**Жонка.** Навогул газэты лгуць. Я думаю, што ў рэдакцыях—там гэтых зусім ня ведаюць, што тут творыцца.

**Кунавіч.** Вядома што так! У польскіх газэтах пішуць, што бальшавікі адступілі к Лепелю, а у бальшавіцкіх хваляцца, што палякі на правы бераг Бярозы адступаюць. Вось тут і разьбяры. Ах! І ўсё гэта на нашу галаву! Так усё перавярнулі гэтыя бязмозгля бальшавікі, што і сам сабе ня верыш, ці жывеш, ці ўжо даўно памёр. Ды жывеш толькі так-па інэрцыі нейкай! Ну што гэта за жыцьцё?! Кожны дзень новая улада: немцы, бальшавікі, палякі, балахоўцы, зноў бальшавікі, зноў палякі... Кожны дзень страляніна. Толькі і чакай, што заб'юць, ці аграбяць. Дрэна стала жыць: што тваё—не тваё, пэнсіі за службу пытацца няма ў каго. Той пустагалоў гэтак сама не зьяўляецца.

**Жонка.** Які пустагалоў?

**Кунавіч.** І ты яшчэ пытаеш: які пустагалоў?! А Павал! Я-ж знарок пераехаў з гораду сюды ў фальбарак, у нейтральную зону, каб яму выгадней было ўцячы дамоў. Пісаў жа я яму ня раз і апісваў, як усё зрабіць. Палхоўскі ў бальшавікоў пісьмы на пошту здаваў. Я ведаю добра, што сыноч іх атрымаў, а дамоў да гэтай пары не зьяўляецца. Можа ўжо сам камуністым стаў.

**Жонка.** Ня пускаюць яго. А можа далёка адсюль знаходзіцца і аб нас нічога ня ведае.

**Кунавіч.** Ня веру я ў гэта. Дабрахвотна служыць. Каб ня можна было уцячы, а то столькі ўцякло, а ён



усё службыць. Ён-жа ведае, што ў нас няма сродкаў да жыцця, што фальбарак Палхоўскаму заложаны. Цяпер адно збавенне: аддаць Галю за Палхоўскага. Даўгоў ня трэба будзе плаціць. Маёнтак Палхоўскага хоць пашчыпаны, але багаты. А Палхоўскі разумны чалавек: у Варшаву ўцёк, каб ня службыць у бальшавікоў. Усё роўна „саўдэпы“ скоро разваліцца. Вот яшчэ раз, як патрэплюць іх харашэнька, дык усё і рассыплецца. Ну дзе гэта відана, каб рабочы і мужык дзяржавай правілі?!

**Жонка.** А я чула недаўна мужыкі між сабою гаварылі, што скоро „таварышы“ прыдуць і палякоў у Варшаву прагоняць. Ём ўсё Лёнька расказвае.

**Кунавіч.** Лёньку ўжо шукаюць палякі. Скоры яго адправяць пад Кракаў соль капаць за яго доўгі язык. Шкода, што я тады пасьпяшыў і выгнаў яго з нашага дому. Трэба было проста пазваць жандараў...

**Жонка.** Што ты, што ты! Няхай апроч нас! З Лёнькай і Галя дружыла, разам расьлі. А цяпер вась засмучаная ходзіць і не паняць чаго: мусіць ёй Вацлаў не падабаецца.

**Кунавіч.** Глупства! Прывыкне і палюбіць! Маладая яшчэ. Як вазьмуць шлюб, як рукой смутак зьніме! (Глядзіць у вакно). Вось лёгак на паміне. Сам Вацлаў ідзе.

**Жонка.** Пайду-ж я Галю паклічу. Яна мусіць у садзе. (Вышла).

## ЗЬЯВА ТРЭЦЯЯ.

(Уваходзіць Палхоўскі).

**Палхоўскі.** Дзень добры, пане Кунавіч.

**Кунавіч.** А. Дзень добры, дзень добры, пане Палхоўскі.

**Вацлаў.** Пшывітаньне панскаму дому, як панске здраве, панны Гэлі, вшысткіх.

**Кунавіч.** А дзякую, вельмі дзякую вам—здаровы. Проша садзіцца.

**Вацлаў.** Бардзо пшыемно. (Садзіцца, закурваюць). Дзень-куе. Я вем жэ пана хвалюе война, але могом пана запэвніць жэ в прэнткім часе фронт од нас пшэсу-несень за Днепр.

**Кунавіч.** Ці-ж праўда?! Дай, божа, чым скарэй! Надаела вельмі кожны дзень трывожыцца.

**Вацлаў.** Так, так. Паньство офіцэрове мувён жэ прэнтко до Москвы. Я тэрас од Крэвскіх. У ніх вшыстке тэ хамы зьбераёсень юж уцекаць. Мувён жэ Троцкі забілі Леніна, забрал мільярды злата і ўцек.

**Кунавіч.** І не баіцёся вы бываць там у іх. (Закрывае польскай газэтай бальшавіцкую літаратуру).

**Вацлаў.** О, я хробры шляхціц! Я бывам там сэкрэтне, нікт о тым не ве. (Устаўшы). А гдзе-ж то панна Гэля? Як найпрэндзэй хцял бымсень доведзець на конто нашэго вэсэля. Не могом не далей чэкаць. (Уваходзяць Галя з маткаю). Алеж і не мам рацыі для чэго. (Убачыўшы увайшоўшых). А... Дзень добры. (Цалуе руку матцы і кажа да Галі) як пшыемно відзець панну, як зожу, як сьлічны квят... (Падае руку, але Галя хавае сваю руку за сьпіну).

**Галя.** Ня люблю, як людзі крыўляюцца. Вы, пане Палхоўскі, добра ведаеце нашу родную мову, а гаворыце на якомсьці жаргоне.

**Вацлаў.** Так. Але-ж я не любен хамув большэвікув і іх энзык, панна Гэля.

**Галя.** Мяне завуць Галя, а не Гэля. Ці ня думаеце вы, што каб угадзіць вам, усе пачнуць гаворыць толькі па польску?



**Вацлаў.** Польскі энзык, як і французкі, ест энзык учцівых людзі. Я юж одвыклэм од хлопского хамства.

**Галя.** Значыцца, па вашаму, наша родная мова— мова хамаў?!

**Кунавіч.** Але-ж якая ты Галя. Пан Вацлаў звачаецца да цябе вельмі вежліва, як варшавяк, далікатна.

**Галя.** Я, тата, варшаўскага звароту ня чула і не бяруся разважаць, як яно далікатна.

**Жонка.** Галя, гэта ня вежліва так адказваць госьцю. Усё ўпоперак, усё не па твоему.

**Кунавіч.** Вы-ж тут гуляйце, а я выйду ў сад, каб часам хто ў яблыкі ня ўлез. (Выходзіць і забірае бальшавіцкія газэты).

**Вацлаў.** (Сеўшы проці Галі). Панна Гэля. Паньне юж вядома, жэ в прэнткім часе панно стане жоно шляхціца велькей Польскі-Полхоўскаго. Я мысьле собе жэ то панна жартуе, хцонц ведзець моя церплівосьць...

**Жонка.** Ах, я ж і забылася: трэба пайсьці на кухню паглядзець, што там робіцца. (Вышла).

**Вацлаў.** Я вем жэ панна Гэля тэ-ж ма сэрца і ўме кохаць... (Хоча абняць).

**Галя.** (Адводзіць яго руку і адварачваецца). Маё каханьне не для вас, пане Палхоўскі. Дарэмна, вы без мае згоды, хочаца лічыць сябе маім суджаным. Я ніколі ня буду вашай жонкай.

**Вацлаў.** (Устаўшы). Як то... я не разумем, цо панна муві. Пшэце-ж я естэм шляхціц і рэнка панны заслугуе. Родзіцэ панны юж далі слово згоды. Я нігды не мысьлял собе жэбысь панна зэ мно так мувіла.

**Галя** (загідай). Я вас ненавіджу, бо вы польскі шпіён.

**Вацлаў.** Ты значыся веш... Ну, цо-ж... Але я ест лепшы за хлопа-большэвіка, в ктурэго панна закохала...

(Гадышоўшы блізка да яе). Нех Гэлю патшы на мне... (Хоча яе абняць). Я ўем...

**Галя.** (Усхваціўшыся адпіхае яго ад сябе). Прэч ад мяне, шпег! Я яшчэ не прадавалася за панскі гонар! (У вакно з саду ускаквае Лёнька. Ён у вясковай адзежы, у ботах. Стаіць ціханька).

**Вацлаў.** То так! Ты бэндзеш мая, пшэклента большэвічка! (Хапае яе за рукі і хоча паваліць на канапу. Галя вырывае рукі і дае яму аплявуху. Палхоўскі ад нечаканасьці адскаквае ў бок і, ўбачыўшы Завулашнага, ня ведае што рабіць).

### ЗЬЯВА ЧАЦЬВЁРТАЯ.

**Лёня.** Ці-ж ужо роля шпіёна пану надаела і пан зрабіўся насільнікам... (Выхватвае рэвольвар). Вон адсюль, негадзьяй, а то я цябе...

**Вацлаў** (бегаючы). А, большэвікі-комуністы. Я в дэфензыву. (Дае рэвольвар). У мне тэж ест рэвольвар... (Лёня выбівае ў яго з рукі льяворвар, хапае яго за каўнер і выкідае задзьверы).

**Вацлаў.** (За дзьвярымі). Я яшчэ тобе дам бізунов на стайні, почтар.

**Лёня** (Варочаецца). Ну, добры дзень, Галечка. (Абнімае і цалуе яе).

**Галя.** Ах, Лёня, Лёня! (Садзіцца).

**Лёня.** Перапужаў цябе гэты шляхечы вырадак.

**Галя.** Не. Я не перапужалася. Ведаеш, Лёня, я пайду з табою туды, к чырвоным.

**Лёня.** Супокойся, Галя! Ён больш не пасьмее кідацца к табе. Эх, хацелася мне яго забіць. Але сягонья ня можна тут шуму подымаць.

**Галя.** Я-б яго забіла ўперад, чым ен дакрануўся да мяне... Але ў які шчаслівы момант ты зьявіўся! Як гэта вышла? Ты усюды усе бачыш.

**Лёня.** (Стаяць абняўшыся). Ты, Галя, вельмі не асьцярожна. Кругом дозорцы палякоў, а яны купаюцца сабе, як на курорце...



**Галя.** А хто нам мог што зрабіць?

**Лёня.** А што хацеў зрабіць Палхоўскі?

**Галя.** Ах, Лёня. Я ўжо канчаткова вырашыла, што пайду з табою к чырвоным. Я хочу служыць тым ідэалам, якім служыш і ты...

**Лёня.** Не, Галя. Пакуль што гэта мы адложым. Я прышоў сказаць табе, што заўтра пачнецца наша наступленьне. Разведка ужо тут. Сёньня ноччу з хлопцамі буду выкурваць паноў з маэнтку пана Палхоўскага. Заўтра ў вас будуць перадавыя часьці. Значыць ты будзеш з намі, а там праца знайдзецца, абы ты хацела.

**Галя.** Веру, мілы... Але-ж табе трэба, чым скарэй схавацца. Вацлаў гразіў жандарамі. Ён скоро можа прыйці...

**Лёня.** Нічога, ня бойся. Сёньня яны не пасьпеюць з табою нічога зрабіць, а ноччу мы іх папросім за Бярозу. Ну, то да скорай сустрэчы. (Абнімае яе, моцна цалюе). Ня бойся. (Выскаквае ў вакно).

**Галя** (адна). Што-ж мне рабіць? Вось дык палажэньне: у апаবাদаньнях ніколі так ня чытала. (Убачыўшы на падлозе лямборвар, што кінуў Вацлаў). Ага! Гэта штучка і мне спанадабіцца. (Бярэ і хавае у плацьце). Так... (Задумалася). Ідуць... Ну, Галя, паглядзім, як ты будзеш трымаць зкзамен перад панскімі жандарамі...

### ЗЬЯВА ПЯТАЯ.

(Уваходзяць: Кунавіч, жонка, Вацлаў).

**Кунавіч.** Дзе-ж ён?! Дзе Лёнька?!

**Галя.** (Убок). А... Гэта-ж не жандары...

**Жонка.** Гэта няма ведама што... Галя, чаго йзноў зьявіўся ў нас гэты разбойнік?

**Галя.** Які разбойнік? У чым справа?

**Кунавіч.** Дзе Лёнька?! Ён схаваўся. Ён крымінальнік і я не хачу быць адпаведным перад Урадам. Ты ведаеш, дзе ён?

**Галя.** (Зьдзіўлена). Аб кім ідзе пытаньне і што ўсё гэта значыць?!

**Вацлаў.** В покуй влечел Заўлочны, тэн почтар, з рэвольвэрам і хцял мне забіць. У мне тэж рэвольвар, але-ж варшавске дэлікацтво не позволяло мне ужыць его в вапым дому, хоць і пшэцівку комуністы... І я в дэфензыву з жандарамі...

ра- | **Кунавіч.** Я выгнаў яго... Я не вінават...

зам: | **Жонка.** Божа мой, чым жа мы вінаваты!..

**Галя.** Пан Палхоўскі відаць хворы. У яго галюцынацыі і нейкае варыяцтва. Відаць яму не спадабалася, што за яго варшаўскія далікацтва, я яму дала аплявуху.

ра- | **Кунавіч.** Дык гэта так, пане Палхоўскі!

зам: | Дык вось вы які. Вы усе гэта знарок.

**Вацлаў.** Я ідэн. Вы бэндзеце паментась Палховскаго, Ображоны гонар шляхецтва потрэбуе рэваншу. А ты, кламліва дзевчына, ешчэ на колянах бэндзеш просіць жэбысь я зробіл для себе шчэнсьце і взёл свое покоювкі, але юж за плуздна.. Тэрас я бэндо размавяпъ з вамі по інэму: я зруйнуе пшэкленто гняздо комуністов...

(Выбегае, ухапіўшы капялюш).

**Кунавіч.** Нічога не разумею. Чорт ведае, што такое. Палхоўскі, ляворвар, Завулашны, Галя, аплявуха... Што тут у вас вышла? Што ты яму зрабіла?

**Галя.** А я ня ведаю, што ен хацеу мне рабіць. Накінуўся на мяне, ламаў мне рукі. Я ему дала ўморду.



**Жонка.** „У морду“. Найдзе-ж гэтакі выраз. Паненка! Стыдалася-б... „У морду“...

**Галя.** Ну, а як жа прыкажаце называць твар гэтага вар'ята?! Ну, рыла...

**Кунавіч.** Бачу, што ты змянілася дзякуючы Лёньцы. Але дзівіць мяне, як гэта ні Павал, ні ты не разумееце, што Завулашныя хочучь грабіць чужое, а вы? Чым інтарэсам вы служыце?

**Галя.** Гэта вы, тата, ня хочаце паняць, што жыцьцё пасоўваецца ўперад, што яго нельга заставаць, вярнуць назад.

## ЗЬЯВА ШОСТАЯ.

(Уваходзіць Павал у форме намандзіра батальёну Чырвонай арміі. Усе кідаюцца к яму і вітаюцца).

**Матка.** Паўлічак, мілы! (Абнімае і цалуе яго).

**Кунавіч.** Такі прышоў? (Цалуюцца).

**Галя.** Як добра, Паўлік, што ты з намі. (Моцна абнімае і цалуе яго).

**Паўлік.** Ага, прышоў. Але-ж утаміўся чорт ведае як. Усё па балоце, па лесе... Кругом палякі.

**Кунавіч.** Ну, сядай. А выгляд у цябе бравы, хоць і змучаны, відаць, ты здрава... Я ўжо думаў, што ты адрокся і бацькі, і мацеры... (Маці і Галя пачынаюць прыносіць закускі на стол). Надзею страціў, што ты вернешся.

**Паўлік.** А як жа я мог прыці к вам, калі тут былі палякі? Я вот не разумею, тата, навошта вы кінулі горад і выехалі сюды? (Увесь час зорка аглядаецца і слухае).

**Кунавіч.** На вошта выехаў. А што-ж чакаць, каб у Саўдэпіі забілі ці аграбілі. Ды куды-ж бы і ты уцёк, к каму. У горадзе не схаваешся, а тут вось, як прышоў, то й будзеш жыць спакойна...

**Паўлік.** (Праз сябе). Я памыліўся, у іх усё па стараму.

**Кунавіч.** Ну, раскажывай, як уцёк, дзе быў, з кім ваяваў.

**Маці.** (Маці і Галя садзяцца за стол). Што ты прыстаў к яму з расказамі. Няхай вось трохі поживіцца, аддыхне з дарогі.

**Кунавіч.** Праўда, праўда. Ну, то будзем падкрапляцца. (Дастае бутэльку польскай водкі).

**Паўлік.** (Есьць). Э, такіх штук у нас не разрашаецца.

**Кунавіч.** Пустое. У нас можна. Вып'ем. Я так рады, што ты ўсё-ж такі уцёк ад большавікоў. (Налівае усім). Вып'ем.

**Паўлік.** Не тата, я піць ня буду. Вось чаю, гэта іншая рэч. (Галя падае чай).

**Маці.** Паўлічак, а ты выпі чарачку, апэтыт лепшы да яды будзе.

**Паўлік.** (Адстаўляе чарку. Усе выпіваюць). Не, мама. Жыцьцё есьць барацьба са злым ва ўсіх відах. Усяму злому ў жыцьці працоўнага народу, мы аб'явілі вайну. Мы новыя людзі і па новаму адклікаемся на жыцьцё. Калі кончым барацьбу на франтах—возьмемся за цемнату людзкую, зяленага змея—выпіўку...

**Кунавіч.** Ха, ха, ха. Але брат, ты проці выпіўкі гаворыш лепш, як наш бацюшка на пропаведзі. Адным словам, так большавіка разыграў, што ў сур'ёз можна цябе прыняць за камуністага. Толькі бачыце ўсё гэта зразумела, бо-ж на ём уся амуніцыя большавіцкая. Трэба даць яму пераадзецца, то ен і гаварыць іначай пачне. Ха, ха, ха. (Усе сьмяюцца). Можа аружжа прынес.

**Паўлік.** На вайне, ваенныя людзі без аружжа ня ходзяць.



**Кунавіч.** Маладзец, хвалю. Толькі цяпер ужо ты не вайсковы і аружжа павінен здаць жандарам.

**Паўлік.** Ты, тата памыліўся. Я ня ўцек ад чырвоных, а прышоў у разьведку са сваім батальёнам і забег праведаць вас.

**Кунавіч.** Дык ты не дадому? Значыцца ты камуністы?!

**Паўліч.** Ты, тата, выгаварываеш гэта слова са страхам, а я з вялікай павагай. Я камуністы. Але-ж ты зразумей: я твой сын, твой выхаванец-камуністы. Значыцца выходзіць, што камуністыя не людзеда, не зьвяр'ё.

**Маці.** Паўлічак, ты дзеля мяне... Могуць бачыш жандары прыйці... Ты пераапаніся і аддай аружжа. Мы ўсё схаваем.

**Паўлік.** Не. Я не пераадзенуся і аружжа нікому не аддам. Калі жандары застануць мяне тут, то...

**Кунавіч.** Гэтага ня будзе. Я ў іх лойяльны грамадзянін і яны цябе не зачэпяць.

**Маці.** Яны ўсе такія далікатныя: заўсёды у мяне руку цалуюць.

**Паўлік.** О, сьвятая прастата. Эх, мама, нічога вы не разумееце ў рэвалюцыйнай барацьбе.

**Галя.** Ты Паўлік, настаяшчы рэвалюцыянэр.

## ЗЬЯВА СЁМАЯ.

(Уваходзяць два жандары, ззаду Палхоўскі. Паўлік засоўвае руку ў кішэню).

**Маці** }  
**Галя** } Ах.

**Жандар.** Тутай естэсь большавік камуністы Леон Завлочны. (Убачыўшы Паўліка к Вацлаву). То тэн?

**Вацлаў.** Не. То якісь другі.

**Кунавіч.** Гэта мой сын, Павал, уцёк ад чырвоных. Паўлік аддай што ў цябе там есьць—якое аружжа.

**І жандар.** Нех пан одда зброя, а то мы мусімы бэндзем зробіць у панства обыск.

**Кунавіч.** Навошто той вобыск. Завулашнага ў нас няма. Проша садзіцца.

**Паўлік.** Вы польскія жандары, але вы і сыны працоўнага люду. Пойдзем са мною. Мы ўсе браты...

**Вацлаў.** Слышыце панове. То вшысцы комунісьці.

**Кунавіч.** Будзе дурачыцца, Паўлік. Аддавай аружжа.

**І жандар.** Рэнцэ до гуры. Вшысцы заарэштваны.  
(Вымае рэвольвэр).

**Паўлік.** Пракляцьце. (У той-жа момант страляе. У гэты самы момант страляе Галя. Абудва жандары падаюць забітымі. Вацлаў уцякае, за ім выбягае Паўлік. У момант выстралаў маці падае ў забыцьце. Галя ратуе яе, падае ваду і інш.).

**Кунавіч.** (Калі Паўлік вярнуўся). Няшчасьце прывяло цябе сюды. Што ты нарабіў.

**Павал.** (Глядзіць у вакно. Чуваць праходзяць солдаты). Так, ім і трэба сабакам. Нічога тата, не хвалюйся дарэмна. Шкода, што трэці ўцёк. Ну, а мне пара. Гэтую падлу вон выкіньце. Больш к вам палякі ня прыдуць. Чуеце? Гэта ідзе мой батальён. (Пашоў).

З а с л о н а.



## Малюнак другі.

### За „ойчызна“.

Асобы: 1) Марыля, 2) Параска, 3) Арына, 4) Зося  
5) Сэржант, 6) Солтыс, 7) Плютановы, 8) Ва-  
цэк, 9) Стасек, 10) Лёнька.

Статысты дзяўчаты . . . . .	3—4 чал.
„ легіоны . . . . .	3 „
„ хлопцы . . . . .	4 „
Музыкант . . . . .	1 „

(Вясковая звычайная хата з трыма вокнамі ўся поўна дзяўчат. Заходзіць сонца. Яны сядзяць, стаяць і бегаюць хаваючыся у самых разнаобразных позах. Частка дзяўчат сьпявае песьню „Зялёны дубочак“. Сьмех, піск, бегатня. Адна дзяўчына з завязанымі вочыма ловіць натыкаючыся на табурэткі. Пасьля адкрыцця заслоны ў скорасьці сьпеў і гульня ў жмуркі заціхаюць. Усе неяк, як бы задумываюцца).

## ЗЬЯВА ПЕРШАЯ.

**Марыля.** Ну што-ж вы, дзяўчаткі, засумавалі. Не гаруйце. Перажылі немцаў, перажывём і палякоў. Сьпявайма.

**Параска.** Калі-ж на сэрцы, Марылька, моташна і веселасьць у голаў ня ідзе. Гэтыя панскія прыхвасьні куды ні пакажыся прыстаюць, як кароста, проста хоць у сьвет бяжы.

**Марыля.** Кіньце, дзяўчаткі, вашу нуду, скоро йначай будзе. Чула я, што чырвоныя зьбіраюцца наступаць, хлопцы паварочаюцца. То-то радасьці будзе.

**Дзяўчаты.** Э, маніш няпраўда. Ніколі гэтага ня будзе. Мусіць не дачакацца нам. Пагінуць у балоце.

**Арына.** Вось сягонья дзянёк прыгожы. Там на поплаве пагуляць бы ў „гары, гары ясна“. Пабегаць цёплай ночкай па расіцы. Пажартаваць, жыцьцём па-радавацца.

**Марыля.** Ды пад мясячык з Юркай на прысьбе пасядзецц, аб шчасьці пагутарыць. Як дзетачак гадаваць будзем...

**Усе.** Ха, ха, ха.

**Параска.** Ну якую засьпяваем.

**Дзяўчаты.** „Зязюленьку“, „Штой за месяц“, „Чарнаморац“.

**Марыля.** Давайце „Зязюленьку“. (Пачынае пець, усе памагаюць. Пры словах «Я молада ўсю ночаньку ня спала» — Параска плача).

**Арына.** Чаго ты, Парася. Не плач. Думаеш Алесь ня верняцца. Верняцца. Сэрца мае чуе, што нават скоро пабачымся—і Алесь і Юрка мо'сеньня прыдуць.



**Параска.** Э, глупства ты гаворыш. Пакуль паны тут, яны усёроўна не застануцца у вёсцы.

(Пры словах «Міленькага з дарожанкі чакала» — Марыля глядзіць у вакно).

**Марыля.** Дзяўчаткі, нехта йдзе...

(Усе кідаюцца к вакну, валяюць зуслон і падымаюць піск).

## З Ъ Я В А Д Р У Г А Я .

(Уваходзіць Зося. Пачынае цянець).

**Зося.** Добры вечар дзяўчаткі.

**Дзяўчаты.** Добры вечар, добры вечар. Як маешся. Дзе ты была цэлы дзень.

**Зося.** Хадзіла к Галі. Купаліся разам. Эх, як добра там, хораша. Вось атрымала літаратуру. (Раздае газеты і проклямацыі). Назад ідучы, Лёньку бачыла. Слухайце, дзяўчаткі. Вялікія новіны. Паўлік з сваім батальёнам наступае сёння да ракі. Ноччу Лёнька з хлопцамі пастарунак забіраць будзе. Будзе бой. Ня бойцеся. (Дзяўчаты пачынаюць ойкаць). Мо, будуць раненыя, дык трэба будзе дапамагчы. Толькі не палохайцеся.

**Дзяўчаты.** Ай, ой, ну, праўда і г. д.

**Марыля.** Слухайце. (Чытае газеты). „В деревнях женщины и в особенности девушки учатся грамоте, со-здают кружки, ставят спектакли, помогают красно-армейцам, организуют ячейки Комсомола“. Эх каб гэта, здаецца, у нас спэтакль паставіць, ды хор, аркестр музыкі..,

**Зося.** Але-ж якія вы, дзяўчаткі, неймаверныя. Каб толькі сёння удалося. — Будзе й спэтакль і хор, хто-ж нам тады забароніць.

**Арына.** Ну і патанцуем. Аркестр граць будзе, вась весела.

**Марыля.** Каму што, а лісіца гусіныя лапкі сьніць.

**Параска.** Дзяўчаткі пасьпяваем ціханька, не разыходзьцеся сёньня. Пабудзем усе разам, а то мне адной боязна. Тату-ж у абоз пагналі. Няма ведама калі вернецца.

**Дзяўчата.** Добра, добра. Праўда, вядома разам.  
(Сьпяваюць «Штой за месяц». Пры славах «Прыду ў госьці да цябе» — чуваць нейкі шум, гоман).

**Зося.** (Гледзячы ў вакно). Хавайце паперы, нехта йдзе.  
(Дзяўчаты хаваюць газэты і проклямацьці хто куды: за пазуху, за абразы, над печ і г. д.).

### ЗЬЯВА ТРЭЦЯЯ.

(Уваходзіць натаўп п'яных легіёнэраў).

**Сэржант.** Цо-ж ты, стары пес, кламеш мне. То-ж тутай дзевчэнта. Я зараз як дам тобе батога, то бэндзеш другі раз вымысьляць мне. (Намерваецца біць яго).

**Солтыс.** Дык жа паночку я ня ведаю, дзе яны. Што-ж я вінаваты.

**Арына.** Што гэта, дзядзька, нарабіў! На што прывеў іх сюды. (Легіёнэры ставяць свае карабіны каля качарэжніку і ідуць да дзяўчат, пачынаюць абдымаць іх, тыя вырываюцца і пішчаць).

**Сэржант.** Го, яке пенкнэ большэвікі!

**Плютановы.** (Да солтыса). Ну ідзь, стары д'ябэл, чэго тутай стоіш. Долож пану Полховскаму жэ мы тутай зналязьлі дзевчэнта і чэкамы яго з панэм Поручнікем.

**Солтыс.** Дык я й пайду. Бывайце, дзяўчаткі, здаровы і шчасьлівы. Ня пужайцеся. (Пашоў).

**Плютановы.** Ну цо-ж. Кто ест господыня. Враз жэбысь законска і яенчніца былі на столе. (Дае бутэльку, другія легіёны гэтак сама, і стаўляюць на стол).

**Сэржант.** Так. Добжэ. Вацэк!

**Вацэк.** Слухам, пане Сэржанце.

**Сэржант.** Я хцон танцоваць, а для тэго мусіш заволаць музыканта. А ты, Стасек, бэндзеш на подвужу



на варце. Нікого тутай не впускаць і не выпускаць дзевчэнт. Мы цень пшэнтко зьменімы. Ну, враз до справы!

**Вацэк і Стасек.** Слухамы, пане сэржанце!

(Забраўшы карабіны вышлі).

**Плютановы.** Ну хто-ж господыня. Гдзе ў вас шклянкі.

**Параска.** Я гаспадыня. Нямя ў нас шклянак.

**Сэржант.** А, то-так. Добжэ. Мы з тобон суйдземы шукаць начыньне і едзэньне. (Хватае Параску і валачэ ў сенцы).

**Зося.** Э, кіньце, паночку, ці-ж вам прыстала займацца бабскімі справамі. Зараз усё прынясьм. (Да Параскі). Хіба ты баішся пана (ціха) дурань. Скарэй нясі ўсё. Яны ўсе п'яныя, лыка ня вяжуць. Затрымаем пакуль хлопцы ня прыдуць.—Йдзі.

(Параска і яшчэ адна дзяўчына выходзяць і ў скрым часе прыносяць пачостку. Зося нешта шэпча дзяўчатам, тья адказваюць „добра, добра“.

Палякі садзяцца за стол).

**Плютановы.** Цо там за змовы. Сьпевайце.

**Марыля.** Ды нічога, паночку. Дзяўчаты паной баяцца, а мы кажэм, каб яны вас не палохаліся.

**Сэржант.** (Хапае яе, садзіць з сабою). Бардзо розумне мысьліш. Ну, уцалуй мне. Я позвалям.

**Параска.** Э, куды нам мужыкам з панамі цалавацца.

**Сэржант.** То-ты нехцэш. Ёдзь до д'ябла. (Штурхае яе ад сябе).

**Параска.** (Выцірае сьлёзы). Каб цябе пярун забіў.

**Зося.** (Да сэржанта). Паночку, давайце лепей гарэлкі вып'ем.

**Плютановы.** О, то праўда. Выпіем. За ойчызна, за вяру.

**Сэржант.** За арміен польска.

**Легіёны.** Нех жые. (П'юць).

**Плютановы.** А для чэго тэ большавічкі не піён.  
Выпіць вшыстке.

**Зося.** Мы, паночку, вып'ем разам з вамі. Няхай паны зноў наліваюць сабе. А цяпер засьпяваем.  
(П'юць «У бары-бары». Дзяўчаты падносяць налітыя шклянкі легіёнам і сьпяваючы застаўляюць іх вышціць, а самі няпрыкметна выліваюць сваю гарэлку пад стол).

**Сэржант.** А то якась песня жаласьліва. Вэсэльша засьпеваць! (Уваходзіць Вацэк і вядзе хлопца з гармонікам).

**Сэржант.** О, то музыкант! Грай краковяк (да Зосі)  
Тэраз мы пуйдзем танчыць. (Пачынае вырабляць па).

**Зося.** Ой, паночку я-ж ня ўмею такога далікатнага танцу.

**Сэржант.** Нехцэ-ж, холера! (Хапае яе за спадніцу. Яна крычыць).

**Плютановы.** Пане сэржанце, зачэкайце. Пузьней, а тэраз станцуем полькэн, (да хлопца) грай полькэн.  
(Хлопец грае. Вацэк выпівае з другімі легіёнамі. П'яныя легіёны сьпяваюць «Вруць Ясенька, вруць». Другія легіёны бяруцца ў пары і танцуюць. Дзяўчаты п'юць пад польку песню «Пісар гусі ганяе» Уваходзіць Стасек, ставіць карабін і пачынае піць, лаючыся).

**Стасек.** О, то холеры. Вшыстка выпілі. Ніц не позостало. Ёдзьце хто вартоваць.

**Плютановы.** А кого там вартоваць? Дзевчэнта не уцекаён? (Да Марылі). То твоя гожалка позостала? (Дае ей шклянку гарэлкі).

**Марыля.** Паночку гэта не мая (ставіць на стол).

**Плютановы.** А то-ты одэ мне не хцэш піць. (Хапае шклянку і вылівае гарэлку Марылі за каўнер. Стаіць гоман, шум, піск. Дзяўчаты абкружылі танцуючых легіёнэраў і паціханьку выносяць усе карабіны ў сенцы. Легіёны нічога не заўважаюць. На дварэ раздаецца стрэл. Легіёны усхватваюцца і бягуць хватаць карабіны).



**Сэржант.** До зброі! (Убачыўшы, што няма карабінаў кідаецца з лярваўвэрам на Зосю. Параска б'е яго па руцэ і ён страляе ў паветра. У гэты момант раздаюцца стрэлы. Сэржант і Плютановы валяцца забітымі. Легіёны падымаюць рукі ўгару. Вацэк лезе пад печ, а Стасек пад стол і адтуль Вацэк махае газэтай, а Стасек хустачкай. У хату ўбягаюць хлопцы з Лёнькай на чале. Дзяўчаты кідаюцца з крыкам: „Алесь, Пятрусь, Юрка і г. д.“ абнімаюць і цалуюць іх. Хлопцы акружаюць палякоў нагатовы з вінтоўкамі).

**Лёнька.** Вылазьце, панове, будзе вам камэдыю ламаць! (Штурхае прыкладам пад сталом Стасека. Стасек і Вацэк па маленьку вылазяць з пад стала і з пад печы. Хлопцы і дзяўчата рагочуць).

З а с л о н а.

## Малюнак шрэці.

„Даёшь Варшаву!“

Асобы: 1) Галя, 2) Лёня, 3) Ваенком, 4) Камполк  
5) Ад'ютант, 6—7) Тэлефоністы, 8) Палхоў-  
скі, 9—10) Чырвонаармейцы.



## ЗЬЯВА ПЕРШАЯ.

(Дэкарацыя 1-га малюнку. Лёня з Галяй ходзяць пад руку па хаце).

**Лёня.** Ну, а як мама і тата.

**Галя.** Мама паправілася, а ў таты нэрвовасьць. Яны ў горадзе.

**Лёня.** Тваім бацьком трудна памірыцца з камунізмам дачкі і сына. Яны лепей былі-б згодны прыстроіць твае шчасьце у панскім маентку, чым з Лёнькай. Аб нашых адносінах, я думаю, яны ведаюць.

**Галя.** Так. Яны цяпер аб усім знаюць, але маўчаць. (Памаўчаўшы. Раптам застанавілася). Ну што-ж, Лёня, ты здаволен, што я ня вышла за Палхоўскага.

**Лёня.** Я не дапускаў аб гэтым і думкі. І калі-б ты была не мая, то ў кожным разе і не Палхоўскага. Ціж магла-б ты жыць з гэтым дэгенератам.

**Галя.** Рэўнуеш.

**Лёня.** Нісколькі. Палхоўскага я магу толькі ненавідзець.

**Галя.** А калі-б вышла.

**Лёня.** Не здрадзіўшы ідэі камунізму ты не магла-б з ім жыць. Твой выход замуж за клясавага ворага пролетарыату тлумачыўся-б толькі імкненьнем к багацьцю і абазначаў бы поўную дэморалізацыю твайго паняцьця аб чэсьці. Гэта-б даказала, што ты не спосабна быць рэвалюцыйным барацьбітом і, што ты не рэвалюцыянэрка, а мяшчанка.

**Галя.** Ух, як ты многа нагаварыў! Магу цябе павіншаваць, ты добра разьвіўся за гэты час. Раней ты фармуляваў бы гэта прасьцей і не так гладка.

**Лёня.** А гэта праўда. За гэту зіму я многа чытаў і працаваў над сабою у чырвонаармейскім клубе, але яшчэ многа трэба мне вучыцца, каб быць культурным камсамольцам. Толькі аб гэтым посьле. Зося ужо арганізавала камсамольскую ячэйку ў вёсцы. Усе дзяўчаты сталі камсамолкамі, Цябе залічылі першай

**Галя.** Дзякую. Я хачу і змагу быць рэволюцыянерам. Я буду працаваць разам з табой Маё жыццё для ідэі камунізму. К каму зьвярнуцца, каб стаць на працу зараз-жа?

**Лёня.** Сягоньня пачнецца пераправа за Бярозу, Вядома, будзе многа войска, будзе бой. Сабярыся, як сьлед, а я разузнаю куды табе зьвярнуцца. Ну, а цяпер мне пара йці ў сваю каманду, бо могуць быць прыказы. (Абнімае і цалуе яе). Будзь здарова, мая дарагая падруга. (Вышоў).

**Галя.** Як усё здарылася. Чырвоныя тут, Лёня, я і Паўлік увесь час разам. Нават тата з мамою ужо ня тыя. Вядома, што ім не зразумець савецкай улады. Вясковыя казалі, што Вацлаў з ляворварам усе кругом фальбарку ходзіць. Шпіёнціць... А можа з помсты Лёньку хоча забіць. Не папярэдзіла я яго... Шкода. Трэба пабегчы ды сказаць яму, яшчэ даганю. (Бяжыць к дзьвярам).

### ЗЬЯВА ДРУГАЯ.

(На парозе сустрэкаецца з ваенкомам).

**Ваенком.** Добры дзень. Скажэце, будзьце ласкавы, у вас тут можна размясьціцца.

**Галя.** Можна, зрабеце ласку. Усе пакоі свабодны.

**Ваенком.** Трэба толькі вынесьці лішнія рэчы адсюль. Зараз мы распакуем свае.

**Галя.** А ціж што мяшае.



**Ваенком.** Не. Але для нас вельмі шыкарнае абсталёваньне.

**Галя.** Ну што тут ёсьць шыкарнае. Калі ласка, размяшчайцеся.

**Ваенком.** (Ідзе к дзьвярам і крычыць). Таварышы, заходзьце сюды!

(Уваходзяць камполк, ад'ютант. Здароўкаюцца, прылажыўшы руку к казырку, закурываюць За імі ўносяць скрынкі з паперамі і картамі, цягнуць тэлефон і інш. Карты раскладаюць па сталох. Галя прыбірае лішнія рэчы і выносіць у суседні пакой. Ваенком, камполк і ад'ютант разглядаюць карты, нешта запісваюць у сваіх бланках, перагаварываюцца між сабою Чуваць за сцэнай топат ног, салдацкія песьні).

**Камполк.** (Да Галі). Вы ўвесь час тут жывеце.

**Галя.** Але спачатку вашага адходу знаходжуся ў нейтральнай зоне.

**Ад'ютант.** Адна.

**Галя.** Не, з бацькамі. Цяпер яны ў горадзе.

**Тэлефоністы.** Таварыш камандзір, вас к тэлефону.

**Камполк.** (У тэлефона) каманда разведчыкаў. Ага, добра. У тэлефона Завулашны? Так, так. Зараз-жа напраўце вашу каманду правей фальбарку, з поўначы, для падтрыманьня пераправы. Вазьмеце з сабой каманду куляметчыкаў. (Да Галі). Палякі вас ня трывожалі.

**Галя.** Авось нядаўна ў гэтым пакоі забіты два жандары.

**Ваенком.** Хто забіў?

**Галя.** Мой брат і я.

**Ваенком.** А дзе ваш брат? Як ваша фамілія?

**Галя.** Кунавіч.

**Ваенком.** Кунавіч. У нас камандзір батальёну Кунавіч. Храбрэц.

**Галя.** Гэта і ёсьць мой брат.

**Камполк.** (Да тэлефоністага). Пазавеце першы батальён.

**Тэлефоністы.** Гатова.

**Камполк.** (У тэлефона). Першы батальён. Так. Пазыцыі занялі. Ага. Добра. Зараж-жа пачаць пераправу. Што. Броду няма. А лодкі ёсьць. Значыць на лодках. Так. Хто гаворыць. Кунзвіч. Добра, добра. Начынайце. Жадаю посьпеху. (Да Галі). Вельмі прыемна. Ваш брат пачынае пераправу.

**Ад'ютант.** Вот не чакаў сустрэць тут прыхільнікаў Савецкай улады.

**Галя.** Для мяне так сама вельмі прыемна сустрэча з барацьбітамі за пролетарыят (вышла).

**Ад'ютант.** Смелая дзяўчына.

**Ваенком.** І харошанькая-ж!

## ЗЬЯВА ТРЭЦЯЯ.

(Чырвонаармейцы ўводзяць Палхоўскага. Ён бледны ўстрывожаны. Увесь час нэрвеецца).

**Чырвонаармеец.** Вот таварыш ваенком, арыштавалі нейкага. Плянны здымаў.

**Ваенком.** Ваша імя і фамілія, грамадзянін.

**Вацлаў.** Я, гаспада афіцэры, зьбіраў грыбы, а яны схвацілі мяне і пацягнулі сюды.

**Ваенком.** Адказвайце на пытаньне. Ваша фамілія і імя.

**Вацлаў.** Таварышы камандзіры. Я толькі што выкупаўся ў рацэ і йшоў зьбіраць грыбы, як яны...

**Чырвонаармеец.** Мы яго таварыш камісар каля батальёну злавілі, дзеля таго, што як ён на паперцы плян здымаў і павозкі ды кулямёты лічыў. І яшчэ ў яго зьмей сыгналацыю рабіў. Вот. (Падае плян і зьмея).

**Вацлаў.** Няпраўда. Я адмячаў пні, дзе расьце многа грыбоў, а зьмея дзедзі кінула.



**Камполк.** (Разглядае плян). А на вошта вам плян вайсковай часьці ў момант бою.

**Вацлаў.** Не, я ў межах войск не хадзіў. Я тутэйшы жыхар. Плян грыбных мейсцаў складзен мною раней. У мяне і алоўка нават з сабою няма.

**Чырвонаармеец.** А вот (падае карандаш), як я яго пазваў, дык ён гоп карандаш аб землю. А я і падняў. І плян ён рваць хацеў, але я прыгразіў, што страляць буду—ён і аддаў. Ляворвар мы ў яго адабралі.

**Ваенком.** Цяпер зразумела чаму іх артылерыя пападала ў наш абоз. Хто вы?

**Вацлаў.** Таварышы. Я магу даць вам... плян распалажэньня польскіх войск... У мяне і дома маецца... каштоўныя запісі... колькасьці польскіх... войск... на ўсіх вучастках фронту. Я думаю яны вам.. у цяперашні момант вельмі патрэбны... Я магу іх прынесці (уваходзіць Завулашны).

**Лёня** А... Пан Палхоўскі. Вельмі прыемна. Вельмі.

**Ваенком.** Таварыш Завулашны, Ты яго знаеш?

**Лёня** Як-жа... Маю гонар. Тутэйшы землеўласнік, пан Вацлаў Палхоўскі—агент дэфензывы.

**Усе.** Вот як...

**Ваенком.** (Ад'ютанту). Пішэце. Мы яго адправім у дывізію. А пляны, карандаш і змея прылажыць як даказацельствы.

(Ад'ютант піша, ваенком і камполк падпісваюць. Калі пакет гатоў ваенком дае чырвонаармейцу).

**Ваенком.** Зараз-жа завядзеце яго ў штаб дывізіі. Да сьцяражэце добра.

**Чырвонаармеец.** Слухаю.

**Вацлаў.** А як жа мае пляны? Яны дома...

**Камполк.** Мы іх, грамадзянін, бяз вас знайдзем і выкарыстаем. (Павялі).

## КАМСАМОЛКА ГАЛЯ

**Лёня.** Дазвольце далажыць. Броду няма. Лодак мала. Пантоны ня прыбылі. Трэба рабіць платы, там ёсьць каля берагу бяровеньне.

**Камполк.** Добра. Рабеце. А броду шукайце.

**Лёня.** Ёсьць. Бывайце здаровы. (Пашоў).

**Камполк.** Усяго лепшага.

**Ваенком.** Значыць броду і не знашлі? (Чуваць страляніна).

**Камполк.** Так. Нічога ня зробіш, паплывём на плытох.

### ЗЬЯВА ЧАЦЬВЁРТАЯ.

(Уваходзіць Галя і пачынае складаць адзежу).

**Галя.** Гэта бой пачаўся.

**Ваенком.** Так нашы перапраўляюцца.

**Галя.** На чом?

**Камполк.** На лодках, на плытох, у плаў...

**Галя.** А чаму-ж ня ў брод!

**Ад'ютант.** Броду не знайшлі.

**Галя.** У двух вёрстах адсюль ёсьць мелкі брод. Вады ўсяго па калені. Гэта на поўнач. Там лес.

**Камполк.** Гэта вельмі важна. Палякі брод знаюць? Пазыцыі ў іх там моцныя? (Разглядае па карце).

**Галя.** Ці знаюць палякі брод—я ня ведаю. Пазыцый там ніякіх няма.

**Ваенком.** Хто можа правесьці і паказаць гэта

**Галя.** Цяпер ніхто не пакажа. Жыхары ў вёсцы далёка.

**Камполк.** (Разглядаючы карту). У брод... абыйсьці... у вабход чорт бы іх узяў... (Да Галі). Вот карта. Вы можаце паказаць брод.

**Галя.** Ды... вот.. тут... Але знайсці яго трудна. Глухі лес кругом, ніякай дарогі, нават сьцежкі пэў-



най няма... (Задумываецца, а пасля сора). Ведаеце... я пайду... Так будзе скарэй...

**Ваенком.** Вельмі добра. Вы храбрэц. І я з вамі.

**Усе.** Ура.

**Галя.** Ідзем. (Выходзяць. Моцная страляніна. Праходзяць з песьняй салдаты).

**Камполк.** Ну, справа не на жарт загарэлася. Трашчаць паны. Сора лопнуць. Таварыш ад'ютант, ідзем і мы. (Выходзяць).

З а с л о н а.

## Малюнак чацвёртны.

У бой, таварышы!

Асобы: 1) Лёнька, 2) Галя, 3) Чырвонаармеец, 4) Ванком, 5) Зося, 6) Марыля, 7—10) Чырвонаармейцы.



## ЗЬЯВА ПЕРШАЯ.

(Лес. Палянка. — У глыбі палянкі за пнём гарыць маленькі касьцёрчык. Трашчаць вінтоўкі і кулямет. Бухаюць гарматы. Ноч. Чуваць крык Галі:— у перад таварышы! Цераз палянку бягуць у атаку чырвонаармейцы. Разам з імі бяжыць Галя і падае забітая. Усе прабеглі. Пуста, толькі ляжыць Галя з лямборварам у руцэ).

## ЗЬЯВА ДРУГАЯ.

(Цераз некаторы час з за дрэў выходзіць з вінтоўкай чырвонаармеец з правай рукой на перавязі. Ён ідзе памаленьку, садзіцца на пень і пачынае круціць адной рукою папяроску).

**Чырвонаармеец.** А цяпер закурым. І гарачае - ж было дзела... Галоўнае, проста ў ваду... У брод... Пад кулі... Удзівіцельна. А перайшлі на гэты бок: уперад таварышы! Эх, ты... І два жыцці ня шкода аддаць у такую мінуту... І адкуль яна ўзялася, гэта дзяўчына. (Рассыпаў тытун). А каб цябе чорт узяў. Аднэй рукой і папяроску ня скруціш... А другую раз... І выбыў са строю... Куды яна гэта дзяўчына дзявалася. (Зноў робіць папяросу). Хоць бы паглядзець на яе добра. А пазнанцы драла... Толькі пяткі... (Кідае папяросу і паварачываецца на пні). А... гэта што-ж там ляжыць. (Устае і ідзе да Галі). Яна... Забілі... Ах ты сволач шляхечая. Забілі красуню. Вярнуся... Скажу сваім. Пахаваць бы яе з чэсьцю, як салдата чырвонай арміі... (Пашоў).

(За дрэвамі праходзіць Лёня і праз сябе гаворыць).

**Лёня.** Дзе яна? Няўжо забілі? (Убачыўшы Галю, кідаецца к ёй, глядзіць, апускаецца на калені). Галя, Галя, Галечка... мёртвая... пала ахвяраю ў барацьбе. Сьпі спакойна, мая мілая. Ты стрымала сваё слова. Шкода што не разам мы. Трэба было і мне злажыць тут сваю галаву. Цябе няма... Засталася ідэя камунізму... Ёй я аддам сваё жыццё.

**ЗЬЯВА ТРЭЦЯЯ.**

(Уваходзяць Зося і Марыля ў адзежы санітарак з торбачкамі Чырвонага Крыжу).

**Зося.** Ах, Галя... (хватае за руку і мацае пульс) забілі! Помста тыранам.

**Марыля.** Ня сумуй, Лёня. Яна гэрой, барацьбіт за волю працоўных.

**Лёня.** Цяжка. Толькі ў барацьбе знайду забыцьце. (Выходзяць ваенком, камполк, ад'ютант і натаўп чырвонаармейцаў са сьцягам. Усе застанаўліваюцца пры Галі. Лёня зьмешваецца з чырвонаармейцамі).

**Ваенком.** Таварышы. Перад вамі прымер гэройскай сьмерці за ідэю камунізму. Пад кулямі вяла яна нас цераз быструю раку ў брод вядомы ей адной. Сваей самаахвярнасьцю яна дапамагла слаўнай пабедзе і сама пала за вызваленьне працоўных Беларусі. Памяць аб яе гэройстве будзе жыць між намі. Няхай наш сьцяг, катораму яна аддала сваё жыцьцё, прыкрые яе.

**З а с л о н а.**





**Ставіць можна па асобку:**

- 1) Малюнак першы.
- 2) Малюнак другі.
- 3) Малюнак трэці і чацьвёрты.

**Альбо:**

Першы, трэці, чацьвёрты малюнкi.

Першы, другі малюнкi.

Трэці і чацьвёрты малюнкi.

## Заўважаныя друкарскія памылкі.

Старонка:	Радок:	Надрукована:	Трэба:
11 —	9 зверху	зьвеку	з веку
11 —	10 „	ўдэне	ўздэне
12 —	2 знізу	сярдэчнае	сардэчнае
23 —	6 зверху	зьвеку	з веку
28 —	5 „	зьвеку	з веку
35 —	10 „	Ад бязбожніцы,	Аб бязбожніцы,
35 —	10 „	ад бальшавічцы	аб бальшавічцы
36 —	4 „	Камсамолька	Камсамолка
49 —	1 „	Ковалеў У.	Кавалёў У.
51 —	14 „	Да апартага	Да упартага
51 —	5 знізу	на атрасе	на страсе
53 —	3-4 зверху	другай	другой
59 —	2 „	шапочка	шапоча
65 —	3 „	Віцебскаі	Віцебскай
67 —	2 „	прыплюснуту	прыплюснуты
70 —	5 „	лісьця	лісьце
96 —	5 „	нач	ноч
98 —	11 „	пучшы	пушчы
99 —	1 знізу	прарвалася	перарвалася
109 —	14 зверху	жандармы	жандары
125 —	16 „	аганькі цьмяна	аганькі, цьмяна
125 —	9 знізу	піськлівыя	пісклівыя
125 —	4 „	У серцы	У сэрцы
130 —	8 „	прыгожэй	прыгажэй
135 —	2 зверху	інтэлегента	інтэлігэнта
135 —	3 „	весьцы	вэсцы
136 —	8 „	ў любасьца	ў любасьці
140 —	8 знізу	хочаца	хочаце
141 —	8 зверху	ему	яму
147 —	5 „	навошто	навошта
152 —	8 знізу	кажэм	кажам
158 —	14 зверху	Ў	ў



КОНДАКОВ  
ГОМАРКА  
ЕССР  
1937. I. 10/11





ЦЕНА 45 К.

Перевірено 1948 Р.







80000003711170

Бел. издание  
1994 г.